

Л. М. ФІЛЬШТЕЙН

ФІНАНСИ УКРАЇНИ

ФІНАНСИ УКРАЇНИ

Фільштейн Л. М.

Фінанси України: Навчальний посібник. К-д.: — Державне
Центрально-Українське видавництво, 1994. — 164 стор.
ISBN 5-7707-5533-4

Видається згідно з рішенням Вченої ради Кіровоградського інституту
сільськогосподарського машинобудування.

До посібника додаються законодавчі матеріали України про фінанси.
Підготував і впорядкував їх начальник податкової служби обласної дер-
жавної адміністрації В. П. Компанієць.

Рецензенти: доктор економічних наук **В. А. Плаксів**, доцент **М. В. Вла-
сенко**, економіст-фінансист **В. В. Скринник**.

Відповідальний за випуск академік **В. О. КОНДРАТЕЦЬ**.

ISBN 5-7707-5533-4

Леонід Фільштейн «Фінанси Ук-
раїни», 1994

Державне Центрально-Україн-
ське видавництво, художнє оформ-
лення, 1994

ВСТУП. Сутність фінансів

Фінанси — наука, що вивчає теоретичні і прикладні проблеми складних, багатограних, широко розгалужених і водночас міцно пов'язаних між собою грошових відносин. Останні можуть існувати лише в умовах товарного виробництва, функціонування товарно-грошових систем. Фінанси є економічною категорією. Проявляються вони при вартісному формуванні сукупного суспільного продукту, розподілу його в вартісній формі після реалізації та формування грошових доходів, фондів і резервів.

Первинний розподіл здійснюється на підприємствах і в організаціях матеріального виробництва незалежно від форми власності, там, де формуються первинні децентралізовані доходи, фонди і резерви. Механізм розподілу передбачає виділення частки для формування централізованих, тобто загальнодержавних і регіонально-місцевих доходів, фондів і резервів. Централізовані доходи, фонди і резерви призначаються для повторного розподілу, перерозподілу. Децентралізовані доходи, фонди і резерви використовуються для вирішення фінансових потреб безпосередньо в сфері матеріального виробництва, тобто в базовій сфері народного господарства, для вирішення відтворювальних проблем і проблем соціально-економічного розвитку. Централізовані направляються для вирішення таких загальнодержавних проблем, як утримання державних надбудовних структур, фінансової підтримки матеріальної сфери виробництва, утримання установ по захисту зовнішніх і внутрішніх інтересів держави, проведення ефективної соціально-економічної політики.

Основним джерелом формування доходів, фондів і резервів є, безумовно, первинні валові доходи і в загальній їх сумі по країні національний доход. Від їх постійного зростання залежить стабільність економіки, добробут народу.

Отже, фінанси — це система грошових відносин, з допомогою яких здійснюється розподіл і перерозподіл національного продукту й національного доходу, утворюються необхідні децентралізовані й централізовані грошові доходи, фонди і резерви, які використовуються на вирішенні відтворювальних та соціально-економічних проблем в цілому для розбудови незалежної держави.

В деяких виданнях, в зарубіжних підручниках і посібниках фінанси формулюються як система «застосування різноманітних економічних прийомів для досягнення максимального достатку фірми або загальної вартості капіталу, вкладеного в справу»¹. А національний доход як сумарний доход, отриманий сімейними господарствами, включаючи всю заробітну плату, ренту, процент, виплати і прибуток². Тобто фінанси формулюються як система, що дозволяє збільшувати розмір доходів і в цілому національного доходу на рівновелику суму, що інвестується у виробництво (сферу послуг тощо). Це співпадає з тією ж сутністю, про яку говорилося вище.

Слід особливо зазначити, що категорії «доходи», «прибуток», «резерви» — не нові. Вони виникли і прийшли до нас із глибини віків. Основою їх стало товарне виробництво, поява грошей і розвиток товарно-грошових відносин. Централізація частки доходів і створення спеціальних фондів та резервів (спочатку натуральних, а потім грошових) виникло разом з виникненням первісних форм держави. Головне тут — потреба в грошових ресурсах. Що стосується терміну «фінанси» як економічної категорії, то історіографія дає дані, які свідчать, що вперше цей термін був застосований на практиці в Італії в XIII—XV ст. Зокрема в Флоренції, Венеції, Генуї. Тобто на той час, де в великих центрах виникла торгівля, грошові розрахунки, банківська справа. Термін походить від французької. Дослівно «готівка», «доход», що відображає в собі грошові відносини в процесі функціонування економічних зв'язків: торгівлі, грошей, цінних паперів, формування доходів, фондів і резервів.

¹ Е. Нікбахт, А. Гроппелі «Фінанси», К. «Вік», «Глобус», 1992, с. 5.

² Див. Е. Долан, К. Кембелл «Гроші, банківська справа і грошово-кредитна політика». М.-С.-П., 1993, с. 14.

Слід зауважити, що фахівцям з фінансів особливо важливо знати стан фінансів в Україні, шляхи їхнього розвитку та розбудови незалежної фінансової системи.

Протягом тисячоліть Україна, як видно із її економічної історії, ніколи не мала своєї незалежної фінансової системи і власного державного бюджету. В період давньої економічної історії, Трипільської культури, відносини будувались на основі простого товарообміну. В VI—VIII століттях в середньому Придніпров'ї зароджується, а в період IX—XII століть (ранньофеодальна Київська держава) починає діяти в умовах натурального господарства данина як «система» формування доходів держави, великого князя і бояр. Це саме видно в пізнішому періоді — розпаді Київської держави (XII—XIII ст.). В цей період Європа вже прийшла до використання системи фінансів, Україна лише була об'єктом експлуатації і пограбування. Не могла сформуватись фінансова система і в період навали на українські землі татаро-монголів, литовських, польських та інших іноземних загарбників (більше чотирьох століть), а також в часи панування Російської імперії (від середини XVII століття й аж до революції 1917 року). В таких умовах про фінанси і бюджет України — держави, й мови не могло бути.

Не краще склалася фінансова доля України і в період після революції 1917 року. Відомо, що аж до проголошення незалежності фінанси і бюджет України були похідними від розмірів, які встановлювались союзним центром, адміністративною верхівкою централізованої держави.

Достатньо навести такі дані. Протягом останніх майже п'ятнадцяти років національний доход України складав до союзного 16,7—18,8, а бюджет лише 8,1—9,9 відсотка. Економіка республіки була в фінансовому плані практично додатком до економіки Союзу. Це призвело до викривлення структури виробництва, особливо між I і II підрозділами, що поставило республіку в економічну залежність від Центру. Якщо брати весь обсяг виробництва за одиницю, то в період НЕПу між I і II підрозділами виробництва в народному господарстві пропорція в республіці була 0,4:0,6, в повоєнний час (1940 рік) — 0,6:0,4, а перед оголошенням самостійності України — 0,8:0,2. Окрім цього, як свідчить статистика, союзний бюджет формувався в основному за рахунок трьох республік — Росії, України, Білорусії, але Україна (за кількістю населення втричі менша від Росії) вносила понад 100 млрд. крб., а Росія лише 120 млрд. Упродовж багатьох років Центр відпускав Україні не більше 13 відсотків капітальних вкладень від загальної

по Союзу величини. Якщо врахувати значний спад виробництва, відсутність необхідної кількості товарів народного споживання, то не важко уявити причину паралічу фінансів в сфері матеріального виробництва, гіперінфляції, значного дефіциту державного бюджету, всебічної валютної залежності від інших країн.

Тому для України, яка йде шляхом творення незалежної, демократичної і правової держави, формування фінансової системи і бюджету є одним з найважливіших чинників державотворення. Мова йде про створення ґрунтовної теорії і практики, фінансової науки в Україні.

Підкреслимо, що на фінансову науку покладено вивчення законів і закономірностей виникнення розвитку і функціонування системи грошових відносин. З допомогою знання цих відносин потрібно виробити ефективний механізм формування, використання доходів, фондів і резервів, забезпечити їх дійове функціонування.

Фінанси є одним з найважливіших розділів економічної науки. Вони обслуговують процес одержання і використання доходів, фондів і резервів від чого залежить економічна міць і незалежність кожного суб'єкту економіки і всієї держави.

До фінансів можна було б віднести ціни, собівартість, гроші, кредит, оплату праці. Але ці категорії вивчаються іншими науками, такими як «Ціноутворення», «Собівартість», «Гроші», «Кредит», «Економіка праці». Однак фінанси не можна вивчати без тісного пов'язання їх з науками, які вивчають названі економічні категорії. Інколи кажуть про фінанси, що вони відбивають всі економічні відносини. Таке поширене трактування приховує головне: фінанси не можуть відбивати всі економічні відносини, наприклад, матеріальні, трудові, а лише грошові. Це зауваження дуже важливе для розвитку фінансової науки, її теоретичної бази і формування практичного механізму.

Зі сказаного видно, що предметом науки «Фінанси» є **система грошових відносин**. Цією наукою визначаються і розробляються наукові рекомендації по:

— об'єктивній необхідності фінансів в сучасних формах функціонування самостійної, незалежної держави;

— функціях фінансів і їх ефективній дії, тобто механізму і розвитку всіх сфер виробництва, їх доходів фондів і резервів;

— механізму розподілу суспільного продукту і національного доходу по вартості, збалансованого і в обґрунтованих пропорціях формування доходів, фондів і резервів;

- фінансовій політиці, фінансовій системі держави, управлінню фінансами і фінансовому плануванню;
- державних бюджетах країни і бюджетах самоврядування територій;
- системах формування доходів, податкових системах;
- системах видатків;
- формуванню доходів і видатків бюджетних підрозділів, підприємств і організацій, управління, армії, флоту, адміністративних органів, соціальної сфери;
- формуванню цільових фінансових фондів і резервів;
- створенню і розвитку страхових органів, формуванню їх доходів і видатків;
- питаннях державного і недержавного фінансового контролю;
- механізму реформування фінансового законодавства тощо.

РОЗДІЛ І.

Функції фінансів. Фінансова система.

§ І. Функції фінансів

В економіці функціонують різні економічні механізми: фінанси, гроші, кредит, ціни, собівартість тощо. Завдяки функціям різних механізмів досягається ефективний вплив на всі сторони розвитку всіх сфер економіки. В загальній системі фінанси виконують дві функції: розподільчу і контрольну.

Розподільча функція. На неї покладено формування в сфері матеріального виробництва первинних доходів, фондів і резервів. Здійснюється це на основі механізму розподілу продукту по вартості. Кожна одиниця конкретного продукту, який вироблено, є споживчою вартістю, його товарною формою. В ній відбивається кількісна і якісна характеристика. Водночас вона є й вартістю, відображаючись в ціні товару. Тобто споживча вартість — є носієм вартості. Після здійснення акту продажу товару виробникові повертається, «відірвавшись» від споживчої вартості, вартість товару в формі грошової виручки. Завдяки розподільчій функції можуть створюватися обгрунтовані, вивірені пропорції для продовження виробництва на розширеній основі і здійснення соціально-економічних заходів, доходи, фонди і резерви.

Тому цей розподіл вартості називається первинним розподілом. Формуються такі основні фонди:

РЕЗУЛЬТАТИ ЗДІЙСНЕННЯ МЕХАНІЗМУ РОЗПОДІЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ

Схема 1

№ п-п	Основні грошові фонди, що формуються в період первинного розподілу	Цілі і напрямки використання грошових фондів
1	2	3
1.	Інвестицій і амортизаційний фонди	На відтворення основного капіталу, проведення заходів науково-технічного прогресу, поновлення виробництва.
2.	Фонди створення, поповнення і відновлення обігових засобів	Формування, поповнення і відновлення обігового капіталу
3.	Фонди оплати і стимулювання праці	На оплату і стимулювання праці

1.	2.	3.
4.	Страхові фонди	На утворення фондів відшкодування стихійного лиха, хвороб і т. і.
5.	Фонди на соціальні потреби	На вирішення проблем соціального значення
6.	Фонди на проведення наукових досліджень, підготовку кадрів і т. і.	На вирішення проблем поновлення виробництва
7.	Частина доходів, що передається в централізовані грошові фонди, доходи і резерви (в формі податків і зобов'язань)	На утворення державного, регіональних і місцевих бюджетів, спеціальних централізованих грошових фондів

Розподіл вартості і утворення доходів, фондів і резервів здійснюється у всіх сферах і підрозділах народного господарства: промисловості, будівництві, сільському господарстві, транспорті, інших галузях матеріального виробництва.

Вторинний розподіл. Його називають ще й перерозподілом. Він здійснюється державними і місцевими органами самоврядування на основі створюваних централізованих фондів, доходів і резервів. Джерелом їх, як показано вище в схемі, є частина доходів всіх сфер матеріального виробництва, всіх форм власності, а також частина доходів населення. Вони надходять до централізованих фондів в формі податків і зобов'язань.

Розподіл передбачає чітко обгрунтовані пропорції, вивірені напрямки по структурі, повне врахування реалій доходів. Створюються фонди для здійснення загальнодержавних, регіональних і місцевих проблем соціального забезпечення непрацездатних, соціального захисту населення, проблем науки, освіти, культури, охорони здоров'я; загальнодержавних потреб: утримання законодавчої влади, органів управління, суду, армії, флоту, міліції, державної безпеки тощо.

Контрольна функція. Під контрольною функцією фінансів слід розуміти механізм фінансового контролю стану і результатів руху грошових доходів, фондів і резервів, кінцевих наслідків фінансової діяльності в первинних ланках матеріального і нематеріального виробництва, а також в системах державних, регіональних і місцевих бюджетів і фондів. Механізм контрольної функції охоплює:

— правові акти законодавчих органів країни: закони, декрети, укази виконавчої влади про формування і використання доходів, фондів і резервів на всіх рівнях фінансової системи;

— механізм планування фінансів і методологія, методи і методики планування доходів, структура й склад планів доходів, видатків, резервів, структура і склад бюджетів.

Фінанси в своїй контрольній функції повинні діяти так би мовити в автоматичному режимі. Це досягається шляхом виконання нормативних законодавчих актів, співставлення фінансових результатів з нормами і нормативами, виявлення розбіжностей. Ця функція повністю проявляється завдяки сучасним економіко-математичним методам, електронно-обчислювальної техніки, де можна всебічно врахувати новітніші методологічні основи, методи і методики планування з одночасним аналізом і виявленням причин розбіжностей. Треба розрізнати контрольну функцію фінансів і функції органів фінансового контролю з участю контрольно-ревізійних структур. Останні є контролем подальшим.

Отже, підсумок. Фінанси виконують дві функції — розподільчу і контрольну. Вони здійснюються одночасно в тісному зв'язку, створюючи фінансові умови для ефективного функціонування всього народного господарства, охоплюють формування бюджетів, кошторисів, розробку кошторисно-фінансових розрахунків, системи фінансових нормативів і норм, фінансових санкцій.

Законодавче, чітке визначення функціонування фінансів дає можливість здійснювати господарську і фінансову практику в рамках конкретних наперед і надовго визначених орієнтирів, досягати балансу в цілому в системі народного господарства. Механізм планування вносить організуючу основу з урахуванням цілей, основних напрямів фінансових можливостей. Фінансові норми і нормативи, якщо вони науково обґрунтовані і відображають (де це потрібно) мінімальні, середні або максимально граничні величини, дозволяють ефективно формувати і економічно використовувати доходи, фонди і резерви. Фінансові санкції передбачають фінансово-економічний механізм відповідальності кожного суб'єкта в складній системі фінансових відносин.

§ 2. Фінансова система України

Створення фінансової системи є прерогативою держави в особі вищих органів державної влади. Держава формує в цілому фінансову систему, може її змінювати, вводити або виводити окремі структурні елементи, або ж змінювати кожний структурний елемент. **Фінансова система — це сукупність різних сфер і систем фінансових відносин, в яких формуються, розподіляються і використовуються грошові доходи, фонди і**

резерви. У вузькому розумінні «фінансова система» це система органів, в яких реалізуються зазначені принципи. Всі ланки фінансової системи між собою пов'язані. Фінансова система включає:

1. Економічний базис фінансової системи — фінанси матеріальної сфери виробництва:

— державних підприємств, власником яких є Верховний орган влади України;

— підприємств і організацій комунальної власності, власниками яких є територіальні обласні, районні, міські, селищні, сільські органи влади;

— колективних підприємств, власниками яких є трудові колективи державних підприємств, орендарі, колективні підприємства, кооперативи, акціонерні товариства, господарські товариства, господарські об'єднання, інші громадські об'єднання;

— індивідуальних, приватних підприємств, власниками яких є громадяни України, іноземні громадяни і особи без громадянства;

— спільних підприємств, власниками яких є юридичні і фізичні особи, в тому числі змішані державно-кооперативні, державно-кооперативно-приватні, міжнародні об'єднання, акціонерні товариства, консорціуми;

— підприємств, власниками яких є громадські організації тощо.

Зростання обсягів виробництва (послуг) у цій сфері, а від цього доходів фондів і резервів — головна умова створення міцної економічної основи держави.

2. Фінанси бірж, акціонерних, посередницьких товариств, торгівлі, транспорту тобто сфери обігу і просування товарів до споживача.

3. Державний бюджет, що є ведучою ланкою фінансів держави. В ньому акумулюються частина доходів, що централізуються всіх галузей, підприємств, організацій народного господарства, матеріального виробництва, сфери обігу і просування товарів до споживача, частина доходів банків, страхових органів і взагалі органів, які мають доходи.

4. Бюджети місцевих органів самоврядування. В них акумулюються частина доходів підприємств, розташованих на даній території, комунальної власності, приватних, побутових, торговельних та інших підприємств, податки і збори від населення.

5. Бюджет соціального страхування. Він формується з частини доходів господарських органів, яка включається в собі-

вартість вироблюваної продукції. Мета цього фонду — створювати цільові централізовані фонди соціального забезпечення і соціального захисту народу.

6. Централізовані, державні і недержавні, фонди майнового і особистого страхування, що формуються зі страхових платежів господарських, кредитних органів і платежів приватних осіб і призначаються для відшкодування збитків від стихійного лиха.

7. Фінанси банківсько-кредитної системи державних, комерційних, приватних банків, які формують свої грошові фонди, доходи і резерви, використовуючи кошти державних підприємств, приватний акціонерний капітал, паї і приватні внески. Доходи одержуються від різниці в процентах від зберігання коштів на рахунках і від кредитних операцій, розповсюдження цінних паперів, розрахункових операцій, дебеторсько-кредиторського обслуговування, від торгівлі валютними засобами тощо. Система банків України складається з: національного банку України — власність держави, комерційних банків різних видів і форм власності, які засновано на акціонерних або дольових засадах юридичними і фізичними особами, ощадного банку — спеціалізованого комерційного банку.

8. Системи спеціальних фондів, що включаються і не включаються до бюджетів держави і регіональних органів самоврядування. Наприклад, фонди стабілізації економіки, інноваційний, конверсійний, пенсійний, національний фонд, підтримки підприємництва та Всеукраїнський благодійний, культурно - науковий фонд імені Т. Г. Шевченка і т. ін.

Фінансова система ефективно може функціонувати лише на принципах:

- а) тісної взаємодії суб'єктів, в їх органічному доповненні одне одного;
- б) єдності на основі тісного «стикування» законодавчих фінансово-нормативних документів;
- в) взаємозалежності, що випливає з єдності фінансової системи.

РОЗДІЛ 2.

Джерела фінансових ресурсів

§ 1. Національний дохід

Фінансові ресурси — грошові засоби, які створюються, використовуються і знаходяться в розпорядженні всіх сфер матеріального і нематеріального виробництва, держави і регіональних органів самоврядування. Лише **національний дохід** є джерелом фінансових ресурсів, формування децентралізованих і централізованих доходів, фондів і резервів. Чим більшим є це джерело, тим багатша країна. Він є узагальнюючим результатом, концентрованою комплексною оцінкою функціонування економіки країни.

В національному доході синтезується: а) рівень розвитку продуктивних сил; б) економічна структура виробництва; в) зрушення, що відбулися в його структурі впродовж конкретного часу, який аналізується; г) вплив і темпи розширеного відтворення виробництва; д) стан і темпи формування грошових фондів, доходів і резервів на задоволення загальнодержавних і місцевих потреб.

Слід відрізнити два поняття національного доходу: національний дохід **створений**, національний дохід **розподілений**. Національний дохід створений — результат виробничої діяльності, а національний дохід розподілений — це фонди, які утворились внаслідок розподілу створеного національного доходу.

Для окремого підприємства створений національний дохід виступає в формі нової річної вартості (валових доходів), а для країни в цілому він є сумою цих вартостей всіх сфер матеріального виробництва, всіх форм власності. Тому лише зростання національного доходу може характеризувати і забезпечити поліпшення фінансового стану і фінансових можливостей окремих виробництв, галузей господарства і в цілому всієї країни. Розподілена вартість знаходиться в сумах централізованих і децентралізованих доходах, фондах, резервах.

Основним питанням про національний дохід є механізм його створення і постійного зростання.

Розглянемо основи формування національного доходу. Вивчення цього питання треба починати з пізнання основи вартості. Кожен товар, тобто кожна одиниця його має дві форми: споживної вартості і вартості.

дані про економічне і політичне становище Єгипту на початку II ст. до н. е., де розглядаються доходи храмів і пожертвування, які кожен рік давались в формі продовольства і грошей. Пізніше вживались теорії «справедливої ціни», «плати за працю», «справедливих доходів» і т. і.

З прискоренням розвитку товарно-грошових відносин доходи все більше розглядаються в сфері обігу, де вони найбільше проявляються. Це послужило приводом для швидкого розвитку меркантилізму. Все більше стали випускатись грошові засоби, котрі потім повертались разом з додатковими грішми — прибутком. Вартість товару вираховувалась лише в грошах (золоті і срібні), що давало змогу виразити додаткову вартість у торгівельному балансі. Вже тоді Томас Мен висловив думку про те, що виробництво готових товарів приносить більший дохід, аніж видобуток і реалізація сировини. Він заявив, що багатство могло б бути незвичайною темою для захоплення і розквіту всього християнського світу, якби ми додали мистецтва до природи, у ставленні до неї краще застосували нашу працю.

Значний крок у розумінні доходу зробили представники англійської економічної школи, які вперше розглядали не дохід взагалі, а валовий дохід, як новостворену вартість. Слід назвати лише таких її представників: Вільям Петті (1623—1687), Франсуа Кене (1694—1774), Адам Сміт (1723—1790), Давид Рікардо (1772—1823). Слід підкреслити, що саме В. Петті належить поняття «національний дохід», як суми валових доходів сфери матеріального виробництва. А Адам Сміт писав, що в ціні хліба, наприклад, одна частина оплачує ренту землевласника, друга — заробітну плату, або утримання працівника і робочої худоби, які застосовані на виробництво цього хліба, а третя частина — прибуток фермера. Навколо цього були відомі дискусії, але питання доходу знаходило відображення в усіх працях англійських економістів.

Тому, мабуть, вперше в економічній практиці національний дохід був обчислений в Англії в 17 столітті, потім у Франції — у 18-ому, Росії — в кінці 18-го, США — в першій половині 19 ст. А чиста продукція в Японії — в 1902 році, Італії — в 1911, Болгарії — 1915, Югославії — 1927, Туреччині, Фінляндії, Чилі — 1935, Швеції, Мексиці, Бразилії, Індії, Перу — в 1939 році. В цей час вперше було обчислено продуктивність праці — показник виробництва продукції (в натурі), а потім і вартісної величини на одного працюючого у сфері матеріального виробництва.

Україна до цього часу не мала реального показника національного доходу. Розрахунки, які є, не відображають дійсного стану доходів. Факторів багато: і вартісний, і податковий, і структурний. Щоб не бути голослівним, скажемо, що вперше після революції 1917 року розрахунки національного доходу були зроблені за 1923—1924 рік в цілому по всій імперії. Тільки з 1950 року статистичні органи країни приступили до розрахунків його щорічно. А по Україні, як і по інших республіках, розрахунки були виконані вперше аж в 1957 році. Методологія йшла від централізації. Валова продукція промисловості республіки розраховувалась в цінах без податку з обороту; сільського господарства — в приведених цінах (в колгоспах не розраховувалась навіть собівартість продукції); в сумі національного доходу, що використовувався на споживання і накопичення, не було враховано сальдо міжреспубліканського переміщення чистої продукції; сум, які виникали як різниця між обсягами розподіленого і використаного національного доходу і йшли через союзний бюджет; сум доходів населення, які одержані на території республіки і використані на територіях інших республік і навпаки.

Але тепер, коли Україна буде свою незалежну самостійну економіку, валовий доход має стати одним з найважливіших критеріїв господарської діяльності за конкретний період. Ефективність господарювання можна вимірювати різними показниками, але один з них має бути узагальнюючим. Якщо виразити це через коефіцієнт ефективності — Кек, а валовий доход через — ВД, капітал (всі виробничі фонди в середньорічному виразі) через — Фв, а річний фонд оплати по праці через — Зп, то:

$$\text{Кек} = \frac{\text{ВД}}{\text{Фв} + \text{Зп}} \quad (3)$$

Ця формула відображає рівень ефективності, а нас цікавить приріст, то

$$\text{Кек}_1 > \text{Кек}_0, \quad (4)$$

де Кек₁ — економічність наступного року
Кек₀ — економічність базового року.

Не важко помітити, що цей показник буде зростати з ростом національного доходу і економією засобів виробництва і фонду на оплату праці.

Тепер створюється науково-обгрунтована методологія формування національного доходу, його розподілу на фонди споживання і нагромадження, кордонів формування фонду оплати праці, наукова система використання фондів, обгрутовуються пропорції між ними. В залежності від зростання економіки в період переходу до економічно розвинутої держави, будуть зростати можливості формування фондів споживання.

§ 2. Фінансові ресурси матеріального виробництва

Всебічне функціонування фінансів знаходить своє відображення: а) в самому підприємстві; б) в його стосунках із фінансово-кредитними системами; в) в багатогранних зв'язках з постачальниками сировини, енергії, палива; г) будівельними, транспортними й іншими організаціями; д) споживачами готової продукції тощо.

Матеріальне виробництво по формі своїй — це сукупність промислових, будівельних, сільськогосподарських та інших підприємств, які виробляють продукцію, що задовольняє виробничі, індивідуальні і соціальні потреби. Воно поділяється на два великих підрозділи: I—виробництво засобів виробництва; II — виробництво засобів споживання. Промислове виробництво при цьому поділяється за цими ж ознаками на групи «А» і «Б».

Для того, щоб підприємство почало функціонувати, потрібен перший орієнтир — потреба в конкретному виді продукції, враховуючи обсяг і перспективу. Лише потім створюється підприємство необхідної потужності і при цьому первісний капітал, а згодом фінансові ресурси для постійного, безкризового і ефективного функціонування. Тобто потрібні інвестиції для створення підприємства і фінансові ресурси для здійснення виробничо-фінансової діяльності.

Інвесторами виступають держава, регіональні органи управління, якщо вони створюють державні, регіональні підприємства для задоволення загальнодержавних, міжгалузевих і регіональних потреб, а також кооперативи, приватні особи. Тому джерелами інвестування є бюджетні кошти, кошти кооперативів, акціонерів-засновників, приватних осіб, а при створенні спільних із закордонними фірмами підприємств — закордонні інвестори. Основне місце в інвестиціях займають ресурси, які направляються на формування виробничих фондів. Частина йде на утворення основних фондів — основного капіталу, а частина — обігових засобів, обігового капіталу. Все більшу частку в інвестиціях займає кредит.

Основні фонди поділяються на основні виробничі фонди і основні невикористані фонди.

Основні виробничі фонди це — засоби праці, котрі функціонують у багатьох виробничих циклах, зберігаючи при цьому первісну натуральну форму і переносять свою вартість на готовий продукт окремими частинами, в міру зношування. До основних виробничих фондів відносяться будови, споруди, передавальні засоби, продуктивна худоба, силові машини, устаткування, робочі машини, механізми, лабораторне устатку-

вання, електронно-обчислювальна техніка, транспортні засоби, інструмент, виробничий інвентар тощо.

Основні невикробничі фонди — це об'єкти невикробничого призначення. Хоча вони і не функціонують у виробничому процесі, але створюють необхідні матеріально-побутові і культурні засоби для здоров'я людей і високопродуктивної праці.

В умовах, коли товарно-грошові відносини виступають у своїй повній ринковій формі, дуже важливо для фінансиста бачити спільність між двома формами існування основних фондів: натуральної і вартісної. Це означає, що треба бути особливо уважним при формуванні виробничих потужностей. Тут виступає на перший план проста формула: на одну вартісну одиницю капітальних вкладень треба створювати більшу потужність. Це веде в кінцевому результаті до зменшення суми амортизаційних відрахувань на одиницю продукції і зростання загального обсягу виробництва.

Обігові засоби — це частка виробничих фондів, котрі повністю споживаються в виробничому процесі і повністю переносять свою вартість на готовий продукт впродовж кожного виробничого циклу. Сюди відносяться: сировина, основні матеріали, покупні напівфабрикати; корми, насіннєвий і посадковий матеріал, молодняк тварин і тварини на відгодівлі; допоміжні матеріали, паливно-енергетичні ресурси, мінеральні добрива і хімікати, тара і тарні матеріали; запасні частини і ремонтні матеріали, малоцінні предмети, предмети, що швидко зношуються і т. ін.

В чітко відрегульованому виробництві і налагодженому матеріально-технічному постачанні, а також в умовах застосування прогресивних технологій потреба в повсякденних матеріальних запасах мінімальна, а тому і потреба в обігових коштах також мінімальна. Для фінансиста дуже важливо створювати умови для реальної економії обігових коштів, які можуть бути, разом з економією інвестицій в основні фонди, використані на створення додаткових потужностей.

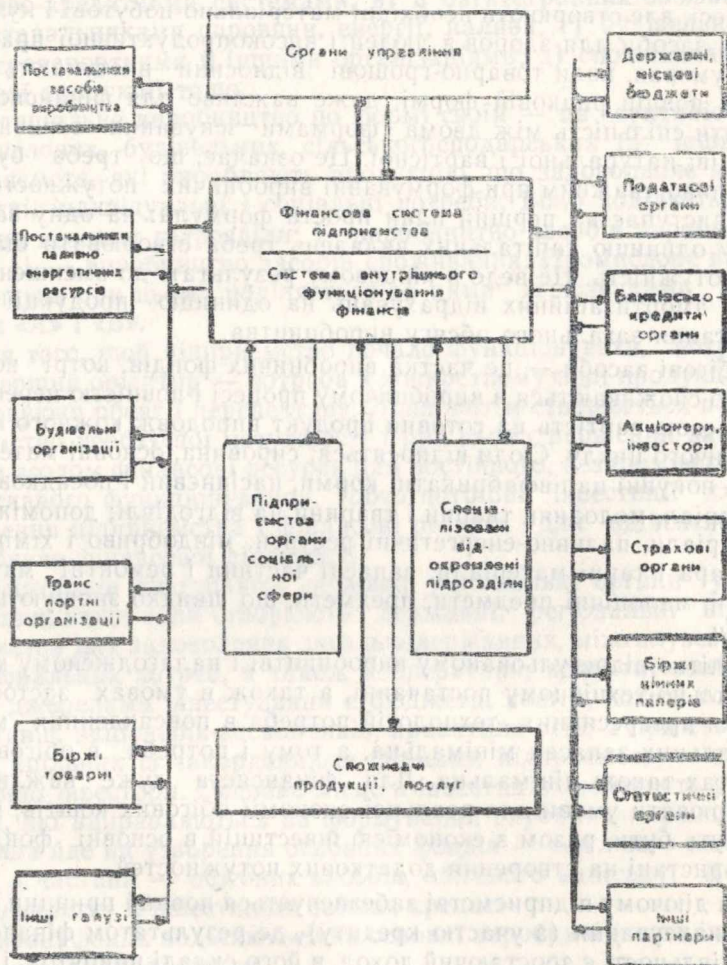
На діючому підприємстві забезпечується повний принцип самофінансування (з участю кредиту), де результатом фінансової діяльності є зростаючий доход, в його складі прибуток, і де формуються зростаючі фінансові доходи, фонди і резерви.

Безпосередньо в діючому підприємстві фінанси опосередковують повсякденні процеси виробництва продукції, її реалізації, відтворення основного і обігового капіталу, формування і відшкодування витрат на виробництво, розподіл і використання грошових доходів, фондів і резервів. Вони охоплюють сферу обігу і споживання.

Схему фінансових відносин виробничого підприємства можна подати в такому вигляді:

Фінансові відносини виробничого підприємства*

С х е м а 2

Як уже говорилось вище, розподіл продукції по вартості (первинний розподіл) здійснюється безпосередньо на підприємстві.

При розподілі утворюються грошові фонди, доходи і резерви. Нижче ми наводимо схему розподілу.

* Стрілки вказують на подвійний зв'язок

Розподіл продукту по вартості і утворення грошових фондів,
доходів і резервів

		Ринкова ціна						
Загальний розподіл вартості	Оптова ціна підприємства					Торговельні, збутові скидки, накладки		
	Матеріально-грошові витрати		Валовий дохід					
Частки розподілу	Перенесена вартість основного капіталу, амортизація	Вартість сировини, матеріалів, паливно-енергетичних ресурсів, грошові витрати	Засоби на оплату і стимулювання праці	Прибуток	Податки (в т. ч. акциз і інші.)	Транспортні видатки		
								Утворювані фонди, резерви
			Фонди оплати і стимулювання праці	Централізований дохід державі				

Ця схема в загальному вигляді показує, як розподіляється продукт по вартості. Кожний з елементів є джерело, з якого формуються спеціальні грошові фонди і резерви. Головне тут — збалансування всіх фондів і резервів. Від цього залежить ефективне функціонування фінансів на підприємстві. Нижче приводиться схема грошових відносин на підприємстві (с. 22). Кожне підприємство, як видно зі схеми, веде внутрішнє фінансове господарство і знаходиться постійно в фінансовому зв'язку з усіма сферами народного господарства загальноєкономічного профілю і в фінансовому зв'язку з бюджетом, податковою системою, банківськими, страховими і рядом інших органів фінансово-кредитного профілю.

Фінансові відносини дуже широкі за своїм характером. Нижче в схемі ілюструються фінансові відносини за характером.

С х е м а 4

Характер грошових відносин підприємств (основних)

Грошові відносини між підприємством і зайнятими в ньому працівниками	Грошові відносини пов'язані з утворенням доходів, фондів і резервів	Грошові відносини з господарськими органами	Грошові відносини з фінансово-кредитною й іншими системами
			
<ul style="list-style-type: none"> — розрахунки по праці (зарплата), — розрахунки по преміях і доплатах — виплати з коштів соціального забезпечення, — інші виплати, — плата за утримання дітей в дитячих закладах, — штрафи, пені, — відносини по акціях, цінних паперах, облігаціях, — матеріальна допомога інвалідам, пенсіонерам, ліквідаторам аварії на Чорнобильській АЕС, сиротам і т. і. 	<ul style="list-style-type: none"> — утворення прибутку, — утворення амортизаційних фондів, — утворення фондів стимулювання, — утворення фондів на капітальні вкладення, — утворення стійких пасивів, — поповнення фонду власних обігових коштів, — утворення фондів реалізованого майна, — утворення резервів, — утворення фондів благодійності і спонсорування, — утворення резервних фондів 	<ul style="list-style-type: none"> — постачальниками сировини і матеріалів, — постачальниками устаткування, — будівельними організаціями, — комунальними й іншими організаціями, — транспортними організаціями, — споживачами сировини, — споживачами продукції, — сплата штрафних санкцій, — інші 	<ul style="list-style-type: none"> — сплата платежів у бюджет, — одержання коштів з бюджету, — одержання і розплата по судах банків, — сплата процентів за користування кредитом банків, — сплата по санкціях адміністративних органів і арбітражу, — концентрація засобів для капіталовкладень, — взаємовідносини з товарними біржами і біржами цінних паперів, — взаємовідносини з партнерами по спільних підприємствах

Оптимальна структура фінансових відносин забезпечує високу ефективність функціонування фінансів, чітку і ефективну роботу окремих елементів системи. Фінансист повинен постійно пам'ятати три основні правила, від додержання яких залежить рівень виробництва і темпи зростання доходів, фондів і резервів.

Перш за все треба постійно дбати, щоб рівень випуску товарної продукції (мах ТП) досягав максимальної величини відносно максимальної потужності в цілому підприємства (мах П), тобто

$$\text{мах ТП} \leq \text{мах П.} \quad (5)$$

Друге, треба так вести господарство, щоб витрати на одну грошову одиницю товарної продукції постійно знижувались, а рентабельність (загальна — до середньорічної вартості капіталу і на одиницю собівартості продукції) — зростали.

Третє, треба стежити, аби питомі витрати перенесеної амортизації основного капіталу, матеріальних витрат, заробітної плати на одну грошову одиницю товарної продукції постійно знижувались.

Це лише основні правила. І ці правила передбачають не зростання цін, а постійне їх зниження, як по окремих видах готової продукції, так і на всі засоби виробництва.

Внутрівиробниче функціонування фінансів передбачає науково обгрунтований підхід до організації витрат на виробництво з орієнтацією на їх постійне зниження. Нижче наводиться схема, яка характеризує основні чинники і напрями зниження витрат з метою досягнення стабільності в фінансовому становищі підприємства (по окремих елементах розподіленої вартості).

С х е м а 5

**Елементи розподілу вартості на підприємстві.
Основні чинники, від яких залежить величина розподілу і
напрями їх зниження**

№ п-п	Елементи розподілу вартості	Основні чинники, від яких залежить величина елемента розподілу	Основні напрями зниження витрат
1	2	3	4
1.	Продукт підприємства, створений за одиницю часу (рік, півріччя, квартал, місяць)	Сума загальних витрат	Сума по окремих напрямках витрат

1	2	3	4
1.1.	Товарна продукція	Діючі ринкові ціни	Залежить від цін «франко», транспортних витрат
1.2.	Внутрізаводський оборот	Діючі ринкові ціни (в складі готової продукції)	Сума по окремих напрямках витрат
1.3.	Незавершене виробництво	Діючі ціни, по яких формується собівартість	По елементах собівартості
2.	Фонд повернення матеріальних виробничих витрат	Діючі ціни, техніка і технологія виробництва, ступінь відтворення виробництва	Зниження витрат у собівартості, матеріальних, паливно-енергетичних, грошових
2.1.	Матеріальні і грошові витрати	Те ж	<p>— зниження витрат за рахунок застосування нових матеріалозберігаючих і безвідходних технологій;</p> <p>— економія від цін і витрат на доставку (вибір економного варіанту);</p> <p>— зниження ступеню застосування покупних комплектуючих виробів і напівфабрикатів;</p> <p>— зниження ступеню відходів виробництва;</p> <p>— зниження обсягу застосування дорожніх і рідкісних металів;</p> <p>— зниження витрат на тару і тарні матеріали;</p> <p>— зниження витрат на утримання і експлуатацію устаткування, будівель, споруд;</p> <p>— зниження витрат на малоцінні і швидкозношувані предмети тощо</p>
2.2.	Амортизаційні відрахування		Економія за рахунок високих показ-

Валовий дохід

Товарний продукт за мінусом фонду повернення матеріальних виробничих витрат

ників використання устаткування і в цілому потужності підприємства;

— зниження амортизації за рахунок прогресивних методів організації потоків;

— зниження витрат за рахунок високих показників рівня активної частки фондів тощо

Залежить від загального стану зниження матеріальних, грошових витрат і амортизаційних відрахувань

Фонд споживання

Частина валового доходу

Висока продуктивність праці, економія робочого часу (цьому підкоряється основна, додаткова заробітна плата всіх категорій працівників)

Фонд заробітної плати

В залежності від діючого законодавства, діючих нормативів, співвідношення між фондом споживання і фондом накопичення і в залежності від росту виробництва чистої продукції (валового доходу)

Економія залежить від сили дії цих фондів

Фонди економічного стимулювання праці

Частина фонду оплати праці, яка направляється на стимулювання більш продуктивної і якісної праці

За нормативами

Відрахування в фонд соціального страхування

Залежить від рівня фонду оплати праці

Залежно від досягнутих знижень витрат

Чистий дохід (валовий дохід за винятков фонду споживання) — прибуток

Фінансовий результат

Децентралізовані спеціальні фонди на розширене відтворення виробництва,

Спеціальні розрахунки

Економія витрат по елементах

1	2	3	4
5.2.	соціально - економічні потреби, науку, підготовку кадрів Інші децентралізовані фонди	Те ж	Те ж
5.3.	Частка прибутку, що направляється в централізований чистий дохід держави, місцеві бюджети, спеціальні фонди, а також процентна плата за кредит	Нормативи	Те ж

Вартісна величина валового доходу і одержуваних фондів і резервів, як видно, складається з суб'єктивних чинників (вільних цін) і об'єктивних чинників (стану фінансово-економічної роботи, економічного підходу до її формування і розподілу), тобто від системи дії розподільчої і контрольної функції фінансів.

§ 3. Фінанси нових господарських структур

В умовах формування ринкової економіки важливою складовою частиною стають нові ринкові структури. Для початку слід накопичити первісний капітал, обігові кошти, визначити шляхи пошуку доходів. Значне місце в цьому процесі займає передача в формі аукціонного, безаукціонного продажу і без оплати згідно з законами держави державної, колективної власності в руки нових власників. В останні роки почали утворюватись так звані малі підприємства, акціонерні товариства, орендні, кооперативні підприємства, об'єднання. Водночас поширився процес утворення перехідних форм господарських структур, комерціалізованих і корпоративних підприємств, які здійснюють свою господарську діяльність на повному господарському розрахунку, самоокупності і самофінансуванні.

Ці підприємства розширили сферу товарно-грошових відносин, стають елементами ринкової економіки, вносять корінні зміни в фінансово-кредитну систему країни, стають новим джерелом в формуванні доходів, фондів і резервів держави. Розглянемо окремі форми.

Малі підприємства. Вони виникли в кінці восьмидесятих років, засновувались на основі різних форм власності: державної, орендної, колективної, суспільної. Позитивна роль їх полягає в тому, що вони стали доповнюючою системою в збільшенні товарної маси на товарному ринку, доходів для формування бюджетів місцевих органів самоврядування і водночас деякою мірою розширенні конкуренції і зниженні ступеня безробіття. Їх організація, розвиток, ліквідація, регулювання доходів передбачені законодавством і управління покладено на органи самоуправління базового рівня.

Законодавством країни визначено критерії створення малих підприємств. Наприклад, чисельність таких підприємств у промисловості, будівництві встановлено до 200 працюючих, в науці і науковому обслуговуванні — до 100, в інших галузях виробничої сфери — до 50, в невиробничій сфері — до 25, в торгівлі — до 15 працюючих.

Фінансова діяльність регулюється Статутом. В ньому передбачається предмет і цілі діяльності, порядок утворення капіталу, доходу (прибутку), його розподіл, формування фонду оплати праці, балансів використання продукції і доходів, оплата праці, платежів до бюджетів, податки, порядок їх сплати, формування фонду розширеного відтворення. Разом з тим законодавством встановлюються умови одержання кредиту, пільг по податках і праці.

Перспектива розвитку малих підприємств залежатиме від вкладу їх у вирішення таких питань, як нарощування випуску товарів народного споживання, приріст доходності, їх платоспроможності темпів оновлювання технологічних процесів.

Акціонерні товариства. Стали утворюватись внаслідок потреби в роздержавленні і приватизації промислових, будівельних, торговозбутових і підприємств з іншими формами діяльності. Акціонування проводиться згідно з діючими законодавчими актами. Юридичною основою акціонування виступає угода двох, або більшої кількості юридичних і фізичних осіб — засновників, а матеріальною — об'єднаний первинний капітал, об'єднані виробничі фонди, грошові засоби інвесторів — створювачів акціонерного товариства. Фінансовою основою є акції, облігації. Акція від латинської — розпорядження, дозвіл, претензія. Це цінний папір, що засвідчує частку власності в акціонерному капіталі. Доходами акціонерів є частка доходів акціонерних товариств, т. з. **дивіденди**. Вони змінюються залежно від успіхів акціонерного підприємства. Акціонерні товариства бувають двох видів: відкриті і закриті. У відкритих акції вільно продаються і купуються, у закритих —

акції вільно не продаються. Від виду акціонерного товариства залежить частка в доходах. Якщо в першому випадку дивіденди залежать від суми акції і маси одержаного прибутку акціонерним товариством, то в другому — дивіденди наперед гарантуються і не ставляться в залежність від прибутку. Акції поділяються на іменні і пред'явника. Іменні часто-густо по сумі своїй значні; акції на пред'явника одержує дивіденди той, хто ними володіє. Ті і інші можуть вільно продаватись і купуватись. Треба знати й те, що частина дивідендів буває привілейованими (фіксованими) і звичайними (в залежності від суми прибутку в даному році).

Акціонерні товариства можуть випускати цінні папери — облігації позик. За ними встановлюється відсоток на кожен рік, а в кінці строку позики — повертається запозичена сума.

Практика фінансових операцій з цими паперами вимагає їх захисту від підробки (папір, сітка, фарби, друк), а також передбачає обов'язкові умови випуску, продажу-купівлі, викупу, обумовлення заздальгідь вартості фондів, форм, реквізитів і т. і.

Орендні підприємства. Економічною основою їх є фінансові відносини між власником підприємства — орендодавцем і орендарем. Орендодавцями і орендарями можуть бути різні власники підприємств і організацій. В оренду передаються: земля і інші природні ресурси, передбачені діючим законодавством, підприємства; структурні підрозділи підприємств крім тих, хто використовує посередницьку функцію для одержання доходів; окремі приміщення, споруди, устаткування, транспортні засоби, реманент, інструмент і т. і.

Фінансова діяльність будується на самоокупності і самофінансуванні. Продукція і фінансові ресурси, які одержують орендарі внаслідок використання орендованого майна, є власністю орендарів. Розрахунки з орендодавцем здійснюються в формі орендної плати. Амортизаційні нарахування від вартості орендованого майна передаються власникові і на нього покладаються видатки на ремонт і відновлення, або залишаються в орендаря, який бере на себе зазначені видатки. Розрахунки з бюджетами веде орендар з одержаних ним доходів.

Орендна форма є перехідна при остаточному вирішенні питання про власність, або зберігає свою форму незалежно від зміни власності орендодавця.

Кооперативні підприємства. В системі кооперативного господарювання проходять великі якісні зміни. Ці зміни охоплюють перш за все кооперативні господарства (колгоспи), споживчу кооперацію, відновлюють на принципово новій еконо-

мічній основі кооперативи в галузі промисловості, а також охоплюють рух у створенні кооперативів у галузях шляхового, житлово-цивільного будівництва, виробництва товарів народного споживання, роздрібній торгівлі і громадського харчування, побутового обслуговування, організації культурного дозвілля, медичної допомоги, надання правових, транспортно-експедиційних, науково-дослідних, проектних, конструкторських, спортивно-оздоровчих, заготівельних та інших послуг.

Кооперативи створюються засновниками на основі об'єднання власних засобів виробництва, інвестицій, пайових внесків. Всі засоби виробництва, в тому числі і земля в сільському господарстві, результати праці — вироблювана продукція, грошові доходи є їх груповою власністю. Функціонування здійснюється на суворому дотриманні законодавчих актів держави і на цій основі Статуту, виробленого і затвердженого засновниками. Засновники організують виробництво, визначають витрати на його здійснення, ведуть роботу щодо використання виробничого, людського і фінансового потенціалу, розподіляють продукцію в натуральному виразі і за вартістю, створюючи свої децентралізовані доходи, фонди і резерви. Взаємозв'язок і взаємодія з державними органами управління регламентуються контрактною системою, а з фінансово-банківськими структурами по податках, платежах, внесках — згідно з законодавством; банками, страховими органами і фондами на основі взаємообумовлених договорів.

Біржі. Це ринкові утворення, які здійснюють посередницькі функції в ринково-економічних структурах. Міжнародна практика і сучасний процес переходу до ринку засвідчують функціонування таких біржових форм: товарних бірж, які опосередковують реалізацію засобів виробництва, матеріалів, сировини, споживчих товарів за стандартами і сортаментом; бірж цінних паперів — акцій, облігацій; валютних, фондових бірж; бірж праці.

Зачатки товарної і валютної бірж можна віднести до XV—XVI століть. Зовнішня торгівля, вексельна торгівля, торгівельна інформація — Італія, Нідерланди, Великобританія. Зачатки фондових бірж — у XVIII столітті (США, Англія, Росія, Україна). На початку XX століття завдяки фондовим біржам Нью-Йорка і Лондона прискорились довгострокові вкладення капіталів у розвиток всіх сфер економіки держав, які сьогодні є високорозвиненими. Поява бірж породила такі фінансово-економічні категорії, як біржова котировка, курс, оборот, мито, прибуток, аукціон. Також слід знати, що біржі породили і такі категорії, як біржова криза, спекуляція, інтервенція.

Біржі засновуються на началах акціонерної, державно-кооперативно-акціонерної власності. А фінанси будуються таким чином, щоб забезпечити розрахунки по купівлі-продажу і організаційно-операційні видатки. Тому й доходами є різниця в цінах купівельних і реалізаційних за винятком організаційно-операційних видатків. Взаємозв'язок з бюджетом будується по зобов'язаннях у сплаті податків згідно з діючим законодавством; з банками, страховими органами, фондами і органами, серед яких біржі є посередниками — на основі контрактів і договорів.

Спільні підприємства. Підприємства створюються на основі об'єднання майна, інвестицій, пайових внесків. Такі підприємства можуть бути в усіх сферах економіки і засновуватись на основі різних форм власності, в тому числі і на змішаній власності. В нашій країні спільні підприємства створюються також з участю іноземного капіталу на основі господарсько-правового співробітництва з іноземними партнерами, при якому створюється загальна виробнича база, виробляється загальний продукт і загальний доход. Участь у капіталі, обсяг виробництва, вид продукту, частка в продукції і доходах обумовлюються контрактами і договорами. Взаємозв'язок з бюджетами, державними і місцевими органами влади будуються на зобов'язаннях у сплаті мита, податків, платежів і зборів згідно з діючим у країні законодавством; з банками, страховими органами і фондами — згідно з договорами.

§ 4. Фінанси невиробничої сфери

До комплексу галузей і підприємств невиробничої сфери належать такі, які не виробляють продукції (товарів), а лише надають послуги. Від цього залежать методи формування доходів, фондів і резервів. Це й накладає особливості на функціонування фінансів.

Послуги, які задовольняють соціальні потреби людини і в цілому суспільства, є платні і безоплатні. Залежно від цього невиробничу сферу можна поділити на два підрозділи.

Перший — підприємства, які надають населенню платні послуги і від цього формують свої доходи, фонди і резерви. До них відносяться незалежно від форм власності: підприємства побутового обслуговування (ветоварні види), житлово-комунальне господарство, пасажирський транспорт, зв'язок (обслуговування невиробничої діяльності).

Другий — організації соціально-культурної сфери, які в цілому фінансуються з бюджету (лише останнім часом у зв'яз

ку з переходом до ринкових відносин окремі послуги стали платними). Сюди відносяться окремі заклади охорони здоров'я, фізичної культури, освіти, культури, а також — мистецтво, наука і наукове обслуговування, громадські організації.

Фінанси цієї сфери будуються головним чином на бюджетній основі з урахуванням частки власних доходів. В основі організації фінансів лежить кошторисна система, яка передбачає визначення видатків і покриття їх часткою власних доходів, а в випадку нестачі — фінансових доповнень з інших джерел: бюджетів, цільових фондів, додаткових спонсорських сум підприємств матеріальної сфери виробництва. Кошторисна система, як правило, будується за такою схемою.

Схема 6

Схема кошторису підприємства (організації)
невиробничої сфери

№ п-п	Доходи		№ п-п	Видатки	
	види доходів	сума		види видатків	сума
1	2	3	4	5	6
1.	Доходи, разом в тому числі:		1.	Видатки, разом в тому числі:	
2.	Фінансування з:				
	Баланс			Баланс	

Кожен вид видатків повинен мати наукове обґрунтування з точки зору соціально-економічної необхідності, обсягу послуг, перспектив їх розвитку, повного задоволення населення з точки зору фінансової спроможності покриття всіх витрат по об'єктах фінансування і по джерелах одержання доходів.

РОЗДІЛ 3.

Фінансова політика. Фінансовий механізм

§ 1. Фінансова політика незалежної України

Фінансова політика держави — це сукупність заходів, які забезпечують ефективне функціонування фінансів і фінансової системи, що стимулюють розвиток матеріального виробництва і створюють економічний ґрунт для здійснення державою функцій та завдань, покладених на неї. Кожна держава, залежно від особливостей своєї економічної бази і розвитку, виробляє свою фінансову політику. Вона є складовою частиною економічної політики. Україна — не виняток. Постановою Верховної Ради, актом від 24 серпня 1991 року проголошено незалежність, яку 1 грудня 1991 року підтверджено народом на референдумі. В Постанові сказано: «З моменту проголошення незалежності чинними на території України є тільки її Конституція, закони, постанови Уряду та інші акти законодавства республіки». Для України творення своєї власної фінансової системи — завдання особливо складне. Систему треба створювати в умовах викривленого, розбалансованого, матеріального виробництва, падіння рівня добробуту людей, порушеннях фінансової, грошової, кредитної систем, в умовах, коли значна частина національного багатства, що належить Україні, залишилась поза її межами і взята під юрисдикцію інших держав.

В цих умовах проблему створення власної фінансової системи можна провести лише в два етапи: перший охоплює проблеми, які треба вирішити негайно для закріплення перших досягнень незалежності; другий — охоплює питання стабільного розвитку.

На першому етапі фінансова політика спрямована на вихід з глибокої кризи, зупинення падіння рівня і цілеспрямоване нарощування матеріального виробництва, поліпшення структури, збалансування виробництва, матеріальних, трудових і фінансових ресурсів. Це дасть змогу припинити падіння національного доходу і поступово нарощувати обсяги доходів, фондів і резервів. Значно поліпшити потреби матеріального виробництва в матеріальних і енергетичних ресурсах, а населення — в продуктах харчування і товарах промислового ви-

робництва. Державі це допоможе створити стійкі умови для закріплення досягнень незалежності, зміцнення бюджету, забезпечення фінансовими ресурсами соціальної сфери, утримання управління, армії, флоту, правоохоронних органів.

Згодом перейти до стабільного функціонування фінансової системи.

Фінансова політика охоплює багато питань в економічній системі і включає як самостійні напрями: політику в галузі фінансів матеріальної сфери виробництва, інвестиційну політику, політику в галузі бюджетів, податкову політику, політику в галузі мита, інших зборів, політику фінансових пільг, планування, норм, нормативів і т. ін.

Розглядаючи фінансову політику, слід вивчити окремі блоки її. Умовно поділимо її на наступні блоки.

Перший блок фінансової політики включає вирішення проблем фінансово-економічної діяльності, ефективного функціонування фінансів підприємств і галузей народного господарства, незалежно від форм власності, проблем зростання виробництва чистої продукції, доходів, фондів і резервів, механізму їх планування, регулювання й управління, відносин з бюджетами, податковими, банківськими, страховими органами. Значне місце в цьому блоці займають механізми розрахунків з постачальниками і споживачами продукції.

Політика в цьому блоці для країни повинна сприяти збалансуванню виробництва, нарощуванню його обсягів і значного росту національного доходу, створенню науково обґрунтованих взаємовідносин в розрахунках з близьким і далеким зарубіжжям, формуванням, розподілом і використанням валютних засобів.

Другий блок — бюджетна політика доходів і видатків державного і бюджетів місцевого самоврядування, їх збалансування, створення фондів стабілізації, дотацій і субвенцій для ефективного впливу на стан розвитку матеріальної і нематеріальної сфер, забезпечення потреб держави в проведенні ефективно соціально-економічної політики, утримання органів управління, армії, флоту, правоохоронних органів тощо.

Третій блок — інвестиційна політика, яка передбачає стимулювання інвестиційної діяльності за рахунок власних коштів, госпорганів, бюджетних вкладів, вкладів іноземних інвесторів в економіку України, кредитних коштів. Інвестиційна політика спрямовується на пожвавлення виробництва в тих галузях, які повинні ефективно працювати на ліквідацію дефіциту, збалансування товарної маси, поліпшення структури споживання.

Четвертий блок — податкова політика. Вона покликана створити не фіскальну, а регулюючу, стимулюючу довгостроково-діючу систему податків, мита, зборів, а також систему пільг, розробку і впровадження системи ефективних зв'язків господарських органів з бюджетами. В цей блок включаються питання форм і методів роботи органів оподаткування, законодавчо-правове забезпечення податкової роботи. Це повинно привести до стабільних фінансових зв'язків і фінансового регулювання економічних відносин.

П'ятий блок — політика в галузі фінансового планування і фінансування, використання балансового методу, сучасних економіко-математичних методів і електронно-обчислювальної техніки, прогресивних науково-, технічно- і економічнообґрунтованих фінансових норм та нормативів.

Водночас фінансова політика тісно пов'язана з політикою в галузі грошового обігу цін і ціноутворення, кредиту, розрахунків, участі в скороченні кредиторсько-дебіторської заборгованості, ефективного функціонування інших форм банківського обслуговування народного господарства, системи організації й оплати праці.

Особливо важливу роль фінансова політика повинна зіграти **на другому етапі**. Фінансова політика націлюється на забезпечення в Україні якісно нового стану функціонування матеріальної сфери виробництва, транспорту, торгівлі, посередницьких структур, високого рівня споживання, налагодження фінансово-економічних зв'язків з близьким і далеким зарубіжжям; збалансування доходів, фондів і резервів, збалансування державного і бюджетів місцевих органів самоврядування. Фінансова політика на цьому етапі забезпечує Україні стан повного економічного захисту, фінансової незалежності, високий рівень матеріального добробуту, культурного рівня життя всіх людей.

Особливої уваги потребують механізми функціонування фінансів, їх розподільчої і контрольної функцій, ролі в фінансовій підтримці:

- створених нових структур у промисловості і сільському господарстві, фермерстві, нових кооперативних утвореннях;
- соціальної сфери: соціального забезпечення, охорони здоров'я, науки, народної освіти, культури;
- сферам, які безпосередньо обслуговують населення.

Фінансова політика на цьому етапі передбачає значний ріст національного доходу, доходів всіх господарських органів, інвестування повного оновлення виробництва, зміну старих технологій, застосування новітніх досягнень науково-технічно-

го прогресу, збалансування виробництва особливо найважливіших ресурсів, в тому числі енергетичних, паливних, введення в дію нових власних родовищ нафти, газу, рідкісних і цінних металів, вивід України на достатні рубежі для задоволення своїх потреб в організації сільськогосподарського виробництва. Фінансова політика охоплює повну стабілізацію роботи будівельного, транспортного комплексів, поліпшення архітектурного стану і благоустрою міст і сіл, вирішення проблеми забезпечення життєдіяльності і добробуту населення. Вона також передбачає суворий режим економії і значний приріст продуктивності праці.

§ 2. Фінансовий механізм

Під фінансовим механізмом слід розуміти сукупність форм і методів, з допомогою яких забезпечується здійснення системи розподільчої, перерозподільчої і контрольної функцій фінансів; створення, мобілізація і використання децентралізованих і централізованих грошових доходів, фондів і резервів.

Фінансовий механізм — найважливіша частина господарського механізму. Складовими елементами фінансового механізму є: фінансові плани, показники, бюджети, інші баланси, норми, нормативи, податки, мито, платежі, пільги, ліміти, кошториси, валютні плани. Ці елементи фінансового механізму стають дійовими, коли вони побудовані на всебічно обґрунтованій методології і коли розроблені ефективні методи функціонування й методики дії.

Фінансові плани охоплюють планування фінансової і валютної діяльності господарських органів незалежно від форм власності, плани капітальних вкладень і введення об'єктів в експлуатацію, плани-кошториси бюджетних органів, фінансові плани громадських організацій. Механізм їх дії і фінансового контролю складається з методів формування за розділами, системи показників, оціночних критеріїв кінцевої діяльності, порядку формування основних і обігових виробничих фондів, статутного капіталу.

Фінансові баланси охоплюють всі сторони діяльності. Для держави головними є баланс виробництва суспільного продукту і національного доходу, державного бюджету, як головного фінансового плану, бюджетів місцевих органів самоврядування, зведений валютний план (платіжний баланс). Механізм їх дії і фінансового контролю складається з методів складання, балансування, оцінки джерел формування, методів розподілу і використання.

Фінансові норми, нормативи, ліміти будуються в залежності від сфери дії — мінімальні, середні, максимальні величини. З їхньою допомогою регулюється створення, розподіл, перерозподіл і використання фінансових ресурсів. Вони групуються за видами фінансових ресурсів, виступають в формі витрат (нарахувань) на одиницю в грошовій величині (податок, збір, мито за дію, операцію), процентній величині (норми амортизації, рентабельності, податку до базової величини об'єкту), абсолютній величині (норматив власних обігових коштів, плати, норми видатків за окремими статтями фінансових кошторисів бюджетних установ) і т. і. Фінансові норми і нормативи поділяються на такі, які є директивними (затверджені Верховною Радою, кабінетом міністрів) і розрахунковими, тобто такі, які розраховуються безпосередньо в господарських органах. Перші формуються як міжгалузеві і довгострокові, другі є індивідуальними.

Фінансові показники будуються на нормативній базі. Їх дія віддзеркалює в планах, розрахунках і звітах всю сукупність синтетичного і аналітичного функціонування, що впливає з різних сторін фінансової діяльності — формування, розподілу, перерозподілу і використання фінансових ресурсів: доходів фондів, резервів. Останні віддзеркалюють собівартість, прибутковість або збитковість виробництва, економію або перевитрату фінансових ресурсів, дозволяють виявляти чинники для одержання високої прибутковості фінансової діяльності тобто рентабельності.

В цілому по країні, завдяки фінансовим показникам, розкривається механізм формування національного доходу, доходів і видатків бюджетів, загальна ефективність функціонування економіки. Наприклад, загальну ефективність фінансово-господарської діяльності можна побачити, якщо загальна рентабельність (R_3) визначена як відношення обсягу валового доходу (ВД) до авансованих виробничих ресурсів. В майбутньому періоді вона повинна бути більшою в порівнянні з базисним періодом:

$$R_3 = \frac{ВД^0}{\Phi_{\text{в}}^0 + \Phi_{\text{пр}}^0} < \frac{ВД^м}{\Phi_{\text{в}}^м + \Phi_{\text{пр}}^м}$$

$\Phi_{\text{в}}^{\text{с}}$	$\Phi_{\text{в}}^{\text{с}}$	— середньорічні вартості виробничих фондів (авансованого капіталу) в базовому і майбутньому періодах, в грошових одиницях;
$\Phi_{\text{ог}}$	$\Phi_{\text{ог}}^{\text{в}}$	— річні фонди оплати праці в базовому і майбутньому періодах, в грошових одиницях;
$\text{ВД}^{\text{с}}$	$\text{ВД}^{\text{в}}$	— обсяги валового доходу в базовому і майбутньому періодах, в грошових одиницях.

Таким же чином можна визначити загальну ефективність функціонування економіки по країні. Лише треба замінити чисельник «ВД» на НД — національний дохід.

До фінансового механізму, як уже говорилося, входять такі елементи: податки, мито, важелі, стимули, пільги і т. ін. Ці елементи побудовані на взаємовпливові на фінансові результати. Формуючи під їхнім впливом централізовані фонди, доходи і резерви, створюються реальні фінансові умови як для здійснення ефективного управління, забезпечення обороноздатності держави і внутрішнього правопорядку, так і для створення спеціальних централізованих фондів інвестування загальнодержавних сфер виробництва й інтересів, виконання функцій в галузі соціально-економічній. Водночас комплексний податковий з пільговими елементами підхід є міцним механізмом впливу на розвиток виробництва стимулювання росту доходів і їх спрямування насамперед у русло прогресу, розширеного відтворення і поліпшення добробуту людей.

Водночас до фінансового механізму входять і такі елементи, як дотація (з латинської — дар), субвенція (прийти на допомогу), субсидія (допомога, підтримка). Всі ці категорії об'єднуються одним загальним значенням. Це грошові засоби, з допомогою яких надається допомога тим, в кому зацікавлена держава, розвиток кого треба підтримати. Різниця між цими грошовими поняттями така. **Дотації** — грошові засоби, які надаються з бюджету і позабюджетних коштів без повернення для покриття збитків підприємствам, територіальним органам при незбалансуванні бюджетів, або на покриття різниці в цінах. Поступово, із збалансуванням доходів, фондів, резервів, бюджетів дотації стають мінімальними. **Субвенції** — грошова допомога за формою прогресивніша від дотації. Субвенції носять **цільовий** характер, використовуються лише для компенсації (допомоги) в умовах недоодержання доходів. Вони надаються за суворо обумовленим призначенням і передбачають поліпшення фінансових результатів в майбутньому. **Субсидії** лише тепер набирають силу. Призначаються для надання допомоги за рахунок бюджетів юридичним і фізичним

особам, місцевим органам влади (без повернення) на фінансування конкретних заходів або для часткової участі в здійсненні конкретних проектів, в яких органи влади найбільш зацікавлені.

Фінансовий механізм не страшує нікого від фінансових потрясінь і навіть краху. Фінансовий механізм вимагає глибокого його знання і уміння ним користуватись у всіх випадках в умовах постійного ризику. Лише той господарник може досягати високої ефективності в фінансово-господарській діяльності, і лише та держава може створювати умови для ефективного функціонування фінансової системи, хто досконало володіє фінансовим механізмом, ризикує, обгрунтовуючи глибоким прогнозуванням, постійно дбає про високі фінансові результати. Міжнародна практика показує, що фінансовий механізм може бути ефективним, коли він законодавчо добре відпрацьований і діє довгостроково. До нього треба звикнути. Часті його законодавчі правки — найболючіший момент у використанні господарського механізму.

§ 3. Управління фінансами

Фінанси як сфера економічної діяльності знаходяться в сфері уваги систем управління. Управління фінансами в Україні здійснюється системами:

- законодавчої влади — Верховною Радою України;
- виконавчої влади — Президентом і Кабінетом Міністрів України.

Безпосередньо оперативне управління фінансами покладено на Міністерство фінансів України і підзвітні йому регіональні й місцеві фінансові органи. Йому підзвітні податкова, державна контрольно-ревізійна служби України. Міністерство фінансів, його регіональні і місцеві органи працюють в єдності з системою банків, страхових органів в центрі і на місцях.

Центральні органи державного управління розробляють і приймають державні акти в галузі фінансів, формують фінансові органи, регулюють фінансову діяльність, приймають державний бюджет і контролюють його виконання. На місцях розглядання, прийом і контроль за виконанням бюджету покладено на Ради народних депутатів і органи виконавчої влади. Чисельність і структури фінансового апарату затверджуються органами законодавчої і виконавчої влад.

На підприємствах, концернах, консорціумах, об'єднаннях, кооперативах управління фінансами здійснюють створювані фінансові управління, фінансові відділи. Державним підприємствам чисельність і структура апарату затверджуються

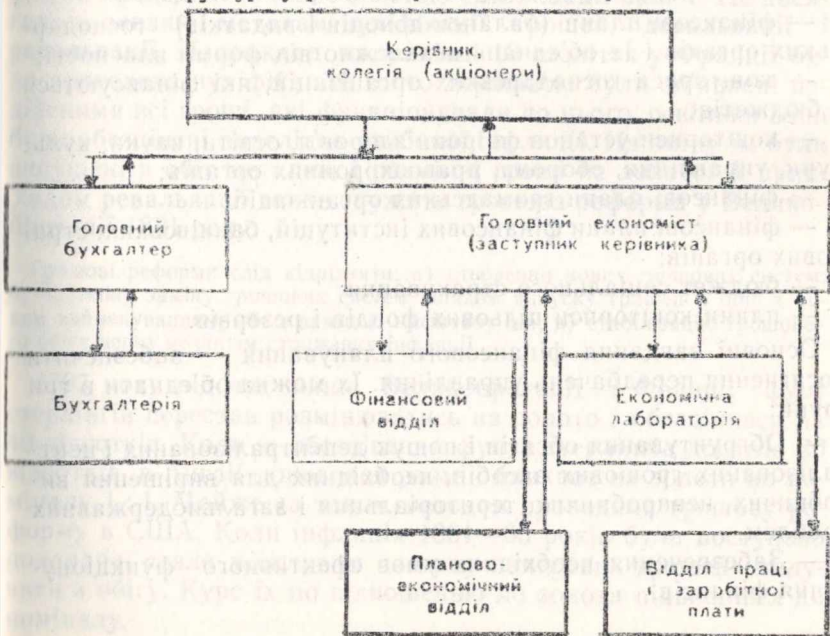
Кабінетом Міністрів України, на недержавних — органами їх управління.

Основним органом управління Міністерством фінансів є його колегія, яка очолюється міністром. Основними підрозділами Міністерства є управління: бюджетне, державних доходів, штатне, фінансування народного господарства і соціально-культурних заходів. В управліннях утворені відділи. Вони виконують функції фінансування, мобілізації доходів і контролю за витратами державних коштів. В Криму структура Міністерства фінансів майже повторює структуру країни, а в областях, містах, районах очолюють ці структури начальники. Державні контрольно-ревізійна і податкові служби очолюються начальниками, які затверджуються Кабінетом Міністрів України. Контрольно-ревізійне управління організовує і проводить ревізії виконання бюджетів, податкова служба України здійснює виконання законів про податки, організовує їх повну сплату в установленими законом обсягах і строках.

На підприємствах, концернах, консорціумах, об'єднаннях, кооперативах організовуються фінансові служби і їх підпорядкування буває різним. Традиційно структура складається таким чином.

Схема 7

Структура управління фінансами на підприємстві

На фінансовий відділ у цій структурі покладається функція фінансового планування, контролю за виконанням планів, складання кошторисів по капітальних вкладеннях, контроль за інвестиційною діяльністю, розробка місцевих фінансових нормативів, підтримка зв'язків з фінансовими, банківськими, страховими органами, здійснення операцій по сплаті податків, платежів, внесків, кредитних операцій, валютне планування і контроль за рухом валютних коштів. Фінансовий відділ очолює начальник.

Слід зауважити, що на всіх фінансистів, особливо керівних працівників (фінансових менеджерів), покладається функція ефективного використання грошових ресурсів, розробка пропозицій по їх інвестуванню в такі активи і проекти, котрі здатні принести високі доходи при мінімальному фінансовому ризику.

Комплексне управління фінансами здійснюється шляхом використання механізму планування. Здійснюється воно в усіх підрозділах народного господарства, охоплює сфери регулювання бюджетів, доходів, фондів, резервів, прибутку, рентабельності, основних і обігових коштів тощо.

Фінансове планування реалізується через систему фінансових планів. Вони будуються відповідно до різних ланок фінансової системи. Застосовуються такі фінансові плани:

- фінансові плани (баланси доходів і видатків) господарських органів і їх об'єднань незалежно від форми власності;
- кошториси господарських організацій, які фінансуються з бюджетів;
- кошториси установ охорони здоров'я, освіти, науки, культури, управління, оборони, правоохоронних органів;
- фінансові плани громадських організацій;
- фінансові плани фінансових інституцій, банківських, страхових органів;
- бюджет соціального страхування;
- плани кошториси цільових фондів і резервів.

Основні завдання фінансового планування — забезпечити досягнення передбачень управління. Їх можна об'єднати в три групи:

— Обґрунтування обсягів і пошук децентралізованих і централізованих грошових засобів, необхідних для вирішення виробничих, невиробничих, територіальних і загальнісдержавних проблем.

— Забезпечення необхідних умов ефективного функціонування фінансів.

— Досягнення в кінцевому результаті нових доходів, фондів і резервів.

§ 4. Фінансові реформи

Однією із складових частин фінансової практики є фінансові реформи. Їх слід розглядати як один з найсильніших і вкрай необхідних механізмів виведення країни з кризового стану і стабілізації економіки.

Реформування фінансів стає вкрай необхідним у випадках: зміни державних устроїв; глибоких економічних криз фінансової системи; економічних потрясінь, коли фінанси перестають виконувати свої функції; поглиблення дефіцитів бюджету й інфляційних процесів; падіння ролі грошей, розрахунків, кредиту.

Реформи охоплюють повну перебудову фінансової системи, податків, платежів, збалансування бюджетів, нормалізацію в цілому системи грошових відносин. Фінансові реформи завжди супроводжуються реформами грошей, кредиту, страхування і т. і.

До відомої кризи, яка охопила весь світ у XVIII столітті, реформи проводились лише з метою стабілізації валют. Це досягалось завдяки методам нуліфікації грошей, девальвації і ревальвації. Наприклад, наприкінці 18 століття у Франції була проведена нуліфікація, тобто державою були об'явлені недійсними всі гроші, які функціонували до цього, оскільки вони були обезцінені внаслідок глибокої інфляції. На зміну їм були випущені в обіг металеві і розмінні гроші на золото. А прикладом ревальвації може служити грошова реформа у Великобританії 1821 року.

Грошові реформи слід відрізнати: а) створення нових грошових систем; б) часткову заміну грошових систем шляхом випуску грошей в обіг з новим найменуванням, або з заміною масштабу цін; в) стабілізацію грошового обігу через механізм стримання інфляції.

1797 року під час війни Великобританії і Франції фунт стерлінгів перестав розмінюватись на золото і обезцінився на 40 відсотків. Коли ж обезцінення фунта стерлінгів досягло 20 відсотків, в Англії поновився розмін банкнот на золото по номіналу 1 : 1. Майже за таким методом проводили грошову реформу в США. Коли інфляція 1861—65 років була поступово подолана, стало можливим частину паперових грошей вилучити з обігу. Курс їх по відношенню до золота підвищився до номіналу.

Офіційне зниження золотого вмісту — девальвація, застосована була в Німеччині в зв'язку з обезціненням марки після першої світової війни в 1924 році. Обмін провадився у відношенні 1 нова = 1 трлн. старих марок. В Греції в 1944 році 50 млрд. старих драхм обмінено на 1 нову драхму. З 1922 по 1930 рік були проведені грошові реформи в Австрії, Німеччині, Польщі, Угорщині, Швеції, Японії і інших.

Реформи були проведені і в Російській імперії, де періодичні кризи призвели до розлагодження фінансової системи. Можна відзначити реформи 1839—43 і 1895—97 років. Внаслідок реформи був встановлений срібляний монометалізм, грошовою одиницею став срібний карбованець (рубль) із вмістом чистого срібла в 4 золотники 21 долею. 1841 року були випущені нові грошові знаки — кредитні білети 50-рублевої вартості. В 1895—97 роках реформа встановила золотий монометалізм. 1895 року були дозволені угоди з золотом. Для п'ятирублевої золотої монети (напівімперіал) була встановлена ціна в 7,5 крб., для десятирублевої (імперіал) — 15 крб. В якості державної російської монетної одиниці був прийнятий золотий рубль із вмістом чистого золота в 17,424 частки. Всі реформи супроводжувались заходами, на які покладалось основне завдання — виведення з економічної кризи. І все ж криза, яка затягнулась, не привела до стабілізації фінансів і грошової системи.

В XIX — на початку XX століть фінанси Росії відображали відсталість, реакційний характер держави. В видатках бюджету віддзеркалювались військово-поліцейський устрій, військова спрямованість, низький рівень життя людей. А в доходах двох бюджетів, звичайного і надзвичайного (тобто відкритого і закритого), доходи від винної монополії і непрямих податків складали 52,3 відсотка від їх загальної суми. До цього в 1914 році був припинений розмін кредитних білетів на золото, банки одержали право на безконтрольну емісію, випуск внутрішніх позик, що призвело до глибокої інфляції, товарно-грошові відносини прийшли в упадок. Безгрошові, товарно-обмінні операції, товарні «платежі» охопили всю країну.

Це стало наслідком проведення на початку XX століття фінансових реформ. На ці реформи посилаються і тепер. В них шукають механізми подолання глибоких криз, які охопили радянський період, посилившись в період створення нових незалежних суверенних держав.

В основу фінансових реформ початку 20-х років було покладено денатуралізацію господарства, стимулювання виробництва товарної маси, розвиток товарно-грошових відносин, стрі-

мання емісії грошей, вилучення частки грошей з обігу, реформування бюджету, податкової системи, проведення грошової реформи. Одночасно реформувались: система страхування, кредитна система, механізм розрахунків. Водночас були випущені державні внутрішні позики. Внаслідок обезцінення грошей було випущено (1923 р.) натуральні (як перехідні) позики: дві хлібні (під жито) й одна — цукрова (цукор-рафінад). До реформ фінансів слід віднести створення спеціальних грошових фондів; кооперації, кредитування сільської бідноти, посилення пільг найбіднішому селянству.

Особливу увагу привертає грошова реформа 1922—1924 років. Її слід розглядати як два паралельних етапи: перший — це проведення двох деномінацій (1922, 1923 роки). Тобто з допомогою деномінацій була укрупнена грошова одиниця без її перейменування. При першій деномінації (випуск «Знаків 1922 року») один карбованець нових грошей дорівнювався 10000 карбованців старих. При другій (випуск «Знаків 1923 року») — один карбованець нових грошей дорівнювався 100 карбованцям в «Знаках 1922 року», або 1000000 карбованців у знаках до першої деномінації. Друкування цих знаків було припинено в 1924 році.

В кінці 1922 року практично паралельно були випущені в обіг червонці (10 карбованців). Вони забезпечувались золотом на 25 відсотків, а в останній частині — короткостроковими векселями і товарами, які «легко реалізовувались». Червонці мали золоте отримання — 7,74234 гр. чистого золота.

Внаслідок реформи поліпшився товарообіг, почав стабілізуватись бюджет, посилювався зв'язок кредитів, що надавались господарникам міста і села з результатами праці. Червонець практично конвертувався впродовж п'яти з лишком років. На початку 30-х років проведені додатково фінансова і кредитна реформи в галузі податків, кредиту, госпрозрахункових відносин в базовій сфері господарювання. Фінансова реформа 30-х років охопила податкову систему. Насамперед — це уніфікація великої маси платежів до бюджету.

Наприклад. З п'яти платежів від прибутку встановлено один — прибутковий податок, а замість 53 різноманітних податків (промисловий, лісовий і т. і.) — один податок з обороту.

Але в проведенні реформ було допущено багато помилок, внаслідок чого порушилися пропорції між обсягом фінансування капітальних витрат і матеріальним покриттям, між збільшенням грошової маси в обігу і її товарним забезпеченням.

Напередодні другої світової війни нова криза охопила економіку, фінанси, грошово-кредитну систему багатьох країн. Це викликало необхідність проведення фінансових реформ, в тому числі грошових — зміну обезцінених грошових знаків на нові, зниження валютного курсу, перебудову бюджетів, що були підпорядковані військовим доктринам. В основному реформи були проведені після війни, в 1944—1960 роках. В Бельгії, Греції — в 1944, Франції, Данії, Нідерландах, Норвегії — в 1945, Японії, Швеції, Канаді — в 1946, Австрії — 1947, в Західній Німеччині — 1948, Франції — 1958 році. Реформи були проведені і в інших країнах.

1947 року внаслідок нової розрухи фінансової системи після другої світової війни, накопичення великої маси паперових грошей, серед яких багато було фальшивих (маса грошей в обігу перевищила повоєнну в 4 рази), виникла необхідність у проведенні фінансової реформи і реформи грошей на території колишнього Радянського Союзу. В тому числі в Україні. Реформа передбачала стабілізацію бюджету, поліпшення фінансового стану господарських органів, підвищення платоспроможності карбованця. Що стосується паперових грошей, то вони були обмінені на нові. Один карбованець зразка 1947 року обмінювався на 10 старих. Водночас переоцінено вклади населення в ощадних касах: до 300 крб. — один за один (1 : 1), від 300 до 1000 — два за три (2 : 3), вище 1000 крб. — один за два (1 : 2).

Приклад. В ощадкасі у громадянина А. на рахунок було 1500 крб., то: 300 крб. переоцінено (1:1) = 300 крб., 700 крб. (від 300 до 1000) переоцінено (2:3) = 466 крб., 500 крб. (більш 1000) переоцінено (1:2) = 250 крб.
Разом = 1016 крб.

Тобто, якщо громадянин, обмінюючи готівку в 1500 крб., одержував в обмінному пункті 150 крб., то переоцінка в ощадкасі залишала йому 1016 крб.

Одночасно було переоцінено грошові кошти кооперативних організацій у відношенні чотири за п'ять (4 : 5). Проведена була конверсія позик, реформа оптових цін і тарифів, переглянуті механізми нарахування і вилучення до бюджетів податків і зборів. Відмінено військові податки і позики, а з грудня 1947 року відмінена карткова система.

1950 року грошова реформа 1947 року була підкріплена переводом карбованця на золоту базу, підвищенням його курсу по відношенню до курсу іноземних валют. До цього курс встановлювався на базі якоїсь іноземної валюти, яка мала зафіксований золотий вміст, а не на базі золота.

Практика знає й такий підхід до обміну грошей, який передбачає не реформування їх, а лише заміну на нові. Приводом для цього є значне зростання грошового обігу, розмірів бюджетів, обсягу виробництва і національного доходу, що потребує великої маси паперових грошей і багатомільйонні розрахунки, що ставало гальмом в функціонуванні господарського і економічного механізму (обсяг взаєморозрахунків, цінність виробничих фондів, капітальних вкладень, платежів за оплаті праці сягає трильйонних кардонів).

Так у 1961 році всі грошові знаки були обмінені один до десяти (1 : 10) і поділені всі вартості (основних і обігових виробничих фондів, ціни, тарифи, розміри оплати праці, пенсій, стипендій, платежів до бюджетів і т. і.) в цій же пропорції. Тобто була проведена не реформа фінансів, грошей, а змінено в цілому в державі масштаб цін. Це дозволило спростити облік, розрахунки, обіг, змінити золотий склад карбованця, але це посилює його значення в економіці.

Дуже часто реформи не досягали своєї мети. Так сталося в кінці 80-х років, коли частково були замінені окремі купюри (в січні 1991 року) грошей в 50 і 100 крб., а потім одно-, трьох- і п'ятикарбованцевих вартостей.

Глибока криза в останні роки в Україні стала наслідком загальної кризи системи — всього Союзу, в який вона входила. З розпадом системи, яка була побудована на безправ'ї окремих її республік, на командно-планових, адміністративних методах управління, посилились фінансові викривлення. Вони позначились на катастрофічному падінні виробництва, розбалансованості економіки, глибокому дефіциті товарної маси, розладі фінансової системи. У сфері фінансів криза виявилась настільки глибокою, що в бюджетній системі дефіцит доходів перевищив самі доходи. До найнижчого рівня впав курс карбованця, породивши бартер, тобто неспроможність карбованця обслуговувати товарообіг і розрахунки. Повністю паралізувала економіку гіперінфляція. Для виходу з кризового становища поряд з проведенням організаційних заходів Україна пішла шляхом проведення в своїй країні грошової реформи. Тут можна побачити два етапи. Перший — це введення купонно-грошової системи як тимчасового, державою негарантованого платіжного засобу. Другий — введення власної валюти — гривни, з усіма ознаками повноправних грошей.

Перший етап поділяється на дві складові частини. З початку 1991 року паралельно з діючими в обігу грошима (карбованця колишнього Союзу) було введено купони одноразового користування з метою деякого утримання опустошіння товар-

ної маси. Друга частина — це введення з січня 1992 року в обіг купоно-карбованців багаторазового використання. Ці знаки спочатку обслуговували лише готівковий обіг — систему оплати праці, виплат пенсій, стипендій і т. і., залишаючи всі інші розрахунки в карбованцевій зоні. Потім купоно-карбованці охопили весь грошовий обіг країни і вийшли в розрахунках за її межі в перерахуванні по курсу (співвідношенні).

Другий етап пов'язано з введенням, як сказано вище, гривни. Передбачається вийти на міжнародні форми конвертованості. А це означає, що кожна іноземна чи вітчизняна фізична і юридична особа має право обмінювати будь-яку кількість національної валюти на одну з головних міжнародних резервних валют. Тобто на цьому етапі нова грошова одиниця — гривня може вводитись поетапно і паралельно з діючою купоно-карбованцевою системою до повного витіснення з обігу останньої.

Складові частини поетапного введення гривни:

— спочатку вводиться в обіг т. з. приватизаційна гривня, валютний курс якої буде встановлено по відношенню до одної з твердих валют. Щось подібне до відомого досвіду 1922—1924 років, коли до введення в обіг конвертованого червонця було випущено облігації хлібної і цукрової позик. В умовах збіднілого товарного ринку приватизаційна гривня буде виконувати роль засобу платежу по активах, які передбачено приватизувати;

— потім гривня послідовно і організаційно буде прив'язуватись до системи безготівкових розрахунків і системи готівкового, а далі вексельного обігу;

— формування доходів населення і головним чином готівкового обігу через заробітну плату, пенсії і інші виплати з участю гривни здійснюватиметься на завершальному етапі реформи після того, як буде накопичена достатня кількість товарів споживчого асортименту.

Одночасно слід постійно працювати в напрямках проведення заходів по стабілізації доходів бюджетів і досягнення повної стабілізації та збалансованості доходів і видатків у народному господарстві.

§ 5. Проблеми зміцнення фінансів незалежної України

Проблеми фінансової стабільності завжди присутні в фінансовій діяльності кожної держави. Але в молодій державі Україні вона особливо загострена, про що йшлося в попередніх розділах. Особливо на фінансах позначилось те, що після виходу України з союзного простору розподіл коштів загальносоюзної власності, загальносоюзного бюджету, загальносоюзних інвестиційних, пенсійних фондів, інших фінансових

фондів, доходів, резервів не зосталось. Не були розподілені кредитні, страхові ресурси, активи, що централізувались у загальносоюзних структурах; заблоковані зовнішньоекономічні розрахунки, неподілені борги, «заморожені» дебіторська і кредиторська заборгованість. Раптовий стрибок у темряву т. з. «вільних» цін без переоцінки національного багатства при значному падінні матеріального виробництва призвело до стихійного перерозподілу амортизаційного фонду на користь посередників, шаленого росту фонду споживання, зовсім непередбачених доходів банків, що поставило виробників у становище майже фінансового банкрутства, лишивши їх засобів технічної підтримки і розвитку без власних фінансових ресурсів, і штовхнуло на новий стрибок цін.

В багатьох напрямках розвитку Україна опинилася в матеріально-технічній, економічній і фінансовій залежності від Росії внаслідок того, що Росія без погодження з іншими республіками, які стали на шлях створення своїх власних економічних систем, «взяла» під свою юрисдикцію всі основні загальносоюзні (тобто всіх колишніх суб'єктів загальної держави) ресурси, фонди і резерви.

Основні проблеми є комплексними, вони об'єднуються в чотири групи:

Перша проблема випливає з необхідності створення самостійної, незалежної фінансової системи, яка повинна ґрунтуватись на основі фінансово міцних суб'єктах матеріального виробництва, на новій нормативно-правовій основі, на глибокій і всебічній фінансовій підтримці виробника державою.

Друга проблема — повна перебудова структури виробництва, збалансування виробничих потужностей, вартісних пропорцій засобів виробництва, результатів грошових доходів, фондів і резервів; збалансування всебічних потреб держави, відтворення обґрунтованих пропорцій між I і II підрозділами матеріального виробництва.

Третя проблема — створення і закріплення в господарському обороті власних платіжних засобів — власної валюти, яка б стала конвертованою і конкурентноспроможною у внутрішніх і зовнішніх розрахунках.

Четверта проблема — проблема бюджетів. Не взагалі бюджетів і фіскальних форм формування їх доходів без урахування фінансового стану виробника, а проблема ефективних систем і механізмів фінансового взаємозв'язку суб'єктів, де формуються джерела доходів і бюджету, об'єктів оподаткування, ставок, пільг і т. і. Тобто мова повинна йти в напрямку взаємовигідності, взаємостабілізації і взаємозбільшення до-

ходів, фондів і резервів. І поряд з цим проблема видатків: де, кого і як фінансує держава, і де, хто і як самостійно піклується за свій фінансовий стан.

Об'єктом особливої уваги для видаткової частини бюджету повинно стати фінансування найважливіших напрямів формування і розвитку матеріальної основи виробництва, перебування його структури; соціальний захист населення, життєздатність якого безпосередньо лежить на боці піклування держави. Особливої уваги з боку бюджетів потребує народна освіта, культура, охорона здоров'я, захист (внутрішній і зовнішній) держави самостійної, незалежної, правової, батьківщини народів, які її заселяють.

РОЗДІЛ 4.

Механізм формування державних фінансів

§ I. Бюджетний устрій України

Одним з найважливіших елементів існування незалежної держави є її фінансова незалежність і фінансова стабільність. Для цього існують бюджети і бюджетні системи. Завдяки бюджетам формуються доходи і видатки держави, регіональних і місцевих органів самоврядування. Стан бюджетів характеризує економічне здоров'я держави, його регіональних і місцевих структур.

Бюджетний устрій держави відображає організацію і принципи побудови бюджетної системи. Її структури, взаємозв'язок між окремими ланками. Фундаментом бюджетного устрою є законодавство України, яке регламентує компетенцію центральних органів управління, регіональних і місцевих органів самоврядування по складанню, затвердженню і виконанню державного та місцевих бюджетів, розподілу доходів і видатків, т. і. Бюджетний устрій безпосередньо залежить від державного устрою.

Виходячи з цього, будується **бюджетна система**, яка є сукупністю всіх бюджетів. Бюджетна система побудована на принципі двох рівнів: вищий — державний бюджет України; нижчий — бюджети місцевих органів самоврядування. Значне місце в бюджетах займає соціальний захист населення.

Між бюджетами існує взаємозв'язок і взаємозалежність. Ступінь права окремих бюджетів у галузі формування доходів і здійснення видатків встановлюється законодавством України.

Слід розрізняти такі бюджетні терміни:

Бюджетна дисципліна — обов'язковий для всіх підприємств і організацій незалежно від форм власності порядок взаємозв'язку з бюджетом по лінії платежів, внесків, видатків, бюджетних асигнувань. Бюджетна дисципліна тісно пов'язана з відповідальністю перед бюджетом і перед законом.

Бюджетна класифікація — систематизоване економічне групування доходів і видатків бюджетів. Групування здійснюється за подібними признаками і чинниками, що дозволяє встановлювати зв'язки по напрямках формування доходів і фінансування видатків.

Бюджетне планування і фінансування. Це планово-нормативні розрахунки, запровадження обґрунтованих методів збалансування бюджетів по доходах і видатках. А прогнозування — метод наукового передбачення про розвиток грошових відносин, зміну в доходах і видатках на перспективу.

Бюджетні права. Під бюджетним правом слід розуміти сукупність юридичних норм, які регулюють основи бюджетного устрою, склад, розгляд, затвердження і виконання бюджетів.

Бюджетне регулювання. Закріплення і регулювання доходів і видатків по бюджетах. Збалансування бюджетів країни, регіонального і місцевого самоврядування на стадії формування і виконання їх шляхом надання фінансової допомоги з бюджету країни, коли доходи їх не покривають видатків. Одна з форм регулювання бюджетів — забезпечення перш за все виконання регіональних соціальних програм і розвиток ринкової інфраструктури.

Основні принципи побудови бюджетної системи:

- **принцип самостійності** бюджетів: в цілому країна, регіон (автономна республіка, область), місто, селище, село формують самостійні територіальні, місцеві бюджети;
- **принцип збалансування.** Всі бюджети знизу догори мають бути збалансовані за доходами й видатками;
- **принцип взаємозв'язку.** Між бюджетами різних рівней встановлюється тісний взаємозв'язок і система взаємоузгоджень за доходами й видатками;
- **принцип закріплення.** За окремими бюджетами закріплюються доходи (повністю, або частково, безтерміново, або на якийсь час), також видатки;
- **принцип регулювання.** Механізм регулювання бюджетів відбувається згори донизу, тобто, починаючи з бюджету країни;

— принцип законності. Бюджетна система повинна діяти лише на основі Конституції (основному законі) країни, законодавчих актах, прийнятих Верховною Радою, постановах і указах уряду в межах відведеної компетенції. Особлива увага повинна бути спрямована на законодавче обґрунтування механізму формування доходів господарських органів, правових норм нарахування і вилучення до бюджетів податків, платежів, мита; норм взаємної відповідальності бюджетів перед господарськими і бюджетними органами і, навпаки, останніх перед бюджетами;

— принцип постійного пошуку нових доходів. Кожен бюджет має постійно піклуватись про пошук все нових і нових доходів, тому й піклуватись у розвитку матеріальної сфери виробництва, сфер обслуговування населення.

§ 2. Державний бюджет України

Для здійснення державних функцій кожна держава створює централізований грошовий фонд — державний бюджет. Тобто формує державні доходи і використовує їх для утримання органів управління, силових відомств, розвитку матеріального виробництва і вирішення соціально-економічних проблем. Централізований грошовий фонд — бюджет формується шляхом акумуляції частки доходів усіх сфер матеріального і нематеріального виробництва, які внаслідок фінансово-господарської діяльності зводять результати діяльності перевищенням надходжень над витратами, формують чистий доход — прибутки. Частка їх у формі податків, платежів і зборів надходить в єдиний бюджет держави. Державний бюджет є основним фінансовим планом і має такі підрозділи: а) доходи; б) видатки; в) бюджетна різниця.

У бюджеті концентрується значна частина національного доходу. Через бюджет держава впливає на весь процес його розподілу і перерозподілу, утворення грошових доходів і накопичень, відтворення виробництва, забезпечення оптимальних народногосподарських пропорцій між часткою національного доходу, що використовується в централізованому, і часткою, яка залишається в розпорядженні галузей народного господарства для використання в децентралізованому порядку.

Державний бюджет знаходиться в органічному зв'язку з грошовою і кредитною системами, касовими надходженнями і видатками банків, страхових органів, цільових фондів і резервів.

В законі про Державний бюджет України передбачається порядок формування доходної і видаткової частин. Передбачаються загальні їх обсяги, порядок формування доходів і видатків Республіки Крим, місцевих бюджетів областей, міст Києва і Севастополя по всіх видах доходів, розміри їх централізації і регулюючі доходи.

Доходи Державного бюджету і місцевих бюджетів, як уже говорилося, повинні мати чітку класифікацію, розділи грошових надходжень. Встановлюється порядок одержання доходів, механізм їх формування, строки надходжень, відповідальність. Взаємовідносини між бюджетом і органами, які сплачують податки, платежі, і збори, регламентуються законодавством України.

Видатки пов'язані необхідністю і обсягом їх. Це досягається розрахунками потреби, ефективністю використання. Основна частина направляється на потреби розширеного відтворення матеріального виробництва, транспорту, послуг, торгівлі; потреби соціальної сфери: народної освіти, науки, культури, охорони здоров'я; на утримання всіх атрибутів держави: органів державного управління, армії, прикордонних військ, флоту, зовнішньоекономічних відносин, внутрішніх справ, безпеки, митної служби тощо.

При формуванні бюджету виникають питання про бюджетну різницю, бюджетний дефіцит, бюджетний резерв.

Бюджетна різниця — це різниця між доходами і видатками або навпаки. Перша — відіграє роль стабільності бюджету, друга — це бюджетний дефіцит.

Бюджетний дефіцит — це перевищення видатків над доходами, що буває лише в умовах гострої кризи. Бюджетний дефіцит головним чином повинен покриватись новими доходами, лише в окремих випадках — позичками банків.

Бюджетний резерв — це спеціальні грошові фонди і резерви, які резервуються для забезпечення фінансовими ресурсами безперебійного функціонування економіки.

Бюджет, як механізм державотворення і ефективного функціонування держави, передбачає етапи: формування, затвердження і виконання. Найскладніша робота — формування бюджету. Тут відшукується оптимальний і стимулюючий варіант одержання доходів господарських органів. Потрібно затосовувати варіанти, які стимулюють розвиток фінансово-господарської сфери і водночас одержання в централізований фонд такого обсягу надходжень, який забезпечує повне покриття всіх видатків держави. Затвердження бюджету повинно охопити такі чинники:

- а) повний облік всіх наявних джерел доходів;
- б) суворе додержання режиму економії;
- в) спроможність збалансування доходів і видатків без дефіциту;
- г) повну ліквідацію позичкового покриття необхідних доходів, покриття їх за рахунок ефективного функціонування економіки і постійного зростання національного доходу.

Виконання бюджету охоплює весь комплекс бюджетної роботи: забезпечення ритмічного надходження грошових засобів до бюджету; раціональне використання бюджетних ресурсів. Друга частина пов'язана з постійною роботою пошуку резервів в самій системі фінансування (ліквідація об'єктів, які можна взагалі скоротити, і які мають бути переведені на самофінансування і сплату податків).

Що стосується бюджету України, то слід пам'ятати найважливіше правило: бюджет слід будувати з урахуванням усіх чинників бюджетотворення.

Перший бюджетний 1992 рік суверенної України формувався в складних економічних умовах: зниження виробництва промислової продукції, товарів народного споживання, темпів сільськогосподарського виробництва в умовах росту цін на енергоносії. Затверджений первинний варіант бюджету внаслідок т. з. «лібералізації» цін перераховувався декілька разів. Дефіцит бюджету склав понад 1,3 трильйона крб., де значна частина була покрита кредитами банків. Граничний розмір дефіциту бюджету в 1993 році встановлено в сумі 0,9 трильйона крб. Під натиском цілого ряду чинників бюджет не зміг на цьому утриматись.

Схема бюджету має такий вигляд:

Схема 8

С Х Е М А
бюджетів держави, регіонів

Доходи	Видатки
1	2
Баланс	Баланс

Бюджетна різниця (+, -)

Зі схеми видно, що всякий бюджет повинен бути збалансованим. Потреба в бюджетних коштах, в доходах визначається, як говорилось вище, потребою в видатках. Як правило, доходи повинні перевищувати видатки. Якщо такого перевищення немає, то вирішується питання про організацію виробництва, яке б дало нові доходи; скорочення витрат на виробництво, можливість виявлення нових доходів. В окремих випадках вирішується питання про одержання тимчасових позичок банків. Разом з тим розшукуються можливості скорочення витрат на напрямках найменш болісних для економіки, введення суворого режиму економії.

Бюджетна різниця в бюджетному балансі відіграє роль резерву, механізму стабільності, гарантованості.

§ 3. Доходи бюджетів

Основою формування доходів бюджетів є система грошових надходжень багатьма каналами. Від того, наскільки ця система обґрунтовано побудована, залежить ефективне функціонування народногосподарського, соціально-економічного комплексів, збалансування бюджетів держави і місцевих органів самоврядування. Система надходжень до бюджетів має таку класифікацію: податки, обов'язкові платежі, інші надходження. До основних податків відносяться: податок на додану вартість; податок на доходи підприємств і організацій; податок на промисел, митні доходи. До надходжень відносяться: доходи від зовнішньоекономічної діяльності; надходження коштів від приватизації майна державних підприємств; відрахування на геологорозвідувальні роботи; внески підприємств і господарських організацій на створення фонду для здійснення заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та соціального захисту населення, інші.

Крім того до державного бюджету надходить частина коштів, передбачених для структурної перебудови економіки, кошти від продажу військового майна, плата за природні ресурси загальнодержавного користування, збори та неподаткові доходи (санкції за порушення податкового законодавства, повернення бюджетних позичок і проценти за користування ними) та інші.

Структура доходів державного бюджету — це частка в доходах окремих згрупованих ідентичних доходів. Нині склад і структура доходів бюджету України переживає період становлення. Основні доходи в перші роки державності склались таким чином.

Наведемо, як приклад, окремі дані.

Т а б л и ц я 1

Частка основних доходів перших бюджетів самостійної України

Основні доходи	В відсотках до загального = 100%	
	1992 р. факт.	1993 р. план
Податок на добавлену вартість	51,6	22,8
Податок на доходи підприємств і організацій	18,7	12,9
Акцизний збір	2,7	7,9
Надходження від зовнішньоекономічної діяльності	—	21,7
Разом	73,0	65,3
Інші надходження	27,0	34,7
Всього	100,0	100,0

Структура доходів лише формується. В перші роки в доходах знижується частка податків на добавлену вартість, на доходи підприємств і організацій, збільшується частка акцизного збору, уточнюються надходження від зовнішньоекономічної діяльності. Цей процес закономірний для молодого держави. Він буде йти в напрямку удосконалення складу і структури доходів бюджету.

Вивчаючи бюджет і його доходи, треба відрізнити бюджетні поняття. Система оподаткування пов'язана з такими поняттями.

Суб'єкт оподаткування — це юридична або фізична особа, що сплачує податок. За загальним правилом суб'єктом є платник — підприємство, організація, фізична особа, що здійснюють фінансово-господарську діяльність і одержують доходи, прибутки.

Об'єкт оподаткування — є прибуток, доход, який встановлюється залежно від роду діяльності господарського органу.

Ставка податку — це розмір податку фіксованого законодавством держави.

Пільги — це прибуток, доход або їх частка, які не оподатковуються згідно з законодавством держави.

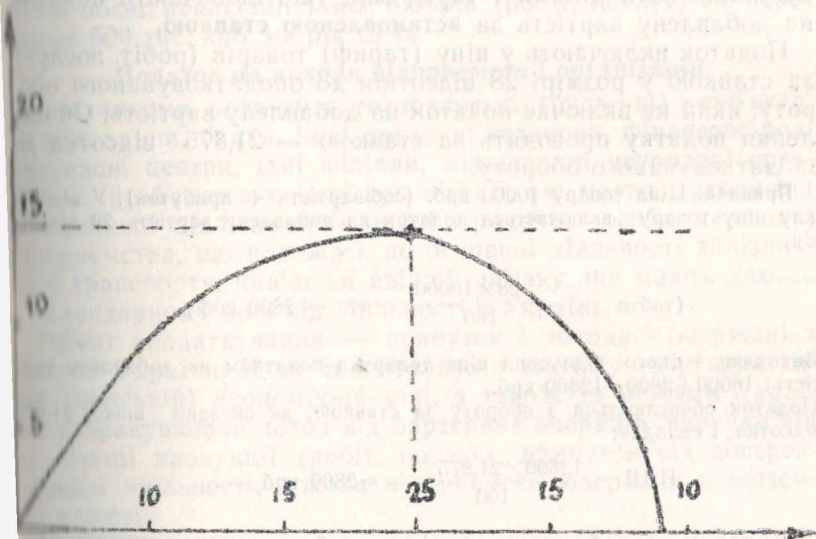
Особливого значення набуває питання про розміри податків. Часто буває так, що для забезпечення бюджету грошо-

ними надходженнями керуються лише потребами бюджету в грошових засобах. І тому часто встановлюються непомірні суми податків. Тим самим стримується розвиток виробництва. Тут треба розв'язувати задачу на оптимум: пошук обгрунтованої пропорції частки, яка повинна забезпечити розвиток виробництва (тобто вирішувати питання його стимулювання) і частки, яка потрібна для формування доходів державного бюджету.

Графік 1

Гранична норма розміру податку

Розмір податку, в відсотках

Розмір прибутку (рентабельності), у відсотках

Схема показує, що податок, який є часткою прибутку (доходу), має граничний розмір. Досягнувши верхньої крапки податку можна отримувати зворотній ефект. Замість зростання рентабельності навпаки — намітиться її падіння. А причиною стане спад виробництва (або іншої діяльності) і зростання в видатках суб'єкту доходів розміру умовнопостійних витрат.

Світовий досвід творення фіскальних систем показує, що зменшення податкових ставок взагалі і зменшення їх в порівнянні зі зростаючими прибутками, посилення пільгових умов формування прибутків відкриває нові можливості росту останніх і росту бюджетних надходжень.

Розглянемо окремі податки*).

Податок на добавлену вартість.

Платниками податку є суб'єкти підприємницької діяльності України, міжнародні об'єднання та іноземні юридичні особи і громадяни, які здійснюють виробничу чи іншу підприємницьку діяльність на території України.

Об'єктом оподаткування є обороти з реалізації товарів (робіт, послуг).

Обчислення оподаткованого обороту при реалізації товарів (робіт, послуг) проводять, виходячи з їх вартості, за вільними цінами і тарифами, державними фіксованими та регульованими цінами і тарифами, що включають податок на добавлену вартість за **встановленою ставкою**.

Податок включають у ціну (тариф) товарів (робіт, послуг) за ставкою у розмірі 28 відсотків до оподаткованого обороту, який не включає податок на добавлену вартість. Обчислення податку проводять за ставкою — 21,875 відсотка до оподаткованого обороту.

Приклад. Ціна товару 10000 крб. (собівартість + прибуток). У відпускну ціну товару включається податок на добавлену вартість 28 відсотків.

$$\text{(тобто)} \quad \frac{28 \times 10000}{100} = 2800 \text{ крб.})$$

Виходячи з цього, відпускна ціна товару з податком на добавлену вартість: $10000 + 2800 = 12800$ крб.

Податок обчислюється з обороту за ставкою, як сказано вище, 21,875 відсотка, і складає:

$$\text{ПДВ} = \frac{12800 \times 21,875}{100} = 2800 \text{ крб.}$$

Податок на добавлену вартість до бюджету сплачують підприємства, які реалізують сільськогосподарську продукцію власного виробництва, ці суми перераховуються на спеціальний рахунок для регулювання цін на окремі види сільськогосподарської продукції, що реалізуються державі. При цьому суми податку, що сплачені або підлягають сплаті поставальникам за виконані роботи, послуги, за придбані матері-

*) Нині йде пошук механізму податків. Тому порядок оподаткування і ставка податку часто змінюються.

альні ресурси, паливо, основні засоби виробництва, вказаним підприємствам із бюджету не відшкодовуються.

Не виключають із загальної суми, що підлягає сплаті до бюджету, податок з товарів (робіт, послуг), використаних на невиробничі потреби. Сплата податку по товарах, використаних на невиробничі потреби, проводиться за рахунок відповідних джерел фінансування.

Пільги по податку*). Звільняються від оподаткування експортні товари (роботи, послуги); вартість робіт з ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи, що виконуються за рахунок коштів бюджету; роботи з будівництва, реконструкції та реставрації культових споруд, що проводяться за рахунок пожертвувань; об'єкти соціальної сфери і житла, що здійснюються за рахунок державних капітальних вкладень; послуги у сфері освіти; підприємства, громадяни, які займаються підприємницькою діяльністю без створення юридичної особи, якщо обсяг реалізації їхніх товарів (робіт, послуг) не перевищує 500 тис. крб. на рік та ін.

Податок на доходи підприємств і організацій

Платниками податку є господарські (будь-які) суб'єкти, їх об'єднання, банки, інші кредитні установи, фінансово-розрахункові центри, їхні філіали, міжнародні неурядові організації, й об'єднання, інші організації, які мають доходи від комерційної діяльності, іноземні юридичні особи, державні підприємства, що належать до основної діяльності залізничного транспорту, цивільної авіації, зв'язку, що мають доходи в календарному році від діяльності в Україні.

Об'єкт оподаткування — прибуток і доходи, одержані з джерел України, її континентального шлейфу та у винятковій (морській) економічній зоні, а також за межами України; розрахунковий дохід від бартерних операцій, виручки від реалізації продукції (робіт, послуг), прибуток від посередницької діяльності; доходи підприємств, одержані в іноземній валюті.

Ставка податку:

— Прибуток підприємств іноземних осіб, одержаний від діяльності в Україні = 30%;

— прибуток від реалізації цінних паперів = 15%;

— додатково прибуток від посередницьких операцій = 15%; від акційних операцій реалізації = 20%; від казино, гральних домів і т. ін. — 55%; від відеосалонів, відеопоказу — 40%;

— доходи від акцій, облігацій = 15% і т. ін.

Основні пільги. Прибуток зменшується на:

*) Вони змінюються рішеннями державних органів.

— видатки за рахунок прибутку на проведення науково-дослідних робіт = 50%;

— суму, використану на реконструкцію і модернізацію активної частини виробничих фондів (якщо повністю використано амортизаційний фонд) — повністю;

— утримання об'єктів охорони здоров'я — повністю;

— доходи майстерень, що використовують працю інвалідів I, II груп інвалідності;

— доходи від виробництва сільськогосподарської продукції — повністю та ін.

Акцизний збір.

Акцизний збір **нараховується** з суми реалізації вино-горілочаних виробів, пива, ікри риби і морепродуктів, шоколаду, тютюнових виробів, ювелірних виробів, золота, фарфору, хутра і т. ін.

Платниками є підприємства й організації всіх форм власності, індивідуальні (приватні) й інші підприємства.

Об'єктом акцизного збору є оборот від реалізації. **Норматив** установлюється Верховною Радою України.

Податок на промисел. **Платниками** податку на промисел є громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства, якщо вони не зареєстровані як суб'єкти підприємництва і здійснюють несистематичний (не більше чотирьох разів протягом календарного року) продаж виробленої, переробленої та купленої продукції, речей, товарів.

Об'єктом оподаткування є сумарна вартість товарів за ринковими цінами, що зазначається громадянином у декларації, поданій до державної податкової інспекції по району, за місцем проживання, а громадянином, який не має постійного місця проживання на Україні, — за місцем продажу товарів. Форма декларації встановлена Головною податковою інспекцією України.

Ставка податку на промисел встановлена в першому варіанті у розмірі 10 відсотків указаної в декларації вартості товарів, що підлягають продажу протягом трьох календарних днів, але не менше розміру однієї мінімальної заробітної плати. У разі збільшення терміну продажу товарів до семи календарних днів ставка податку подвоюється.

Податок на промисел сплачується у вигляді придбання одноразового патенту на торгівлю, вартість якого визначається на підставі вказаної платником сумарної вартості товарів ставки податку.

Мінімальний термін дії одноразового патенту — три, максимальний — сім днів.

Податок на промисел зараховується до місцевих бюджетів за місцем придбання одноразового патенту.

Громадяни, які продають товари згідно з законом, повинні пред'являти на вимогу посадових осіб одноразові патенти. У разі продажу товарів протягом календарного року більше чотирьох разів така діяльність вважається систематичною і зобов'язує громадян зареєструватися як суб'єкти підприємства відповідно до чинного законодавства України.

Не декларується та не оподатковується продаж вирощених в особистому підсобному господарстві, на присадибній, дачній, садовій і городній ділянках продукції рослинництва, худоби, кролів, нутрій, птиці (як у живому вигляді, так і продукції їх забою в сирому вигляді та у вигляді первинної переробки), продукції власного бджільництва.

Прибутковий податок з громадян. Платниками прибуткового податку є громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства.

Об'єктом оподаткування — сукупний дохід за календарний рік, що складається з місячних сукупних оподатковуваних доходів, одержаний з різних джерел як на території України, так і за її межами.

Сплата податку з доходів, одержаних в іноземній валюті, провадиться в українських карбованцях. Доходи, одержані в іноземній валюті, перераховуються в українські карбованці за курсом, що встановлюється Національним банком України на дату одержання доходу.

Суми виплат, що не включаються до сукупного оподаткованого доходу: допомога по державному соціальному страхуванню і державному соціальному забезпеченню; допомога по вагітності та пологах; одноразова допомога при народженні дитини; допомога по догляду за дитиною; грошові виплати матерям (батькам), зайнятим доглядом трьох і більше дітей віком до 16 років; допомога по догляду за дитиною-інвалідом; допомога на дітей віком до 16 років (учнів — 18 років); допомога на дітей самотніми матерям; допомога на дітей військовослужбовців строкової служби і т. ін.

Ставки податку. Прибутковий податок з сукупного оподаткованого доходу громадян за місцем основної роботи (служби, навчання) обчислюється за такими ставками:*)

*) Розмір і ставки постійно змінюються. Див. законодавство.

Розмір місячного сукупного оподаткованого доходу (в неоподатковуваних мінімумах)	Ставки та розміри податку
З доходу в розмірі одного неоподаткованого мінімуму.	Не оподатковується
З доходу в розмірі від одного неоподаткованого мінімуму (НМ) + 1 крб., до 10 неоподатковуваних мінімумів (НМ)	10% суми доходу, що перевищує неоподаткованого мінімуму (НМ)
Доходу в розмірі від 10 НМ + 1 крб. до 30 НМ	Податок з доходу в розмірі 10 НМ + 20% суми, що перевищує + дохід у розмірі 10 НМ
З доходу в розмірі від 30 НМ + 1 крб. до 40 НМ	Податок з доходу в розмірі 30 НМ + 30% суми, що перевищує дохід у розмірі 30 НМ
З доходу в розмірі 40 НМ + 1 крб. до 100 НМ	Податок з доходу в розмірі 40 НМ + 40% суми, що перевищує дохід у розмірі 40 НМ
З доходу в розмірі від 100 НМ + 1 крб. до 200 НМ	Податок з доходу в розмірі 100 НМ + 50% суми, що перевищує дохід у розмірі 100 НМ
З доходу в розмірі понад 200 НМ	Податок з доходу в розмірі 200 НМ + 60% суми, що перевищує дохід у розмірі 200 НМ

Із сум доходів, одержуваних громадянами не за місцем основної роботи та громадянами, які не мають постійного місця проживання на Україні, податок нараховується до джерел виплати згідно з законодавством. Із сум доходів, одержуваних громадянами — засновниками і учасниками підприємств у вигляді дивідендів за акціями та внаслідок розподілу прибутку цих підприємств та інших корпоративних прав, податок нараховується до джерел виплати у складі сукупного оподаткованого річного доходу. Законодавство встановлює порядок оподаткування громадян по доходах, одержуваних як за місцем основної, так і не за місцем основної роботи, а також від заняття підприємницькою діяльністю і т. ін.

Митні доходи. Нині застосовуються дві форми мита: державне мито і вивізне (експортне) мито.

Державне мито. Платниками державного мита на території України є фізичні та юридичні особи за вчинення в їхніх інтересах дій та видачу документів, що мають юридичне значення уповноваженими на те органами.

Державне мито справляється:

— із позовних заяв, заяв з переддоговірних спорів, заяв у

справах окремого провадження і скарг на рішення, прийняті відносно релігійних організацій, з касаційних скарг на рішення судів і скарг на рішення, що набрали законної сили;

— із позовних заяв і заяв кредиторів у справах про банкрутство, що подаються до арбітражних судів, та заяв про перевірку рішень, ухвал, постанов у порядку нагляду;

— за вчинення нотаріальних дій державними нотаріальними конторами і виконавчими комітетами сільських, селищних, міських Рад народних депутатів;

— за реєстрацію актів громадянського стану, а також видачу громадянам повторних свідоцтв про реєстрацію актів громадянського стану;

— за видачу документів на право виїзду за кордон і про запрошення в Україну осіб з інших країн;

— за видачу нового зразка паспорта громадянина України (крім обміну нині діючого паспорта на паспорт нового зразка);

— за прописку громадян або реєстрацію місця проживання;

— за видачу дозволів на право полювання та рибальства;

— за операції з цінними паперами; за операції, що здійснюються на товарних, сировинних та інших біржах, крім валютних; за проведення аукціону і т. ін.

Ставки*) державного мита встановлюються згідно з законами України. Приведемо приклади справляння мита на Україні:

Приклади ставок мита

Т а б л и ц я 3

Найменування документів і дій, за які справляється мито	Розміри ставки
1	2
Із заяв і скарг, що подаються до суду, та за видачу судом копій документів, а також із позовних заяв при ціні позову до 1000 карбованців	5 процентів ціни позову
понад 1000 карбованців	10 процентів ціни позову
Із скарг на неправомірні дії посадовців державного управління і службових осіб, що ущемлюють права громадян	0,05 мінімальної заробітної плати (без індексації)

*) Вони також постійно змінюються. Див. законодавство.

Із позовних заяв про розірвання шлюбу
 Із позовних заяв про розірвання повторного шлюбу
 Із касаційних скарг на рішення судів і скарг на рішення, що набрали законної сили

Із заяв, що подаються до арбітражних судів:
 із позовних заяв майнового характеру

із позовних заяв немайнового характеру
 За нотаріальні дії, вчинювані державними нотаріальними конторами і виконавчими комітетами сільських, селищних, міських Рад народних депутатів:

за посвідчення договорів відчуження житлових будинків, квартир, дач, садових будинків, гаражів, а також іншого нерухомого майна:
 дітям, одному з подружжя, батькам

іншим особам

за посвідчення договорів поділу майна, договорів поруки та інших угод, що не підлягають оцінці
 за посвідчення заповітів
 за видачу громадянам України паспортів для виїзду за кордон, документів, які їх замінюють, а також за продовження строку дій цих документів учасникам громадянської і Великої Вітчизняної воєн, інших бойових операцій щодо захисту СРСР і Української РСР з числа військовослужбовців, які проходили службу у військових частинах, штабах і установах, що входили до складу діючої армії, і колишнім партизанам

0,15 мінімальної заробітної плати (без індексації)

0,25 —»—

50 процентів ставки, що підлягає сплаті при поданні позовної заяви, іншої заяви й скарги, а з майнових спорів ставки, обчисленої виходячи з оспорюваної суми

10 процентів ціни позову, але не менше 0,25 мінімальної заробітної плати (без індексації)

5 мінімальних розмірів заробітної плати (без індексації)

1 процент суми договору, але не менше 0,2 мінімальної заробітної плати (без індексації)

5 процентів суми договору, але не менше 0,5 мінімальної заробітної плати (без індексації)

0,05 мінімальної заробітної плати (без індексації)

0,05 —»—

ставки державного мита за відповідні дії знижуються на 50 процентів

за консульські дії, які виконуються за кордоном і на території України

за операції з цінними паперами: за реєстрацію інформації про емісію цінних паперів при укладанні угоди

за видачу приватизаційних паперів

за тарифом консульського збору України

0,1 процента номінальної вартості емісії цінних паперів

5 карбованців з кожної 1000 карбованців суми, зазначеної в угоді

0,3 процента номінального значення приватизаційних паперів (і т. ін.*).

По державному миту встановлені **пільги**:

— позивачі — робітники та службовці за позовами про стягнення заробітної плати й за іншими вимогами, що впливають з трудових правовідносин;

— за позовами, що впливають з авторського права;

— за позовами про відшкодування збитків, заподіяних каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, а також смертю годувальника;

— за позовами про стягнення аліментів;

— із спорів, пов'язаних з відшкодуванням збитків, заподіяних громадянину незаконним засудженням, незаконним притягненням до кримінальної відповідальності;

— за позовами про відшкодування матеріальних збитків, завданих злочином;

— за видачу або засвідчення вірності копій документів, необхідних для призначення та одержання державних допомоги і пенсій, у справах опіки та усиновлення (удочеріння);

— органи місцевого та регіонального самоврядування за позовами до суду або арбітражного суду про стягнення з підприємства, об'єднання, організації, установи і громадян збитків, завданих інтересам населення;

— за позовами до арбітражного суду про визначення недійсними актів органів місцевого та регіонального самоврядування, що суперечать чинному законодавству;

— громадяни — за посвідчення їхніх заповітів і договорів дарування майна на користь держави;

— фінансові органи та державні податкові інспекції — за видачу їм свідоцтв і дублікатів свідоцтв про право держави на спадщину та документів, необхідних для одержання цих свідоцтв, за вчинення державними нотаріальними конторами виконавчих написів про стягнення податків, платежів, зборів і недоїмок;

— громадяни — за видачу їм свідоцтв про право на спадщину: на майно осіб, які загинули при захисті СРСР і України; на майно осіб, реабілітованих у встановленому порядку і т. ін.

Державне мито сплачується за місцем розгляду та оформлення документів і зараховується до бюджету місцевого са-

*) Витяг (як приклади) з Декрету Кабінету міністрів України «Про державне мито» від 21 січня 1993 року.

моврядування. Мито, що справляється з позовних заяв, які подаються до арбітражного суду, із заяв про перевірку рішень, ухвал та постанов арбітражних судів у порядку нагляду, а також за дії, пов'язані з одержанням охоронних документів на об'єкти промислової власності, підтримання їх чинності та передачею прав їх власниками, зараховується до державного бюджету України.

Вивізне (експортне) мито. Встановлено з метою раціоналізації структури експорту товарів з України. Вивізне (експортне) мито нараховується митним органом і сплачується в національній валюті України. Затверджені ставки мита (приклад ставок мита на 1993 рік*).

Т а б л и ц я 4

Приклади ставок вивізного (експортного) мита у 1993 році

Група за ТН ЗЕД	Найменування товару	Код ТН ЗЕД	Ставки у процентах до митної вартості
1	2	3	4
01	Живі тварини	01.01.01.04	30
02	М'ясо і субпродукти харчові	02.01-02.10	30
03	Риба і ракоподібні	03.01-03.06	30
04	Масло вершкове та інші жири молочні	04.0500	30
	Молоко сухе незбиране,	04.0210	30
	молоко сухе нежирне	04.0221	
	Яйця птиці	04.0700	10
09	Кава, чай	09.01, 09.02	10
30	Фармацевтичні продукти	30.01-30.06	30
31	Добрива	31.02-31.05	30
32	Двоокис титану	32.06 10100	30
38	Графіт штучний	38.01	10
39	Полімери етилену, пропілену, стиролу, вінілхлориду у первинних формах	39.01-39.04	20
40	Шини пневматичні гумові, нові	40.11-40.13	20
48	Папір і картон	48.01-48.23	30
50	Шовк	50.04-50.06	10
51	Вовна	51.07-51.10	10
52	Бавовна	52.01-52.03	10
56	Неткані матеріали	56.03	

*) Декрет Кабінету міністрів України «Про вивізне (експортне) мито у 1993 році, № 3—93 від 11 січня 1993 року. Ставки наводяться як приклад. Вони постійно змінюються. Див. законодавство.

Суми мита зараховуються до Державного бюджету України та використовуються для закупівлі державою іноземної валюти на валютному ринку України.

При визначенні митної вартості і сплаті мита валюта контракту перераховується у національну валюту України за поточним курсом Національного банку України на день подання митної декларації.

Пільги. Від обкладення вивізним (експортним) митом звільняються товари (роботи, послуги), які вивозяться (надаються) в межах отриманих суб'єктами підприємницької діяльності експортних квот, а також товари, що вироблені повністю з давальної сировини, яка була попередньо імпортована.

Держава може встановлювати й деякі інші форми мита. Наприклад, встановлено порядок обкладання митом предметів, які ввозяться (пересилаються) громадянами України. Нижче приведемо приклад ставок.

Т а б л и ц я 5

Приклади ставок ввізного мита на транспортні засоби індивідуального користування та запасні частини до них

Код (згідно з товарною номенклатурою ЗЕД)	Найменування предметів	Ставки мита у доларах США
87.02	транспортні засоби (автомобілі, мотоцикли,	0,1—0,5
87.03	мопеди, моторолери) за один куб. см.	
87.04	об'єму циліндра двигуна, зокрема: нові	
87.11	та такі, що були у користуванні від	
	одного до шести років	
87.16	немоторні транспортні засоби:	
	причепи	50
	напівпричепи	40
	причепи та напівпричепи для житла і т. ін.*)	70

Мито справляється шляхом перерахування в національну валюту України за поточним курсом Національного банку України на день його сплати і сплачується у національній валюті України.

Система доходів бюджету постійно знаходиться в стадії змін і розвитку. Склад і структура доходів бюджету повинна будуватись таким чином, щоб створити необхідні умови для:

- а) ефективного функціонування економіки;
- б) забезпечення

*) Декрет Кабінету міністрів України № 3—93 від 11 січня 1993 р.

бюджету достатніми грошовими засобами для покриття необхідних видатків.

Законами України передбачено також формування доходів бюджету з податків на природні ресурси, землю, лісовий доход, транспортних засобів. Окремі податки мають свої особливості.

§ 4. Видатки бюджетів

Видатки державного бюджету є лише часткою видатків держави на вирішення соціально-економічних і виробничих проблем України. Значна частка видатків йде з фінансових ресурсів державних, господарчих, фінансово-кредитних і громадських органів і об'єднань. Бюджетні видатки, які розглядаються тут, за економічним складом поділяються на декілька основних частин фінансування.

Передовсім — це соціальний захист населення. В Українському першому Державному бюджеті (1992—1993 роки) це складало приблизно 12—15 відсотків всіх видатків. Сюди включені витрати по індексації доходів і заробітної плати працівників, стипендії студентів, виплати компенсацій населенню на дітей, придбання шкільної форми і товарів дитячого асортименту; пенсії військовослужбовцям, органів служби безпеки і органів внутрішніх справ та національної гвардії, рядового і начальницького складу та членам їхніх сімей, а також виплата компенсацій військовослужбовцям і членам їхніх сімей; охорону материнства, допомогу малозабезпеченим верствам населення та інші заходи щодо соціального забезпечення.

Фінансування заходів, пов'язаних із здійсненням державного регулювання цін (державна дотація на продовольчі товари, медикаменти, паливо для населення, послуги житлово-комунального господарства, на здешевлення вартості будівництва житла молодіжними житловими комплексами тощо), перерахування до Державного фонду сприяння зайнятості населення тощо.

Другою важливою статтею є фінансування соціально-культурної сфери — це 12—13 відсотків видатків. Сюди включені видатки на фінансування народної освіти, підготовку кадрів, культури, мистецтва, засобів масової інформації, підтримку преси. Окремою статтею виділяються видатки на фінансування охорони здоров'я, молодіжних програм, фізичної культури і спорту.

Окремо виділяється фінансування науково-дослідних робіт і інш.

Значні кошти передбачаються для фінансування народного господарства. Сюди включена велика сфера видатків. В загальній сумі — це десь 22—23 відсотки всіх видатків Державного бюджету України. В тому числі видатки бюджету на капітальні вкладення, вирішення проблем соціального розвитку села та зміцнення матеріально-технічної бази агропромислового комплексу, фінансування заходів, пов'язаних з виведенням з експлуатації об'єктів ЧАЕС, фінансування невідкладних заходів щодо реконструкції підприємств, нарощування виробництва товарів народного споживання та продукції виробничого призначення.

Передбачається встановлення з бюджету сум фінансування геологорозвідувальних робіт; програм по конверсії підприємств оборонного комплексу; витрат по землевпорядкуванню, на експлуатацію та утримання зрошувальних систем, ветеринарної мережі та інші витрати системи агропромислового комплексу, рекультивацію та поліпшення родючості земель, ведення лісового господарства, охорону і захист лісів, проведення земельної реформи; відшкодування подорожчаня племінної худоби; охорону навколишнього природного середовища; часткову сплату процентів по виданих кредитах підприємцям, селянським (фермерським) господарствам, колективним сільськогосподарським підприємствам.

Також передбачені витрати на фінансування заходів, пов'язаних з поверненням кримсько-татарського, німецького та інших депортованих народів та інші.

У видатках бюджету передбачаються кошти для здійснення міцної оборони молодій державі: армії, флоту, національної гвардії, прикордонних військ, цивільної оборони. На це направлялось у першому бюджеті 15—16 відсотків всіх видатків бюджету, а в 1993 році — 6,3 відсотка. Для здійснення функцій управління державою, утримання законодавчої, виконавчої, судової влади, служби безпеки, прокуратури, органів внутрішніх справ у бюджеті передбачаються суми для фінансування. На це передбачено 2—3 відсотки Державного бюджету.

Особливістю видатків бюджету України є те, що нині вкрай необхідно виділяти з недостатніх грошових засобів спеціальні кошти для ведення витрат, пов'язаних з ліквідацією Чорнобильської катастрофи, та на здійснення соціального захисту населення, яке постраждало від цієї катастрофи. Такі видатки в бюджеті становлять 15—16 відсотків Державного бюджету.

Десь до 9—10 відсотків направлено в складі видатків на забезпечення програм стабілізації економіки в окремих регіонах, на витрати по забезпеченню державних резервів і резервного грошового фонду, мобілізаційній підготовці галузей народного господарства, на створення і перевезення державної валюти, придбання обладнання для виробництва цінних паперів і т. і.

Але треба постійно пам'ятати, що склад і структура видатків бюджету не є раз і назавжди даною. Вони постійно змінюються під впливом нових чинників. Так, видатки на фінансування соціально-культурної сфери постійно будуть зростати, значних змін набудуть видатки по соціальному захисту населення із зростанням економічного потенціалу країни. Необхідність технічного переозброєння виробництва поставить питання про значне збільшення видатків на фінансування народного господарства і тої частки соціально-культурної сфери, яка пов'язана з освітою, підготовкою кадрів. Безумовно, це охопить і інші частини видаткового розділу Державного бюджету України.

§ 5. Спеціальні цільові фонди і резерви

Як було показано в розд. I § 2, у фінансову систему України входять новостворені установи пільгових фінансових фондів і резервів. Тобто в Україні окремим розділом формуються спеціальні грошові фонди і резерви. Вони існують у двох формах: одні з них включаються до Державного бюджету України (наприклад, частка доходів «від приватизації майна», «Структурної перебудови економіки», або повного надходження до «Фонду для здійснення заходів по ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та соціального захисту населення»). Інші функціонують як самостійні фонди (наприклад, Фонд соціального страхування, Пенсійний фонд України, Централізований фонд соціального страхування колгоспників, фонд Української державної страхової комерційної організації, Державний фонд сприяння зайнятості населення). В залежності від необхідності, перш за все, пов'язаної з посиленням контролю, ці фонди можуть бути включеними або відокремленими від Державного і місцевих бюджетів.

В Україні функціонують окрім зазначених інші самостійні грошові фонди і резерви. Створені установи, які згідно з законами України або Статутами організацій розпоряджаються ними. Наведемо приклади: Дитячий фонд України, Літературний фонд України, Журналістський фонд України, Рес-

публіканський фонд «Відродження України», Український державний фонд підтримки селянських (фермерських) господарств, фонди «Інвалідів Чорнобиля», допомоги потерпілим від аварії на Чорнобильській АЕС, Український фонд культури, Фонд добра, Фонд кінематографії, Художній фонд України та інші.

Фінансовими джерелами формування цих фондів є частка доходів господарських, банківських, збутових органів і приватних осіб. Використовуються ці фонди і резерви на благодійні, екологічні, оздоровчі, культурно-освітні цілі. До спеціальних цільових фондів і резервів можна віднести також державні та місцеві позабюджетні фонди охорони навколишнього природного середовища.

В подальшому різноманітність і обсяг фондів буде поширюватись, удосконалюватись і рости.

§ 6. Бюджети органів місцевого самоврядування

Значне місце в фінансовій системі України відводиться місцевим фінансам і головним чином основному фінансовому плану — бюджетам. До бюджетів місцевих органів самоврядування відносяться бюджети Республіки Крим, всіх областей України, міст Києва і Севастополя. Сільські, селищні, міські (крім міст Києва і Севастополя) Ради складають свої самостійні бюджети.

За окремими бюджетами закріплюються податки і збори. Наприклад, на 1993 рік затверджені нормативи відрахувань від загальнодержавних податків і зборів до бюджетів Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя у таких розмірах (процентах від загальної суми):

Т а б л и ц я 6

Приклад затверджених нормативів відрахувань до бюджетів*)

1	Податок на доходи підприємств і організацій	Акцизний збір	Податок на добавлену вартість
1	2	3	4
Республіка Крим	100	100	100

*) Але тенденція формування місцевих бюджетів все більше йде в напрямку передачі їм значної частки функцій, які ще виконуються державним бюджетом України.

	1	2	3	4
Області:				
Вінницька	100		50	89,7
Волинська	100		100	100
Дніпропетровська	25		10	24,3
Донецька	25		10	22,1
Житомирська	100		100	100
Закарпатська	100		100	100
Запорізька	50		50	60,3
Івано-Франківська	50		50	68,9
Київська	100		100	100
Кіровоградська	100		50	95,7
Луганська	50		50	35,7
Львівська	50		50	38,6
Миколаївська	100		50	62,1
Одеська	50		50	41,1
Полтавська	25		10	35,6
Рівненська	100		100	100
Сумська	100		100	100
Тернопільська	100		50	90,7
Харківська	25		50	27,1
Херсонська	100		100	74,2
Хмельницька	50		100	63,6
Черкаська	50		50	76,5
Чернівецька	100		100	100
Чернігівська	50		50	23,1
м. Київ	50		50	36,1
м. Севастополь	100		100	100

Регулюючими доходами між усіма рівними місцевих бюджетів Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя встановлені прибутковий податок з громадян, частина плати за землю в розмірі 40 процентів від загальної її суми, яка відповідно до Закону України «Про плату за землю» централізується на спеціальних бюджетних рахунках Республіки Крим і областей.

Особливістю місцевих бюджетів є те, що у складі видатків Державного бюджету України встановлені субвенції бюджетам Республіки Крим, областей і міста Севастополя на фінансування видатків місцевих бюджетів, що не покриваються доходами, в т. ч. Республіка Крим, області Волинська, Житомирська, Закарпатська, Київська, Рівненська, Сумська, Чернівецька, м. Севастополь від 1,5 до 13,8 трильйона крб.

В різні роки субвенції можуть встановлюватися й іншим областям республіки залежно від балансу прибутків і видатків.

Що стосується бюджетів районів і міст, то встановлено (за даними на 1993 рік) порядок розмежування частини загальнодержавних податків і зборів між республіканським бюджетом Республіки Крим, обласним бюджетом та бюджетами районів і міст. Він визначається Верховною Радою Республіки Крим, обласною, Київською і Севастопольською міськими Радами народних депутатів.

Органи місцевого самоврядування самі визначають напрямки використання коштів своїх бюджетів, збільшують у межах наявних коштів норми видатків на фінансування охорони здоров'я, соціального забезпечення, народної освіти, культури, фізичної культури і спорту, органів внутрішніх справ, охорони природи, визначають додаткові пільги і допомогу окремим категоріям населення.

§ 7. Місцеві податки і збори

До місцевих податків і зборів належать: готельний збір; збір за паркування автомобілів; ринковий збір; збір за видачу ордера на квартиру; збір з власників собак; курортний збір; збір за участь у бігах на іподромі; збір за виграш на бігах; збір з осіб, які беруть участь у грі на тоталізаторі іподрому; податок з реклами; збір за право використання місцевої символіки; збір за право проведення кіно- і телезйомок; збір за проведення місцевих аукціонів, конкурсного розпродажу і лотерей; комунальний податок; збір за проїзд територією прикордонних областей автотранспорту, що прямує за кордон; збір за видачу дозволу на розміщення об'єктів торгівлі.

Платниками **готельного збору** є особи, які проживають у готелях. Граничний розмір готельного збору не повинен перевищувати 20 відсотків добової вартості найманого житла (без додаткових послуг). Готельний збір стягується і перераховується до бюджету місцевого самоврядування адміністрацією готелю.

Платниками **збору за паркування автотранспорту** є юридичні особи та громадяни, які паркують автомобілі в спеціально обладнаних або відведених для цього місцях.

Ставка збору за паркування автотранспорту встановлюється з розрахунку за одну годину паркування. Її граничний розмір не повинен перевищувати 3-х відсотків мінімальної заробітної плати в спеціально обладнаних місцях і одного відсотка у відведених місцях.

Збір за паркування автотранспорту сплачується водіями на місці паркування.

Ринковий збір — це плата за торгові місця на ринках і в павільйонах, на критих та відкритих столах, майданчиках для торгівлі з автомашин, візків, мотоциклів, ручних візків, що справляється з юридичних осіб і громадян, які реалізують сільськогосподарську і промислову продукцію та інші товари.

Ринковий збір справляється за кожний день торгівлі. Його граничний розмір не повинен перевищувати 20 відсотків мінімальної заробітної плати для громадян і трьох мінімальних заробітних плат для юридичних осіб залежно від ринку, його територіального розміщення та виду продукції (товару).

Збір за **видачу ордера на квартиру** сплачується за послуги, пов'язані з видачею документа, що дає право на заселення квартири.

Граничний розмір збору за видачу ордера на квартиру повинен не перевищувати 30 відсотків мінімальної заробітної плати на час оформлення ордера на квартиру.

Збір за видачу ордера на квартиру сплачується через установи банків до одержання ордера і перераховується до бюджету місцевого самоврядування. Документом про сплату збору є квитанція, видана установою банку.

Податок з реклами сплачується з усіх видів оголошень і повідомлень, які передають інформацію з комерційною метою за допомогою засобів масової інформації, преси, телебачення, афіш, плакатів, рекламних щитів, інших технічних засобів, майна та одягу; на вулицях, магістралях, майданах, будинках, транспорті та в інших місцях.

Граничний розмір податку з реклами не повинен перевищувати 0,1 відсотка вартості послуг за розміщення одноразової реклами та 0,5 відсотка за розміщення реклами на тривалий час.

Комунальний податок справляється з юридичних осіб, крім бюджетних установ, організацій, планово-дотаційних та сільськогосподарських підприємств. Його граничний розмір не повинен перевищувати 10 відсотків річного фонду оплати праці, обчисленого виходячи з мінімального розміру заробітної плати.

Збір за **проїзд територією прикордонних областей** автотранспорту, що прямує за кордон, справляється з юридичних осіб та громадян України у розмірі до 0,5 мінімальної заробітної плати залежно від марки і потужності автомобілів, а з юридичних осіб та громадян інших держав, у тому числі і суб'єк-

тів колишнього Союзу РСР, у розмірі від 5 до 50 доларів США.

Органи місцевого самоврядування самостійно встановлюють і визначають порядок сплати місцевих податків і зборів відповідно до переліку і в межах установлених граничних розмірів ставок.

Місцеві податки і збори перераховуються до бюджетів місцевого самоврядування в порядку, визначеному Радами народних депутатів, якими вони встановлюються. Стягнення не внесених в установлений термін місцевих податків і зборів здійснюється згідно з чинним законодавством.

РОЗДІЛ 5.

Страхові грошові фонди

§ 1. Основи страхової діяльності

Процес функціонування суспільства пов'язаний з системою страхування, тобто з відносинами по захисту майнових і особистих інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків) за рахунок грошових фондів, що утворюються шляхом сплати страхових платежів, страхових внесків, страхових премій.

Попередження втрат і відшкодування утраченого—функція страхових фондів і органів, які їх створюють. Страхові фонди, а в даному разі, страхові грошові фонди, забезпечують стійке функціонування економіки, нормальний розвиток продуктивних сил держави. Нині наука поширює можливості попередження стихійного, майже непередбаченого лиха. Але відшкодування і попередження найбільш ефективні, коли створюються спеціальні фонди, які називаються **страховими фондами**.

Страхові випадки виникають внаслідок хвороби, пожежі, засухи, градобою, повені, пошкодження майна, крадіжок і т. і. Тому об'єктами страхування є інтереси, пов'язані з життям, здоров'ям, працездатністю, пенсійним забезпеченням страхувальника або застрахованої особи (особисте страхування); з володінням, користуванням і розпорядженням майном (майнове страхування); з відшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди особі або майну громадянина, а також шкоди, заподіяної юридичній особі (страхування відповідальності).

Поняття страхування.

Страховик — юридичні особи, які створюються у формі акціонерних, повних або товариств з додатковою відповідальністю для здійснення страхової діяльності і які одержують у встановленому порядку в Україні ліцензії.

Страхувальник — юридичні і дієздатні громадяни, які укладають із страховиками договори страхування, або є страхувальниками відповідно з законодавством України.

Страховий випадок — випадок або сукупність випадків, при появі яких страховик зобов'язаний виконати своє зобов'язання перед страхувальником — виплатити страхове відшкодування.

Страхова оцінка — вартість застрахованого об'єкту згідно з Договором страхування.

Валюта страхування — сума в українських грошових одиницях, або ВКВ, в яких здійснюються платежі.

Страхова сума — це страхове відшкодування, яке виплачується резидентові згідно з договором при появі страхового випадку. Виплачується тією валютою, якою робились внески.

Договір страхування — це письмова угода між страхувальником і страховиком, згідно з якою страховик бере на себе зобов'язання у разі настання страхового випадку виплатити страхову суму або відшкодувати завданий збиток у межах страхової суми.

Для укладання договору страхування страхувальник подає страховикові письмову заяву за формою, встановленою страховиком, або іншим чином заявляє про свій намір укласти договір страхування. Факт укладання договору страхування посвідчується страховим свідоцтвом (полісом, сертифікатом). Договір страхування вступає в силу з моменту внесення страхового платежу, якщо інше не передбачено умовами страхування.

Страховик зобов'язаний: ознайомити страхувальника умовами страхування; негайно, як тільки стане відомо про настання страхового випадку, вжити заходів щодо оформлення всіх необхідних документів для своєчасної виплати страхової суми або страхового відшкодування страхувальнику; при настанні страхового випадку здійснити виплату страхової суми або страхового відшкодування у передбаченій договором термін. Страховик несе майнову відповідальність за несвоечасну виплату страхової суми (страхового відшкодування) шляхом сплати страхувальнику неустойки (штрафу, пені), розмір якої визначається умовами страхування або за згодою сторін; відшкодувати збитки, завдані страхувальникові; при настанні страхового випадку щодо запобігання або зменшення збитків, якщо це передбачено умовами договору.

Страхувальник зобов'язаний: своєчасно вносити страхові платежі. При укладанні договору страхування надати інформацію страховикові про всі відомі йому обставини, що мають істотне значення для оцінки страхового ризику, і надалі інформувати його про будь-яку зміну страхового ризику; повідомити страховика про інші діючі договори страхування щодо цього об'єкта страхування.

§ 2. **Форми і види страхування**

Страхування може бути добровільним або обов'язковим.

Добровільне страхування здійснюється на основі договору між страхувальником і страховиком. Загальні умови і порядок проведення добровільного страхування визначаються Правилами страхування, що встановлюються страховиком відповідно до законодавства України. Конкретні умови страхування визначаються при укладанні договору страхування. Добровільне страхування не може бути обов'язковою передумовою при реалізації інших правовідносин, не пов'язаних з страхуванням.

Обов'язкове страхування здійснюється на підставі актів законодавства України. Види, умови і порядок проведення обов'язкового страхування визначаються відповідними актами. Страхувальник є вільним у виборі страховика.

Відповідно до установчих документів та одержаної ліцензії страховики можуть здійснювати такі види страхування:

особисте:

страхування життя;
страхування від нещасних випадків;
медичне страхування.

майнове:

страхування засобів наземного транспорту;
страхування засобів повітряного транспорту;
страхування засобів водного транспорту;
страхування вантажів;
страхування інших видів майна;
страхування фінансових ризиків;

відповідальності:

страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів;
страхування інших видів відповідальності;

перестрахування.

У здійсненні страхових послуг приймають участь страхові агенти і страхові брокери.

Страхові агенти — громадяни або юридичні особи, які діють від імені та за дорученням страховика і виконують частину його страхової діяльності: укладання договорів страхування, одержання страхових платежів, виконання робіт, пов'язаних із виплатами страхових сум і страхового відшкодування. Страхові агенти діють в інтересах страховика за комісійну винагороду на підставі договору із страховиком.

Страхові брокери — громадяни або юридичні особи, що зареєстровані в установленому порядку як суб'єкти підпри-

емницької діяльності та здійснюють посередницьку діяльність на страховому ринку від свого імені на підставі доручень страховальника або страховика.

Страхові брокери зобов'язані повідомляти Комітет у справах нагляду за страховою діяльністю про наміри здійснювати посередницьку діяльність на страховому ринку за десять днів до початку цієї діяльності, а також надіслати копію свідоцтва про їх реєстрацію як суб'єктів підприємницької діяльності.

Страхова діяльність знаходиться під державним контролем. Державний нагляд здійснюється з метою дотримання законодавства України про страхування, ефективного розвитку страхових послуг, запобігання неплатоспроможності страховиків та захисту інтересів страховальників.

Державний нагляд покладено на Комітет у справах нагляду за страховою діяльністю, що діє відповідно до Положення, затвердженого Кабінетом Міністрів України. Функціями Комітету є ведення єдиного державного реєстру страховиків (перестраховувальників); видача ліцензій на проведення страхової діяльності; контроль за платоспроможністю страховиків щодо виконання їхніх страхових зобов'язань перед страховальниками; встановлення правил формування, розміщення та обліку страхових резервів; розробка нормативних і методичних документів з питань страхової діяльності, що віднесена цим Декретом до компетенції Комітету у справах нагляду за страховою діяльністю.

РОЗДІЛ 6.

Фінансовий контроль

§ 1. Державний фінансовий контроль

В умовах розвитку ринкових відносин, побудови правової держави з особливою необхідністю постає проблема контролю. Фінансовий контроль — одна з найважливіших ланок державного управління, державного контролю, що впливає з контрольної функції фінансів, — послідуючого контролю.

На контроль покладається завдання профілактики здійснення господарсько-фінансової діяльності в межах державної законності, забезпечення збереження національного багатства, суворого дотримання режиму економії. І, безумовно, повернення збитків, які створюються внаслідок безгосподарності, розкрадання суспільного майна, безвідповідального ведення господарської і фінансової діяльності.

Нині в Україні здійснюється 4 основні напрями контролю.

З боку:

- Державної податкової служби України;
- Державної контрольно-ревізійної служби;
- Національного банку і фінансових установ України;
- Незалежних аудиторських структур.

§ 2. Фінансовий контроль Державної податкової служби

Фінансовий контроль здійснюють: Державна податкова служба, Національний банк, фінансові органи України.

Державні податкові служби здійснюють контроль за фінансово-господарською діяльністю всіх юридичних і фізичних осіб України з метою забезпечення додержання законодавства про податки, повний облік усіх платників податків та інших обов'язкових платежів у бюджет, правильності обчислення та сплати цих платежів. Основою контролю і здійснення своєї головної функції є законодавство України. В підпорядкуванні Державної податкової служби є місцеві органи оподаткування.

Фінансовий контроль здійснюється шляхом розробки проектів Законів України про податки і після прийняття законів — контроль за їх виконанням; розробка інструкцій, мето-

дичних вказівок, нормативних документів, пов'язаних з обчисленням і сплатою податків та інших платежів до бюджету; контроль за станом бухгалтерського обліку, оцінки оподаткованого доходу, прибутку, аналізу фінансово-господарської діяльності і пошук нових доходів, прибутків і резервів збільшення доходів, прибутків.

Результатом фінансового контролю й аналізу фінансово-господарської діяльності мають бути викриті нові доходи, прибутки, розроблені пропозиції щодо збільшення виробництва, доходів, прибутків, поліпшення всієї фінансово-господарської діяльності.

§ 3. Державна контрольно-ревізійна служба

Державна контрольно-ревізійна служба складається з Головного контрольно-ревізійного управління України, контрольно-ревізійних управлінь в республіці Крим, областях, містах Києві і Севастополі, контрольно-ревізійних підрозділів (відділів, груп) в районах, містах і районах у містах.

Головним завданням державної контрольно-ревізійної служби є здійснення державного контролю за витрачанням коштів і матеріальних цінностей, їх збереженням, станом і достовірністю бухгалтерського обліку і звітності в міністерствах, відомствах, державних комітетах, державних фондах, бюджетних установах, а також на підприємствах і в організаціях, які отримують кошти з бюджетів усіх рівнів та державних валютних фондів, розроблення пропозицій щодо усунення виявлених недоліків і порушень та запобігання їм надалі.

Державний контроль здійснюється у формі ревізій і перевірок. **Ревізія** — це метод документального контролю за фінансово-господарською діяльністю підприємства, установи, організації; дотриманням законодавства з фінансових питань, достовірністю обліку і звітності; спосіб документального викриття недостач, розтрат, привласнень та крадіжок коштів і матеріальних цінностей, попередження фінансових зловживань. За наслідками ревізії складається акт. **Перевірка** — це обстеження і вивчення окремих ділянок фінансово-господарської діяльності підприємства, установи, організації або їх підрозділів. Наслідки перевірки оформляються довідкою або доповідною запискою.

Державна контрольно-ревізійна служба у своїй діяльності керується Конституцією України, законами України.

Державна контрольно-ревізійна служба діє при Міністерстві фінансів України і підпорядковується Міністерству фінансів України.

Контрольно-ревізійні управління в Республіці Крим, областях, містах Києві і Севастополі, підпорядковуються Головному контрольно-ревізійному управлінню України. До складу обласних контрольно-ревізійних управлінь входять контрольно-ревізійні підрозділи (відділи, групи) в районах, містах і районах у містах.

Основні функції Державної контрольно-ревізійної служби:

— організація роботи контрольно-ревізійних підрозділів у Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі по проведенню ревізій і перевірок, узагальнення наслідків документальних ревізій і перевірок, а ще у випадках, передбачених законодавством, повідомлення про них органам законодавчої та виконавчої влади;

— проведення ревізій та перевірок фінансової діяльності, стану збереження коштів і матеріальних цінностей, достовірності обліку і звітності в міністерствах, відомствах, державних комітетах та інших органах державної виконавчої влади, в державних фондах, у бюджетних установах і т. і.

Ім підпорядковані контрольно-ревізійні підрозділи виконують ту ж роботу і доповідають місцевим органам самоврядування і передають матеріали в Державну контрольно-ревізійну службу.

Службові особи державних контрольно-ревізійних служб зобов'язані суворо дотримуватись Конституції України, законів, прав та інтересів громадян, підприємств, установ і організацій, що охороняються законом. За невиконання або неналежне виконання службовими особами державних контрольно-ревізійних служб своїх обов'язків вони притягаються до дисциплінарної та кримінальної відповідальності відповідно до чинного законодавства.

У випадках виявлення зловживань і порушень чинного законодавства матеріали передаються правоохоронним органам.

Одночасно передбачається правовий захист службових осіб Державної контрольно-ревізійної служби.

Завдяки державному фінансовому контролю створюється високоефективна фінансова система і поліпшується фінансове становище самостійної української держави.

§ 4. Фінансовий контроль Національного банку України і фінансових органів

Національний банк України здійснює фінансовий контроль у галузі грошових і кредитних відносин. Через поліпшення функціонування грошей НБУ домагається прискоренню обертання основних засобів виробництва, власних обігових коштів підприємств усіх галузей народного господарства, всіх форм власності. Значна контрольна функція фінансів пов'язана з кредитною системою. Кредитна підтримка підприємства, участь кредиту в інвестуванні виробництва стає міцним і ефективним механізмом фінансового контролю банку в сфері матеріального виробництва. Велика місія в фінансовому контролі покладається на НБУ в його спілкуванні і регулюванні фінансово-банківською діяльністю в комерційних банківських структурах і біржах різних форм.

Фінансові органи — безпосередньо пов'язані з усіма сферами народного господарства, використовуючи механізми залучення до бюджетів частки доходів і фінансування різноманітних форм діяльності. В цих умовах фінансовий контроль стає найефективнішим. Дальше поширення зв'язку із суб'єктами одержання доходів і фінансування повинно сприяти всебічному посиленню фінансово-економічної роботи і позитивних наслідків віддачі від неї.

§ 5. Фінансовий контроль незалежних аудиторських структур

В умовах переходу до ринкової економіки, функціонування різних форм власності виникла потреба в здійсненні аудиторської діяльності в Україні, спрямованій на створення системи незалежного фінансового контролю з метою захисту інтересів власника.

Економічна історія дає нам дані, що аудитна система фінансового контролю існує більш як 200 років. Аудит збалансував інтереси власника і менеджерів, на яких поклада-

ється управління виробництвом і ведення всіх фінансово-економічних справ. Перші нормативні акти про аудит появилися в 1844 році. Сучасний погляд на аудит почав формуватись у 1929 році. В 1953 році створена міжнародна організація контрольних органів, а в 1977 році була прийнята «Декларація керівних органів контролю». Тобто аудит має давню історію, накопичено величезний світовий досвід.

Аудит прийшов і на Україну. В останній час почали створюватись аудиторські структури. Аудит став потрібен для посилення фінансового контролю, насамперед для перевірки виконання вимог нових законів про облік, ведення фінансового господарства, достовірності врахування доходів і видатків і, насамперед, в цілому для поліпшення фінансово-господарської діяльності. Аудиторська діяльність включає в себе організаційне і методичне забезпечення контролю, організацію перевірок та надання інших аудиторських послуг.

Аудиторські послуги можуть надаватись у формі: аудиторських перевірок, пов'язаних з ними експертиз, консультацій з питань бухгалтерського обліку, звітності, оподаткування, аналізу фінансово-господарської діяльності та інших видів економіко-правового забезпечення підприємницької діяльності фізичних та юридичних осіб.

Аудиторська діяльність здійснюється на основі самокупності, одержання доходу, прибутку, який оподатковується згідно з діючим у країні законодавством.

Аудит — це перевірка бухгалтерської звітності, обліку, первинних документів та іншої інформації щодо фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання з метою визначення достовірності, повноти і відповідності чинному законодавству та діючих фінансово-економічних нормативів.

Аудит здійснюється незалежними особами — аудиторами, аудиторськими фірмами, які уповноважені суб'єктами господарювання на його проведення. Витрати по аудиту відносяться на собівартість продукції, послуг тощо.

Аудитором може бути юридична чи фізична особи України, які одержують кваліфікаційний сертифікат про право на заняття аудиторською діяльністю. Аудитору забороняється займатись торгівельною, посередницькою та виробничою діяльністю. Останнє не виключає права аудитора отримувати дивіденди від акцій та доходи від інших корпоративних прав.

«Продукцією» аудиту є аудиторський висновок. Це офіційний документ, засвідчений підписом та печаткою аудитора. Документ складається в установленому порядку за наслідками проведення аудиту і містить в собі висновок стосовно достовірності звітності, повноти і відповідності чинному законодавству та встановленим нормативам бухгалтерського обліку фінансово-господарської діяльності.

Аудиторські послуги у вигляді консультацій надаються усно або письмово з оформленням довідки та інших офіційних документів. Послуги у вигляді експертиз оформляються експертним висновком або актом.

Проведення аудиту є обов'язковим для підтвердження достовірності та повноти річного балансу, звітності комерційних банків, фондів, бірж, компаній, підприємств, кооперативів, товариств та інших господарських суб'єктів незалежно від форм власності; фінансового їх стану, емітентів цінних паперів; при здачі в аренду цілісних майнових комплексів; порушенні питання про визнання неплатоспроможними або банкрутами і т. і.

Аудит проводиться на підставі договору аудитором і замовником. Замовник зобов'язаний створити всі умови для якісного виконання аудиту. Закони України встановлюють також спеціальні вимоги, обов'язки господарських суб'єктів, відповідальність сторін.

ДЕКРЕТИ КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ

При використанні товарів власного виробництва для потреб, не пов'язаних з виробничою діяльністю, оподатковуваний оборот обчислюється виходячи з вартості таких або аналогічних товарів, а в разі відсутності такої вартості — із собівартості, визначеної у день здійснення обороту.

При виконанні робіт чи наданні послуг для власних потреб, не пов'язаних з виробничою діяльністю, оподатковуваним оборотом є сума витрат на їх виконання.

При виготовленні товарів із сировини і матеріалів, що надаються, оподатковуваним оборотом є вартість їх оброблення.

3. До оподаткованого обороту вартість заставної (звотної) тари не включається.

4. У торговельних, заготівельних, оптових, постачальницько-збутових та інших підприємств, що надають торговельно-посередницькі послуги, оподатковуваним оборотом є сума валового доходу, одержаного у вигляді надбавок, націнок, знижок, винагород, зборів.

5. Підприємствам з сезонним характером виробництва та заготівельним підприємствам і організаціям за залишками невикористаних (нереалізованих) товарів провадиться кредитування податку на добавлену вартість, сплаченого постачальникам цих товарів.

Стаття 5. Перелік товарів, робіт, послуг, звільнених від податку

1. Від податку на добавлену вартість звільняються:

а) експорт товарів (робіт, послуг), включаючи послуги транспортування, навантаження, розвантаження, перевантаження товарів, що експортуються, та транзит іноземних вантажів, включаючи транзитні послуги, через територію України за розрахунками у іноземній валюті, крім бартерних (товарообмінних) операцій;

б) товари і послуги, передбачені для офіційного використання іноземних дипломатичних і прирівняних до них представництв, а також для особистого використання дипломатичного та адміністративно-технічного персоналу цих представництв, включаючи членів їх сімей, які живуть разом з ними, якщо такі звільнення для України передбачені іноземною державою;

в) вугілля, вугільні брикети та електроенергія;

г) вартість робіт по будівництву, реконструкції та реставрації культових споруд, що проводяться за рахунок пожертвувань;

д) вартість робіт по ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи, що виконуються за рахунок коштів бюджету;

е) реалізація Національному банку України для Державної скарбниці дорогоцінних металів, дорогоцінного каміння та інших коштовностей;

є) роботу з благоустрою (озеленення, зовнішнє освітлення, експлуатація міських доріг), що виконуються за рахунок бюджету;

ж) прання білизни для лікарень, шкільних та дошкільних установ, навчальних закладів та інших бюджетних установ;

з) вартість робіт по будівництву об'єктів соціальної сфери і житла, що здійснюються за рахунок державних капітальних вкладень;

и) дитяче харчування, що реалізується молочними кухнями;

і) дитячі газети і журнали;

ї) науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи, що проводяться за рахунок бюджету;

й) послуги у сфері освіти: курси, гуртки, секції, студії та уроки, що оплачуються учнями;

к) державні, митні та інші збори, які повністю сплачуються до бюджету;

л) операції щодо страхування і перестрахування, видачі та передачі позик, а також операції, які здійснюються за грошовими вкладками, розрахунковими, поточними та іншими рахунками;

м) операції, які стосуються обігу валюти, грошей і банкнотів, що є законними засобами платежу, за винятком тих, які використовуються в нумізматичних цілях, а також цінних паперів (акцій, облігацій, сертифікатів, векселів та ін.), і реалізація поштових марок, крім колекційних, конвертів та листівок з поштовими марками, державних лотерейних білетів, марок державного мита та інших знаків;

н) театральні-видовищні, культурно-освітні заходи та спортивні послуги;

о) товари спеціального призначення для інвалідів;

п) підприємства, а також громадяни, які займаються підприємницькою діяльністю без створення юридичної особи, якщо обсяг реалізації їх товарів (робіт, послуг) не перевищує 500 тис. карбованців на рік;

р) путівки на санаторно-курортне лікування.

2. Пільги щодо податку на добавлену вартість, зазначені в цій статті, є єдиними на території України.

3. Додаткові пільги щодо податку на добавлену вартість за окремими товарами (роботами, послугами) надаються постановами Кабінету Міністрів України.

Стаття 6. Ставки податку і порядок зарахування його до бюджету

1. Податок на добавлену вартість включається в ціну (тариф) товарів (робіт, послуг) за ставкою у розмірі 20 процентів до оподатковуваного обороту, який не включає податок на добавлену вартість.

2. Обчислення податку на добавлену вартість проводиться за ставкою 16,67 процента до оподатковуваного обороту.

3. Суми податку на добавлену вартість зараховуються до Державного бюджету України та місцевих бюджетів.

Стаття 7. Порядок обчислення і сплати податку

1. Реалізація товарів (робіт, послуг) підприємствами проводиться за цінами (тарифами), збільшеними на суму податку на добавлену вартість. У розрахункових (платіжних) документах на реалізацію товарів (робіт, послуг) сума податку вказується окремим рядком, а при звільненні їх від податку у зазначених документах робиться помітка «Без ПДВ».

Розрахункові (платіжні) документи, в яких сума податку не відокремлена або в них не зроблена помітка «Без ПДВ», установами банків не приймаються до виконання.

У всіх випадках відвантаження товарів (виконання робіт, надання послуг), включаючи продаж за готівку, за бартерним обміном в обов'язковому порядку складаються рахунки-фактури (накладні, акти, реєстри тощо), в яких сума податку вказується окремим рядком.

При наявності оборотів з реалізації товарів (робіт, послуг) як звільнених, так і не звільнених від оподаткування, підприємства та організації повинні вести окремий облік зазначених товарів (робіт, послуг).

2. Сума податку на добавлену вартість, що підлягає сплаті до бюджету, визначається як різниця між сумою податку, одержаного від покупців за реалізовані товари (роботи, послуги) і сумами податку, що сплачені або підлягають сплаті постачальникам за виконані роботи, послуги, придбані матеріальні ресурси, паливо, вартість яких відноситься на витрати виробництва і обігу, та податку за придбані і введені в експлуатацію основні виробничі фонди і взяті на облік нематеріальні активи.

Підприємства, які реалізують сільськогосподарську продукцію власного виробництва, суми податку на добавлену вартість до бюджету не сплачують, а перераховують на спеціальний рахунок для регулювання цін на окремі види сільськогосподарської продукції, що реалізуються державі. При цьому суми податку, що сплачені або підлягають сплаті постачальникам за виконані роботи, послуги, за придбані матеріальні ресурси, паливо, основні засоби виробництва та нематеріальні активи, вказаним підприємствам із бюджету не відшкодовуються.

Податок на сировину, матеріали, паливо, комплектуючі та інші вироби, що придбаваються та використовуються для потреб основної діяльності, до витрат виробництва і обігу не відносяться.

Не виключається із загальної податкової суми, що підлягає сплаті до бюджету, податок з товарів (робіт, послуг), використаних на невиробничі потреби. Сплата податку з товарів (робіт, послуг), використаних на невиробничі потреби, провадиться за рахунок відповідних джерел фінансування.

Якщо суми податку, що сплачені або підлягають сплаті постачальникам за виконані роботи, надані послуги, придбані матеріальні ресурси, паливо, придбані і введені в експлуатацію основні виробничі фонди та взяті на облік матеріальні активи, перевищують суми податку, одержані від покупців за реалізовані товари (роботи, послуги), то різниця між ними з бюджетів не відшкодовується (крім випадків, зазначених у пункті 3 цієї статті).

3. З товарів (робіт, послуг), які відповідно до підпунктів «а» — «д» пункту 1 і статті 5 цього Декрету звільняються від оподаткування, суми податку на добавлену вартість, що сплачені або підлягають сплаті постачальникам за виконані роботи, надані послуги, придбані матеріальні ресурси, паливо, придбані і введені в експлуатацію основні виробничі фонди та взяті на облік нематеріальні активи, зараховуються в рахунок чергових платежів або відшкодовуються з бюджетів за рахунок загальних надходжень доходів щомісячно, не пізніше 15-го числа наступного за звітним місяця.

4. З товарів (робіт, послуг), які відповідно до підпунктів «е» — «р» пункту 1 статті 5 цього Декрету звільняються від оподаткування, суми податку на добавлену вартість, що сплачені або підлягають сплаті постачальникам за виконані роботи, надані послуги, за придбані матеріальні ресурси, паливо, відносяться на собівартість товарів (робіт, послуг), а податок на добавлену вартість, що сплачений

або підлягає сплаті постачальникам за придбані основні виробничі фонди і нематеріальні активи, покривається за рахунок джерел їх придбання.

5. Особливості обчислення і сплати податку на добавлену вартість визначаються Головною державною податковою інспекцією України.

Стаття 8. Строки сплати податку

1. Сплата податку провадиться щомісячно виходячи з фактичних оборотів з реалізації товарів (робіт, послуг) за минулий календарний місяць, не пізніше 15-го числа наступного за звітним місяця.

Головній державній податковій інспекції України надається право встановлювати інші податкові періоди і строки сплати податку на добавлену вартість.

2. Датою здійснення обороту (реалізації) вважається день відвантаження товарів (викопання робіт, надання послуг), а по експорту товарів (робіт, послуг) — день надходження коштів у іноземній валюті на розрахунковий рахунок підприємств.

При безплатній передачі або обміні товарів (виконанню робіт, наданню послуг) днем здійснення обороту є день їх передачі (відвантаження, виконання, надання).

3. Платники податку щомісячно подають податковим органам за місцем свого знаходження декларації за встановленою формою не пізніше 15-го числа наступного за звітним місяця.

Стаття 9. Відповідальність платників

Платники податку та їх посадові особи несуть відповідальність за правильність обчислення і своєчасність сплати податку до бюджету відповідно до чинного законодавства України.

Стаття 10. Контроль за надходженням податку

Контроль за правильністю обчислення і своєчасністю сплати податку на добавлену вартість здійснюється податковими інспекціями відповідно до Закону України «Про державну податкову службу в Україні».

Стаття 11. Заключні положення

1. Зупиняється дія:

Закону України «Про податок на добавлену вартість» (Відомості Верховної Ради України, 1992 р., № 14, ст. 184; № 21, ст. 299; № 31, ст. 436);

постанови Верховної Ради України від 20 грудня 1991 р. «Про порядок введення в дію Закону України «Про податок на добавлену вартість» (Відомості Верховної Ради України, 1992 р., № 14, ст. 185);

частини восьмої статті 32 Закону України «Про іноземні інвестиції» (Відомості Верховної Ради України, 1992 р., № 26, ст. 357);

частини третьої статті 6 Закону України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» (Відомості Верховної Ради України, 1992 р., № 32, ст. 453).

2. Цей Декрет набуває чинності з дня опублікування.

м. Київ

26 грудня 1992 року

ПРО ПОДАТОК НА ПРИБУТОК ПІДПРИЄМСТВ І ОРГАНІЗАЦІЙ

Стаття 1. Визначення термінів

Наведені у цьому Декреті терміни вживаються у такому значенні:

іноземна юридична особа — підприємство, що створено за законодавством іншим, ніж законодавство України, і знаходиться за межами України;

постійне представництво юридичної особи в Україні — бюро, контора, агентство, будь-яка інша форма діяльності, пов'язана з розробкою природних ресурсів, виконанням передбачених контрактами робіт по будівництву, установці, монтажу, складанню, налагодженню, обслуговуванню устаткування та інших аналогічних робіт, через яку повністю або частково здійснюється комерційна діяльність цієї особи, а також організації та громадяни, які представляють в Україні іноземну юридичну особу;

валовий прибуток — прибуток, який включає в себе прибуток від діяльності підприємства, позареалізаційних операцій, а також інші доходи, не пов'язані з діяльністю підприємства (дивіденди, проценти, авторські права і ліцензії, інші кошти), що одержані ним незалежно від способу, виду одержання доходу і методу відображення на рахунках бухгалтерського обліку;

дивіденди — доход від акцій або від інших прав, що не є борговими вимогами і дають право на участь у прибутках, а також доход від інших корпоративних прав, що підлягає такому ж податковому регулюванню, як доход від акцій, зокрема доход від участі в діяльності інших підприємств, створених в Україні, включаючи прибуток, що утворюється в результаті розподілу прибутку підприємства з іноземними інвестиціями, який переказується за кордон іноземному учаснику;

проценти — доход від боргових вимог будь-якого виду, зокрема від державних цінних паперів і облігацій, випущених в Україні, та боргових зобов'язань, включаючи премії та виграші, що належать до таких цінних паперів, облига-

цій і боргових зобов'язань, а також будь-який дохід підприємства, який виникає від надання коштів в позичку;

доходи з авторських прав і ліцензій (роялті) — платежі будь-якого виду, одержані у вигляді винагород за використання або за надання права використання авторських прав на будь-які твори літератури, мистецтва, науки, включаючи кінофільми, записи для радіомовлення і телебачення та відеокасети, будь-якого патенту, товарного знаку, креслень або моделі, схеми, комп'ютерної програми, секретної формули або процесу, чи за використання або надання права використання промислового, комерційного або наукового обладнання, чи за інформацію щодо промислового, комерційного або наукового досвіду («ноу-хау»);

податковий кредит — термінова відстрочка податку, який належить до сплати підприємством у бюджет в календарному році;

посередницької операції та угоди — діяльність підприємств, які виступають у ролі комісiонера у договорі комісії, або повіреного у договорі доручення.

Стаття 2. Платники податку

1. Платниками податку на прибуток є:

а) будь-які господарюючі суб'єкти (включаючи їхні об'єднання), банки, інші кредитні установи, фінансово-розрахункові центри, їхні філіали, відділення та інші відособлені підрозділи, міжнародні неурядові організації та міжнародні об'єднання, що мають доходи в календарному році від діяльності в Україні;

б) будь-яка інша неприбуткова організація, якщо вона має доходи від здійснення комерційної діяльності.

Платники податку на прибуток, зазначені в цьому пункті, надалі іменуються підприємствами.

2. Іноземні юридичні особи є платниками податку на прибуток від діяльності в Україні через постійне представництво.

Доходи підприємства, що повністю належать іноземному інвестору-громадянину, для цілей оподаткування розглядаються як доходи цього громадянина і підлягають оподаткуванню відповідно до законодавства України про оподаткування громадян.

Іноземна юридична особа здійснює господарську діяльність в Україні через постійне представництво за умови її реєстрації в установленому порядку за місцезнаходженням постійного представництва.

Відсутність реєстрації іноземної юридичної особи, яка здійснює діяльність в Україні через постійне представництво

во, розглядається як приховування прибутку (доходу), що підлягає оподаткуванню.

Реєстрація початку або закінчення діяльності в Україні іноземної юридичної особи повинна бути здійснена протягом місяця після початку або за місяць до закінчення її діяльності.

3. Державні підприємства, що належать до основної діяльності залізничного транспорту, цивільної авіації та зв'язку, розрахунки з бюджетом провадять у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Стаття 3. Об'єкт оподаткування і порядок обчислення оподаткованого прибутку

1. Об'єктом оподаткування є валовий прибуток підприємства.

При оподаткуванні підприємств враховуються прибуток і доходи, одержані ними із джерел в Україні, її континентальному шельфі та у виключній (морській) економічній зоні, а також за межами України.

Для іноземних юридичних осіб об'єктом оподаткування є прибуток і доходи, одержані ними із джерел в Україні, її континентальному шельфі та у виключній (морській) економічній зоні.

2. Внески, паї, а також кошти від добровільних пожертвувань і внесків громадян не підлягають оподаткуванню. При цьому прибуток, одержаний від використання вказаних коштів, підлягає оподаткуванню.

3. Визначення прибутку від реалізації продукту (робіт, послуг) провадиться шляхом вирахування з одержаної виручки (без податку на добавлену вартість, акцизного збору) затрат на виробництво та реалізацію, що включаються до собівартості продукції (робіт, послуг).

4. Для підприємств, що здійснюють товарообмінні операції шляхом прямого обміну товарів або виконують роботи (послуги) в рахунок бартерної угоди, виручка від реалізації продукції (робіт, послуг) для цілей оподаткування визначається розрахунково, виходячи з цін цієї продукції (робіт, послуг), що діяли на дату виписування відвантажувальних документів, або вартості товарів, придбаних для проведення товарообмінних операцій.

При реалізації продукції (робіт, послуг) власного виробництва за цінами вище собівартості або нижче ціни придбаних товарів виручка від їх реалізації для цілей оподаткування визначається розрахунково, виходячи з ціни реалізації аналогічної продукції (робіт, послуг), але не нижче собівартості її виробництва або ціни придбання.

5. Прибуток від посередницької діяльності визначається виходячи із суми комісійних винагород (процентів) від виконання угод або доходу, від виконання посередницьких операцій та угод, а також затрат, пов'язаних із вказаною діяльністю.

6. Доходи підприємств, одержані в іноземній валюті, підлягають оподаткуванню за сукупністю з доходами, одержаними в національній валюті, на загальних підставах. При цьому доходи в іноземній валюті перераховуються в національну грошову одиницю України за курсом Національного банку України, що діяв на дату одержання доходу.

7. Для цілей оподаткування валовий прибуток зменшується на суму:

а) рентних платежів, що вносяться в установленому порядку до бюджету з прибутку;

б) доходів (дивідендів, процентів) з акцій, облігацій та інших цінних паперів, випущених в Україні, що належать підприємству;

в) доходів від пайової участі в діяльності інших підприємств, створених на території України.

Стаття 4. Затрати, що включаються до собівартості продукції (робіт, послуг)

1. Затрати, що включаються до собівартості продукції (робіт, послуг), визначаються відповідно до основних положень про склад витрат виробництва (обігу) і формування фінансових результатів на підприємствах України, затверджуваних Кабінетом Міністрів України, з урахуванням особливостей їх визначення в окремих сферах суспільного виробництва.

2. Амортизаційні відрахування на повне відновлення основних виробничих фондів, включаючи прискорену амортизацію їх активної частини, провадяться відповідно до законодавства.

Підприємства з іноземними інвестиціями, філії спільних підприємств, створених на території інших держав з участю підприємств України, провадять амортизаційні відрахування на повне відновлення основних виробничих фондів за нормами і в порядку, встановленими для підприємств України, якщо інше не передбачено міжнародними і міждержавними договорами та законодавством.

3. Витрати державних підприємств, що спрямовуються на виплату основної заробітної плати, включаються до собівартості продукції (робіт, послуг).

4. Вартість затрат підприємств в іноземній валюті перераховується в національну грошову одиницю України за

курсом Національного банку України, що діяв на дату оплати матеріальних затрат (послуг).

5. У разі придбання іноземної валюти на валютному ринку України за національну валюту для оплати поставок по імпорту вартість поставок, віднесених на матеріальні затрати, перераховується в національну грошову одиницю України за курсом придбання іноземної валюти.

Стаття 5. Визначення оподаткованого прибутку іноземних юридичних осіб

При визначенні оподаткованого прибутку іноземних юридичних осіб враховуються такі особливості його формування:

а) оподаткуванню підлягає валовий прибуток іноземної юридичної особи, одержаний у зв'язку з її діяльністю в Україні через постійне представництво, якщо таке постійне представництво веде окремий баланс та (або) має рахунок у банку в Україні;

б) у разі, коли іноземна юридична особа здійснює свою діяльність не лише в Україні, але й за її межами і при цьому не веде окремого обліку прибутку, який дозволяє визначити суму прибутку від діяльності, здійснюваної нею через постійне представництво в Україні, сума прибутку, що підлягає оподаткуванню в Україні, може бути визначена на основі розрахунку, узгодженого платником податку з податковим органом, що контролює його платежі до бюджету;

в) якщо немає можливості прямим підрахуванням визначити прибуток, одержаний іноземною юридичною особою від діяльності в Україні, він може бути визначений податковим органом на підставі валового доходу або проведених затрат, виходячи з норми рентабельності 30 процентів;

г) іноземні юридичні особи, які одержують як компенсацію за здійснювану в Україні через постійне представництво діяльність оплату у вигляді продукції чи майна, сплачують податок на прибуток, для визначення розміру якого використовуються договірні (контрактні) ціни, ціни основних організацій — експортерів або ціни, обчислені на базі світових цін на таку ж або аналогічну продукцію чи майно.

Стаття 6. Ставки податку

1. Прибуток підприємств, а також іноземних юридичних осіб, одержаний від діяльності в Україні, оподатковується за ставкою 30 процентів.

Прибуток підприємств, одержаний від реалізації цінних паперів, оподатковується за ставкою 15 процентів.

2. Додатково до суми податку, нарахованої відповідно до пункту 1 цієї статті, сплачується податок від прибутку, одержаного:

а) від посередницьких операцій, проведення лотерей, доходів від здавання в оренду приміщень і окремих видів майна — за ставкою 15 процентів;

б) від реалізації на аукціоні товарів, продукції, майна згідно з переліком, що визначається Міністерством фінансів України, — за ставкою 20 процентів;

в) від казино, інших гральних домів (місць), гральних автоматів з грошовим виграшем та іншого грального бізнесу (включаючи доходи від оренди та інших видів використання) за ставкою 55 процентів;

г) від відеосалонів, відеопоказу (незалежно від способу показу), прокату відео- та аудіокасет і запису на них, а також від проведення масових концертно-видовищних заходів на відкритих майданчиках, стадіонах, у палацах спорту, інших приміщеннях, кількість місць в яких перевищує дві тисячі, — за ставкою 40 процентів.

Податок від проведення концертно-видовищних заходів сплачується окремо з кожного заходу.

Для цілей оподаткування до категорії концертно-видовищних заходів не відносяться спектаклі, концерти, циркові вистави, творчі концерти, що проводяться в театрах, концертних залах, цирках, призначених виключно для концертної діяльності, а також заходи, що проводяться за програмою міжнародних, міждержавних, всеукраїнських фестивалів, конкурсів, оглядів.

3. Доходи підприємств (крім іноземних юридичних осіб), одержуваних від акцій, облігацій і інших цінних паперів, випущених в Україні, а також доходи підприємств України від участі в діяльності спільних підприємств, створених на території України, оподатковуються за ставкою 15 процентів.

Доходи підприємств, одержуваних від державних облігацій та інших цінних паперів, не оподатковуються.

4. Доходи іноземних юридичних осіб, не пов'язаних з діяльністю в Україні через постійне представництво, від дивідендів, процентів та інших корпоративних прав, джерело яких знаходиться в Україні, в разі їх репатріації за межі України оподатковуються за ставкою 15 процентів, якщо інше не встановлено міжнародним договором України з податкових питань.

Доходи з авторських прав і ліцензій (роялті), фрахту та з інших доходів, джерело яких знаходиться в Україні та які

не пов'язані із здійсненням діяльності в Україні через постійне представництво, не оподатковуються (крім доходів від фрахту), якщо інше не встановлено міжнародним договором України з податкових питань.

Суми доходів від фрахту, виплачуваного іноземним юридичним особам у зв'язку із здійсненням міжнародних перевезень, оподатковуються за ставкою 6 процентів.

Стаття 7. Пільги щодо податку

1. При обчисленні податку з прибутку оподатковуваний прибуток зменшується на:

а) суму в розмірі 50 процентів затрат підприємств (крім капітальних вкладень) на проведення власними силами або науковими організаціями науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, підготовку і освоєння нових прогресивних та екологічно чистих технологій та видів продукції, здійснюваних за рахунок прибутку. У разі проведення вказаних робіт науковими організаціями сума зменшення прибутку не повинна перевищувати 5 процентів оподатковуваного прибутку;

б) суму прибутку, використаного на реконструкцію і модернізацію активної частини виробничих фондів, на нове будівництво, розширення, введення і освоєння нових потужностей по виробництву товарів (робіт, послуг). Вказана пільга надається тим підприємствам, які повністю використали на цю мету амортизаційні відрахування і залишки невикористаного прибутку минулих років;

в) суму затрат, здійснюваних за рахунок прибутку, відповідно до кошторисів затрат на утримання об'єктів охорони здоров'я, будинків для престарілих та інвалідів, дитячих дошкільних закладів, дитячих таборів відпочинку, закладів освіти, об'єктів культури і спорту, житлового фонду та комунального господарства, що перебувають на їхньому балансі, а також затрат на ці цілі при пайовій участі в утриманні вказаних об'єктів, що перебувають на балансі інших підприємств;

г) суму прибутку, одержаного підприємствами від реалізації виготовлених ними протезно-ортопедичних виробів і спеціальних технічних пристосувань для інвалідів, тифло-технічних засобів, друкування і озвучування книг, журналів, підручників та іншої літератури для інвалідів по зору, а також виготовлених нестандартного обладнання, технологічної оснастки для навчально-виробничих підприємств товариства інвалідів;

д) суму в розмірі 60 процентів оподатковуваного прибутку підприємств пенітенціарних закладів;

е) суму прибутку, що одержують лікувально-трудоі майстерні, підсобні підприємства при психіатричних лікарнях і протитуберкульозних закладах, будинках-інтернатах для престарілих та інвалідів; виховно-трудоі для неповнолітніх, лікувально-трудоі профілакторії та сільськогосподарські виробництва пенітенціарних закладів; пенітенціарні заклади, що використовують працю інвалідів I та II груп інвалідності, хворих на туберкульоз I та II груп диспансерного обліку, якщо їх чисельність становить не менше 50 процентів від загальної чисельності осіб, які утримуються в цих закладах;

е) суму прибутку перерахованого на спеціально відкриті рахунки благодійних, екологічних і оздоровчих фондів, а також перерахованого підприємствам, установам, організаціям культури, освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення, фізкультури і спорту та громадським організаціям інвалідів, але не більше 2 процентів оподаткованого прибутку.

2. Звільняються від сплати податку:

а) установи, навчально-виробничі підприємства та об'єднання громадських організацій інвалідів, де інваліди становлять більш як 50 процентів загальної чисельності працюючих.

Новоутворені підприємства (крім створених на базі лікуваних (реорганізованих) підприємств, їх філій, структурних підрозділів) громадських організацій інвалідів у перші два роки діяльності звільняються від оподаткування при наявності 30 процентів інвалідів від загальної чисельності працюючих;

б) підприємства — з прибутку, одержуваного від виробництва сільськогосподарської продукції.

Тепличні комбінати, звірогосподарства, рибогосподарства, рибокомбінати, радгоспи по вирощуванню квітково-декоративних рослин є платниками податку на загальних підставах.

3. Підприємства, які виробляють нову продукцію, що не виготовлялася іншими підприємствами України, за переліком установлюваним Міністерством економіки України, звільняються від сплати податку з прибутку, одержаного від реалізації нового продукту в перший рік виробництва. На другий рік прибуток оподатковується в розмірі 50 процентів від ставки податку, передбаченої пунктом 1 статті 6 цього Декрету.

4. По прибутку, одержаному від виробництва товарів народних художніх промислів, підприємства оподатковуються

в розмірі 50 процентів від ставки, передбаченої пунктом 1 статті 6 цього Декрету.

5. Підприємства, віднесені згідно з законодавством України до малих підприємств (крім створених на базі ліквідованих (реорганізованих) підприємств, їх філій, структурних підрозділів), що виробляють промислову продукцію, товари для населення, проводять будівельно-монтажні та ремонтно-будівельні роботи, надають побутові послуги населенню, підприємства освіти, охорони здоров'я та науки сплачують податок з прибутку в перший рік роботи в розмірі 50 процентів від ставки податку, передбаченої пунктом 1 статті 6 цього Декрету.

У разі одержання малими підприємствами прибутку від іншої діяльності, не передбаченої в цьому пункті, оподаткування підприємств провадиться за ставкою в повному розмірі.

При припиненні діяльності малого підприємства до закінчення трирічного строку оподаткування провадиться на загальних підставах.

При визначенні права на одержання пільг, вказаних у цьому пункті, до середньоспискової чисельності включаються особи, які працюють за сумісництвом, а також особи, які не перебувають у штаті підприємства (виконують роботи за договором підряду та іншим договором цивільно-правового характеру).

6. Підприємства, що розташовані у зонах безумовного (обов'язкового), гарантованого добровільного відселення та посиленого радіоекологічного контролю і які проводять виключно там свою роботу, звільняються від оподаткування прибутку, крім платежів і відрахувань до місцевих бюджетів.

Розмір податку з прибутку підприємств, розташованих поза межами зон радіоактивного забруднення, який вони одержують від діяльності, пов'язаної з культурно-побутовими, торговельним, іншими видами обслуговування і будівництвом у цих зонах, зменшується на 30 процентів.

7. Обчислена сума податку з прибутку з урахуванням пільг, передбачених підпунктами «а», «б» і «в» пункту 1 цієї статті, не може бути більшою 50 процентів суми податку, обчисленої без урахування вказаних пільг.

8. Іноземний учасник підприємств з іноземними інвестиціями, включаючи банки і страхові організації, який має відповідно до міжнародного договору України право на повне або часткове звільнення від оподаткування прибутку, що належить йому в порядку розподілу прибутку, подає заяву про зниження або скасування податку в порядку, встановленому Міністерством фінансів України. У разі подання заяви

після переказування доходу за кордон вона повинна бути подана протягом року від дня переказування. Заяви, подані після закінчення року, до розгляду не приймаються.

9. Іноземна юридична особа, яка відповідно до міжнародного договору України має право на повне або часткове звільнення від податку на прибуток із джерел України, не пов'язаних із діяльністю в Україні, реалізує це право в порядку, передбаченому пунктом 8 цієї статті.

10. Кабінет Міністрів України може постановами надавати додаткові пільги щодо податку на прибуток підприємствам залежно від виду діяльності та організаційних форм підприємства.

11. Місцеві Ради народних депутатів можуть надавати окремим категоріям платників додаткові пільги щодо податку на прибуток у межах сум податку, що зараховуються до місцевих бюджетів.

Стаття 8. Порядок уточнення ставок податку і складу податкових пільг

1. Розмір ставок податку і склад податкових пільг, установлених цим Декретом, можуть уточнюватися Кабінетом Міністрів України.

2. Внесення змін до порядку оподаткування, розміру ставок податку і складу податкових пільг іншими актами законодавства, крім випадків, передбачених цим Декретом, не допускається.

Стаття 9. Порядок обчислення і строки сплати податку

1. Сума податку визначається платниками самостійно, виходячи із величини оподатковуваного прибутку, наданих пільг і ставок податку.

2. Протягом кварталу всі платники (за винятком перелічених у пунктах 3 і 6 цієї статті) провадять авансові внески податку до бюджету у розмірі фактичної суми податку, внесеної до бюджету за попередній квартал, а новостворені підприємства — у розмірі, передбаченому фінансовим планом або розрахунками кошторисів доходів і видатків.

Авансові внески податку до бюджету провадяться не пізніше 15 і 28 числа кожного місяця в розмірі 1/6 частини квартальної суми податку на прибуток.

За клопотанням платника, що сплачує незначну суму податку, податковий орган за місцезнаходженням платника може встановити один строк сплати до бюджету — 20 числа кожного місяця в розмірі 1/3 квартальної суми податку.

Після закінчення першого кварталу, півріччя, 9 місяців і року платник обчислює за наростаючим підсумком з почат-

ку року суму податку виходячи з фактично одержаного ним прибутку, який підлягає оподаткуванню. Сума податку, що підлягає сплаті, визначається з урахуванням раніше нарахованих платежів.

3. Підприємства з іноземними інвестиціями протягом року провадять квартальні авансові внески податку до бюджету в розмірі 1/4 річної суми платежів не пізніше 15 числа останнього місяця кожного кварталу. Авансова сума податку на поточний рік визначається підприємством з урахуванням річного фінансового плану.

Обчислення податку, фактично одержаного за минулий календарний рік, провадиться не пізніше 15 березня року, що настає за звітним, на основі бухгалтерського звіту (балансу).

4. Сплата податку провадиться за квартальними розрахунками у 5-денний строк з дати, встановленої для подання бухгалтерських звітів (балансів), а за річними розрахунками — у 10-денний строк з дати, встановленої для подання бухгалтерських звітів (балансів) за рік.

Платіжні доручення на перерахування до бюджету податку на прибуток, які виконуються в першочерговому порядку, здаються платниками до установи банку до настання строку платежу.

5. Зайво внесені до бюджету суми податку зараховуються в рахунок наступних платежів або повертаються платнику в 5-денний строк з дня одержання його письмової заяви.

6. Податок на прибуток іноземних юридичних осіб обчислюється щорічно податковим органом за місцезнаходженням постійного представництва.

Сума податку визначається виходячи з величини оподаткованого прибутку і ставки податку.

На суму обчисленого податку платнику видається платіжне повідомлення за формою, встановленою Головною державною податковою інспекцією України. Податок сплачується в строки, вказані в платіжному повідомленні.

Іноземна юридична особа зобов'язана стати на облік у податковій інспекції за місцезнаходженням її постійного представництва.

7. Іноземна юридична особа, яка здійснює діяльність в Україні через постійне представництво, не пізніше 15 квітня року, що настає за звітним, подає податковому органу за місцезнаходженням постійного представництва звіт про діяльність в Україні, а також декларацію про доходи за формою, встановленою Головною державною податковою інспекцією України. При припиненні діяльності до закінчення

календарного року зазначені документи повинні бути подані протягом місяця з дня її припинення.

Декларація про доходи іноземної юридичної особи, яка здійснює свою діяльність в Україні, підлягає щорічній перевірі аудиторською організацією, що одержала в установленому порядку ліцензію на право заняття аудиторською діяльністю, для підтвердження достовірності звіту.

Неподання податковому органу висновку аудиторської організації (договору про надання аудиторської послуги) є підставою для притягнення до відповідальності платника податку в установленому порядку.

8. Підприємства з іноземними інвестиціями та іноземні юридичні особи сплачують податок на прибуток у безготівковому порядку в грошовій одиниці, що діє в Україні.

9. З доходів, зазначених у пункті 3 статті 6 цього Декрету, податок справляється у джерела доходу. Відповідальність за утримання і перерахування податку до бюджету несе підприємство, що виплачує доход, а також іноземний учасник підприємства з іноземними інвестиціями.

Податок із зазначених у пункті 4 статті 6 цього Закону доходів іноземних юридичних осіб із джерел в Україні утримується підприємством, що виплачує іноземній юридичній особі доход, у валюті переказу з повної суми доходу при кожному перерахуванні платежу.

10. Платники податку подають податковим органам за місцем свого знаходження бухгалтерські звіти та баланси в порядку і строки, встановлені законодавством, податкову декларацію і розрахунки суми податку на прибуток за формами, затвердженими Головною державною податковою інспекцією України. Підприємства з іноземними інвестиціями подають річні бухгалтерські звіти та баланси до 15 березня року, що настає за звітним.

Стаття 10. Зарахування податку до бюджету

Суми податку на прибуток (доходи) зараховуються відповідно до державного бюджету України, бюджету Республіки Крим, місцевих бюджетів.

Стаття 11. Надання податкового кредиту

1. Підприємства мають право на одержання податкового кредиту, який надається у таких випадках:

а) розширення експорту продукції, що виробляється, організації виробництва продукції, що замінює імпортну, впровадження у виробництво «ноу-хау», спорудження природоохоронних об'єктів, інші цілі, визначені Кабінетом Міністрів України.

Надання податкового кредиту в цих випадках провадиться за умови повного використання амортизаційних відрахувань на вказані цілі;

б) організації виробництва промислових товарів народного споживання, продуктів харчування, дитячого одягу та взуття, дитячого харчування, медикаментів і медичного обладнання, інвалідної техніки, культурно-побутового та виробничого призначення, будівельних матеріалів, якщо випуск цієї продукції є непрофільним для підприємства;

в) якщо малі підприємства придбали і експлуатують обладнання, що повністю використовується для науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, виконуваних силами самого малого підприємства (у тому числі для реалізації цих робіт), і для захисту природного середовища від забруднення.

2. Рішення про надання податкового кредиту приймається Міністерством фінансів України або фінансовим органом Ради Міністрів Республіки Крим, місцевої державної адміністрації (виконавчого комітету місцевої Ради народних депутатів) залежно від того, до якого бюджету зараховується податок на прибуток.

Податковий кредит може надаватися за умови, що поточні надходження до відповідного бюджету коштів з цього джерела доходів не зменшуються.

3. Податковий кредит надається на основі кредитної угоди, що укладається підприємством з податковим органом за місцем реєстрації підприємства за формою, встановленою для укладання кредитних угод з комерційними банками.

У кредитній угоді обумовлюються порядок надання податкового кредиту, строки погашення (не пізніше як через два роки після надання кредиту), період погашення (не менше трьох років, якщо на інше не погоджується платник), нарахування процентів на суму наданого податкового кредиту в розмірі не менше процента інфляції, визначеного на період кредитної угоди відповідним органом і такого, що визначається як офіційний індекс інфляції, інші умови, якщо вони не обмежують права кредитодавача, передбачені законодавством, і не зменшують поточних надходжень податків до державного бюджету.

4. Податковий кредит надається платникові із сум авансових платежів, що нараховуються відповідно до статті 9 цього Декрету, і виплачується протягом року.

Механізм надання податкового кредиту визначається Міністерством фінансів України.

5. У разі порушення підприємством кредитної угоди вся сума податкового кредиту стягується податковим органом у безспірному порядку.

6. Кабінет Міністрів України має право надавати податковий кредит на інші цілі й на інших умовах, ніж це передбачено у пунктах 1 і 4 цієї статті за рахунок сум податку, що зараховується до державного бюджету, якщо кошти від зменшення спрямовуються на фінансування загальнодержавних потреб.

Стаття 12. Спеціальні положення

1. Якщо міжнародним договором України встановлено інші правила, ніж ті, що містяться в цьому Декреті, то застосовуються правила міжнародної угоди.

2. Справляння податку на прибуток (доход) іноземних юридичних осіб може бути припинено або обмежено на основі договору з іншими державами.

3. При укладанні комерційних угод з іноземними фірмами не дозволяється включення до контракту податкових застережень, відповідно до яких підприємство, установа або організація, що виплачує доход, бере на себе зобов'язання провадити витрати по сплаті податку на прибуток (доход) іноземних юридичних осіб.

Стаття 13. Усунення подвійного оподаткування

Сума податку на прибуток (доход), одержана за межами території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, сплачена підприємствами за кордоном відповідно до законодавства іноземних держав, зараховуються при сплаті ними податку на прибуток в Україні. При цьому розмір зараховуваної суми не може перевищувати суми податку на прибуток, що підлягає сплаті в Україні стосовно доходу, одержаного за кордоном.

Стаття 14. Обов'язки платників

1. Платники податку зобов'язані:

а) вести в установленому порядку бухгалтерський облік і звітність про фінансову господарську діяльність та подавати податковим органам бухгалтерські звіти і баланси (крім бюджетних організацій), декларації, розрахунки по податку та інші необхідні документи і відомості, пов'язані з обчисленням і сплатою податку;

б) пред'являти, а у відповідних випадках подавати документи, що підтверджують право на пільги щодо податку;

в) своєчасно і в повному розмірі сплачувати належні суми податку;

г) допускати службових осіб податкових органів для обстеження приміщень, де здійснюється діяльність, пов'язана з одержанням прибутку (доходу) чи з утриманням об'єктів оподаткування, а також для перевірок обчислення і сплати податку.

2. Керівники та відповідні службові особи підприємств, установ і організацій зобов'язані підписати акт перевірки, проведеної податковим органом, а в разі незгоди з фактами, викладеними в акті, подати письмові пояснення мотивів незгод. Вони також зобов'язані виконувати вимоги податкового органу про усунення виявлених порушень законодавства про податки.

3. Платники податку, для яких законодавством встановлено обов'язок подавати до податкових органів бухгалтерські звіти і баланси з висновком аудиторської організації про достовірність поданих у них зведень, зобов'язані протягом року, що настає за звітним, подати до податкового органу документ, що підтверджує факт перевірки.

До платника, який не подав зазначених документів, застосовуються заходи відповідно до чинного законодавства. Ці заходи не застосовуються, якщо перевірку не проведено в установлені строки не з вини платника.

Стаття 15. Відповідальність платників

Платники податку та їх службові особи несуть відповідальність за правильність обчислення і своєчасність сплати податку до бюджету відповідно до чинного законодавства.

Стаття 16. Порядок стягнення до бюджету і повернення з бюджету неправильно сплаченого податку

1. Сума податку не внесена в установлені строки, а також сума податку, вирахованого з прихованого (заниженого) прибутку (доходу) і штраф стягується за весь час ухилення від сплати податку за розпорядженням податкових органів у безспірному порядку.

Своєчасно не сплачена сума податку стягується за весь час заборгованості бюджету з нарахуванням пені в розмірі 0,2 процента із суми недоїмки за кожний день прострочення (включаючи день сплати).

2. Сума податку з доходів, зазначених у пунктах 3 і 4 статті 6 цього Декрету, не перерахована до бюджету підприємствами, які виплачують доходи, стягується з коштів, що залишаються у розпорядженні цих підприємств після розрахунків з бюджетом, у безспірному порядку незалежно від того, за який період виплачено доход іноземному одержувачу.

3. Сума платежів по податку, що над міру надійшла в результаті неправильного його обчислення або порушення встановленого порядку справляння, підлягає поверненню або зарахуванню на рахунок інших належних з платника сум, якщо не минув річний строк від дня їх надходження.

Подання заяви про повернення суми платежів, що надійшла над міру, перериває перебіг зазначеного строку.

Повернення неправильно сплаченого податку з бюджету здійснюється не більш як за один рік до виявлення неправильної сплати.

Стаття 17. Контроль податкових органів

Контроль за правильністю застосування законодавства про податок на прибуток підприємств і організацій здійснюється податковими органами відповідно до законодавства України.

Стаття 18. Заключні положення

1. Зупиняється дія (в частині звільнення від оподаткування прибутку):

частини третьої статті 38 Положення про адвокатуру Української РСР, затвердженого Законом Української РСР від 31 жовтня 1980 року (Відомості Верховної Ради УРСР, 1980 р., додаток до № 24, ст. 898);

частини першої та третьої статті 7 Закону Української РСР «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» (Відомості Верховної Ради УРСР, 1991 р., № 16, ст. 198; Відомості Верховної Ради України, 1992 р., № 13, ст. 177);

статті 21 Закону України «Про банки і банківську діяльність» (Відомості Верховної Ради УРСР, 1991 р., № 25, ст. 281);

частини другої статті 19 Закону Української РСР «Про свободу совісті та релігійні організації» (Відомості Верховної Ради УРСР, 1991 р., № 25, ст. 283);

частини третьої та п'ятої статті 56 Закону Української РСР «Про освіту» (Відомості Верховної Ради УРСР, 1991 р., № 34, ст. 451);

абзаців другого і третього пункту 1, пунктів 3, 6, 9, 13—16, 35, 50. Програми надзвичайних заходів щодо стабілізації економіки України та виходу її з кризового стану, схваленої постановою Верховної Ради Української РСР від 3 липня 1991 р., № 1291—XII;

абзацу шостого пункту 2 постанови Верховної Ради України від 6 грудня 1991 р. «Про порядок введення в дію Закону України «Про пенсійне забезпечення» (Відомості Верховної Ради України, 1992 р., № 3, ст. 11);

пунктів 2 і 3 статті 22 Закону України «Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності» (Відомості Верховної Ради України, 1992 р., № 12, ст. 165);

частини першої статті 61 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» (Відомості Верховної Ради України, 1992 р., № 13, ст. 178, № 37, ст. 543);

частини першої статті 26 Основ законодавства України про культуру (Відомості Верховної Ради України, 1992 р., № 21, ст. 294);

статті 7, частин першої, другої та шостої статті 19, частин першої та другої статті 20 Закону України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» (Відомості Верховної Ради України, 1992 р., № 32, ст. 453);

частин 1 та третьої статті 49 Закону України «Про природнозаповідний фонд України» (Відомості Верховної Ради України, 1992 р., № 34, ст. 502).

2. Цей Декрет набуває чинності з дня опублікування і застосовується при розрахунках з бюджетом, починаючи з підсумків діяльності в 1993 році.

м. Київ

26 грудня 1992 року

ПРО АКЦИЗНИЙ ЗБІР

Стаття 1. Акцизний збір — це непрямий податок на високо-рентабельні та монопольні товари (продукцію), що включається до ціни цих товарів (продукції).

Перелік товарів (продукції), на які встановлюється акцизний збір, та його ставки затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Стаття 2. Платниками акцизного збору є суб'єкти підприємницької діяльності — виробники підакцизних товарів (продукції), а також суб'єкти підприємницької діяльності, що імпортують підакцизні товари (продукцію)

Стаття 3. Об'єктом оподаткування є:

а) обороти з реалізації вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції) шляхом їх продажу, обміну на інші товари (продукцію, роботи, послуги), безплатної передачі товарів (продукції) або з частковою їх оплатою;

б) обороти з реалізації (передачі) товарів (продукції) для власного споживання, промислової переробки (крім оборотів з реалізації (передачі) для виробництва підакцизних товарів), а також для своїх працівників;

в) митна вартість імпортованих товарів (продукції), придбаних за іноземну валюту, крім тих, по яких відповідно до єдиного митного тарифу стягується мито.

Акцизний збір справляється також із оборотів з реалізації підакцизних товарів (продукції), придбаних до 1 січня 1992 року.

Стаття 4. Акцизний збір обчислюється:

а) за ставками у процентах до обороту з продажу товарів, що реалізуються за вільними цінами, — виходячи з їхньої вартості за цими цінами, встановленими з урахуванням акцизного збору, без податку на добавлену вартість;

б) товарів, що реалізуються за державними фіксованими та регульованими цінами, — виходячи з їхньої вартості за цими цінами без урахування торговельних знижок, а також сум податку на добавлену вартість.

При закупівлі імпортованих товарів (продукції) оподатковуваний оборот визначається виходячи з їхньої митної вартості. При визначенні вказаної вартості іноземна валюта перераховується у національну валюту України за курсом Національного банку України, що діє на день подання митної декларації.

У разі придбання на території України та в країнах колишнього Союзу РСР підакцизних товарів за іноземну валюту та подальшої їх реалізації за національну валюту України, оподатковуваний оборот визначається виходячи з їх закупівельної вартості, перераховуваної за курсом Національного банку України, що діє на день придбання цих товарів.

Акцизний збір від реалізації підакцизних товарів громадянами, які займаються підприємницькою діяльністю, утримується у джерела виплати доходів.

При реалізації підакцизних товарів, що були придбані до 1 січня 1992 року, оподатковуваний оборот визначається виходячи з договірних цін з урахуванням акцизного збору;

б) у твердих сумах з одиниці реалізованого товару (продукції).

Ставки акцизного збору є єдиними на всій території України.

Суми акцизного збору з ввезених на територію України товарів зараховуються до державного бюджету, а з товарів, вироблених в Україні, — до місцевого бюджету за місцем їх виробництва і державного бюджету у співвідношеннях установлених Верховною Радою України.

Стаття 5. Акцизний збір не справляється при реалізації підакцизних товарів (продукції) на експорт за іноземну валюту

Не підлягає оподаткуванню оборот з реалізації легкових автомобілей спеціального призначення для інвалідів, оплата вартості яких провадиться органами соціального забезпечення, а також легкових автомобілей спеціального призначення (швидка медична допомога, міліція тощо) за переліком, що визначається Кабінетом Міністрів України).

Стаття 6. Суми акцизного збору, що підлягають сплаті, визначаються платниками самостійно, виходячи з обсягів реалізованих підакцизних товарів (продукції) за встановленими ставками

Суб'єкти підприємницької діяльності, які імпортують підакцизні товари (продукцію) в обов'язковому порядку при перетинанні кордону їх декларують і подають органам митного контролю декларацію у двох примірниках, один з яких цими органами надсилається до податкових інспекцій за місцем знаходження суб'єктів підприємницької діяльності, для справляння акцизного збору.

Акцизний збір визначається та сплачується в порядку і строки, встановлені інструкцією, що затверджується Головною державною податковою інспекцією України.

Стаття 7. Платники акцизного збору та їхні посадові особи несуть відповідальність за правильність обчислення і своєчасність сплати акцизного збору до бюджету відповідно до чинного законодавства України

Стаття 8. Контроль за правильністю обчислення і своєчасністю сплати акцизного збору здійснюється податковими інспекціями відповідно до Закону України («Про державну податкову службу в Україні»)

Стаття 9. Зупиняється дія:

Закону України «Про акцизний збір» (Відомості Верховної Ради України, 1992 р., № 12, ст. 172);

постанови Верховної Ради України від 18 грудня 1991 р. «Про порядок введення в дію Закону України «Про акцизний збір» (Відомості Верховної Ради України, 1992 р., № 12, ст. 173);

постанови Верховної Ради України від 6 березня 1992 р. «Про ставки акцизного збору на окремі товари» (Відомості Верховної Ради України, 1992 р., № 21, ст. 298).

Стаття 10. Цей Декрет набуває чинності з дня опублікування.

м. Київ

26 грудня 1992 року

ПРО ПРИБУТКОВИЙ ПОДАТОК З ГРОМАДЯН

Розділ I.

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Платники прибуткового податку

Платниками прибуткового податку (суб'єктами оподаткування) в Україні є громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства (надалі — громадяни) як ті, що мають, так і ті, що не мають постійного місця проживання в Україні.

До громадян, що мають постійне місце проживання в Україні, належать громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства, які проживають в Україні у цілому не менше 183 днів у календарному році.

Стаття 2. Об'єкт оподаткування

Об'єктом оподаткування у громадян, які мають постійне місце проживання в Україні є сукупний оподатковуваний дохід за календарний рік (що складається з місячних сукупних оподатковуваних доходів), одержаний з різних джерел як на території України, так і за її межами.

Об'єктом оподаткування у громадян, які не мають постійного місця проживання в Україні, є дохід, одержаний з джерел в Україні.

При визначенні сукупного оподаткованого доходу враховуються доходи, одержані як в натуральній формі, так і в грошовій (національній або іноземній валюті).

Доходи, одержані в натуральній формі, зараховуються до сукупного оподаткованого доходу за календарний рік за вільними (ринковими) цінами.

Сплата податку з доходів, одержаних в іноземній валюті, провадиться в українських карбованцях. Доходи, одержані в іноземній валюті, перераховуються в українські карбованці за курсом, що встановлюється Національним банком України на дату одержання доходу.

Стаття 3. Усунення подвійного оподаткування

Доходи, одержані за межами України громадянами з постійним місцем проживання в Україні, включаються до складу сукупного доходу, що підлягає оподаткуванню в Україні.

Суми податку, сплачені за кордоном з одержаних за межами України доходів громадянами з постійним місцем проживання в Україні, зараховуються при сплаті ними прибуткового податку в Україні. При цьому розмір зараховуваних сум податку з доходів, сплачених за межами України, не може перевищувати суму прибуткового податку, що підлягає сплаті цими особами відповідно до законодавства України.

Зарахування сплачених за межами України сум податку провадиться лише в разі письмового підтвердження податкового органу відповідної іноземної держави факту сплати (утримання) податку.

Стаття 4. Міжнародні договори

Якщо міжнародним договором України встановлено інші правила оподаткування, ніж ті, що їх містить законодавство України про оподаткування, то застосовуються правила міжнародного договору.

Стаття 5. Суми виплат, що не включаються до сукупного оподатковуваного доходу.

До сукупного оподатковуваного доходу, одержаного громадянами в період, за який здійснюється оподаткування, не включаються:

а) допомога по державному соціальному страхуванню і державному соціальному забезпеченню, крім допомоги по тимчасовій непрацездатності (в тому числі допомога по догляду за хворою дитиною), зокрема:

допомога по вагітності та пологах;

одноразова допомога при народженні дитини;

допомога по догляду за дитиною;

грошові виплати матерям (батькам), зайнятим доглядом трьох і більше дітей віком до 16 років;

допомога по догляду за дитиною-інвалідом;

допомога на дітей віком до 16 (учнів — до 18 років);

допомога на дітей одиницями матерям;

допомога на дітей військовослужбовців строкової служби;
допомога на дітей, які перебувають під опікою, піклуванням;
тимчасова допомога на неповнолітніх дітей, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, або коли стягнення аліментів неможливе;

допомога на поховання;

б) суми одержуваних аліментів;

в) державні пенсії, а також додаткові пенсії, що виплачуються за умовами добровільного страхування пенсій;

г) компенсаційні виплати в грошовій і натуральній формі у межах норм, передбачених чинним законодавством, за винятком компенсації за невикористану відпустку при звільненні;

д) суми грошового забезпечення, грошових винагород та інших виплат, одержуваних військовослужбовцями, особами рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ у зв'язку з виконанням обов'язків несення служби;

е) суми, одержувані в результаті відчуження майна, що належить громадянам за правом власності, за нотаріальне посвідчення якого сплачується державне мито, крім доходів, одержуваних від реалізації продукції та іншого майна в результаті здійснення підприємницької та іншої діяльності з метою одержання доходу;

є) доходи громадян від продажу вирощеної в особистому підсобному господарстві, на присадибній, дачній і садовій ділянці продукції рослинництва і бджільництва, худоби, кролів, нутрій, птиці як у живому вигляді, так і продукції їх забою в сирому вигляді та у вигляді первинної переробки;

ж) суми, одержувані в результаті успадкування і дарування за винятком сум авторської винагороди, одержуваних неодноразово спадкоємцями (правонаступниками) авторів творів науки, літератури і мистецтва, а також відкриттів, винаходів та промислових зразків;

з) виграші за облігаціями державних позик та лотереями, проценти і виграші по вкладах в установах банків, по ощадних сертифікатах та державних казначейських зобов'язаннях;

и) суми, одержані громадянами за обов'язковим і добровільним страхуванням (за винятком випадків, коли страхові внески по накопичуваному страхуванню здійснюються за рахунок коштів підприємств, установ і організацій);

і) суми матеріальної допомоги як в грошовій, так і в натуральній формі незалежно від її розміру, що надається на підставі рішень уряду України у зв'язку із стихійним та екологічним лихом, аваріями і катастрофами місцевими органами державної виконавчої влади, профспілками, Фондом соціального страхування, благодійними фондами та іноземними державами.

Матеріальною допомогою за рішенням зазначених органів та іноземних держав вважається грошова і натуральна допомога, що надається громадянам за вказаних умов;

ї) суми, одержані громадянами в результаті розміщення їхніх власних збережень на поточних (деPOSITНИХ) рахунках банків України, в тому числі в іноземній валюті;

й) суми доходів, що направляються у джерела їх одержання на придбання акцій, та суми, які інвестовані на реконструкцію і розширення виробництва суб'єктів підприємницької діяльності;

к) суми, що перераховуються за заявами громадян (у тому числі фізичними особами — суб'єктами підприємницької діяльності) у відділеннях благодійних та екологічних фондів, а також підприємствам, установам, організаціям, закладам культури, освіти, науки, охорони здоров'я і соціального забезпечення, які фінансуються з бюджету, в межах дванадцяти мінімальних заробітних плат на рік.

Стаття 6. Суми, на які зменшується сукупний оподатковуваний дохід

1. Сукупний оподатковуваний дохід зменшується на суму, що не перевищує за кожний повний місяць, протягом якого одержаний дохід, встановлений чинним законодавством розміру мінімальної місячної заробітної плати (неоподатковуваний мінімум). Неоподатковуваний мінімум введено в шкалу ставок оподаткування (пункт 1 статті 7 цього Декрету).

2. Сукупний оподатковуваний дохід додатково зменшується на суму, що не перевищує за кожний повний місяць, протягом якого одержаний дохід, встановленого чинним законодавством розміру мінімальної місячної заробітної плати (неоподатковуваний мінімум) одному з батьків (опікунів, піклувальників) на кожную дитину віком до 16 років, якщо місячний сукупний оподатковуваний дохід не перевищує розміру десяти мінімальних місячних заробітних плат, встановленого чинним законодавством.

Зазначена пільга зберігається до кінця року, в якому діти досягли 16-річного віку, а в разі смерті дітей — протягом наступних дванадцяти місяців. Зменшення оподаткованого доходу починає провадитися з місяця народження дитини.

Довідки про наявність дітей подаються громадянами за місцем їх основної роботи (служби, навчання) до виплати їм заробітної плати за першу половину січня, а в разі зміни кількості утриманців — не пізніше 15 числа наступного після такої зміни місяця. При обчисленні податку податковими органами такі довідки подаються їм одночасно з декларацією про одержані доходи.

Громадянам, які перебувають у трудових відносинах з підприємствами, установами, організаціями і фізичними особами — суб'єктами підприємницької діяльності (за місцем основної роботи), зменшення оподаткованого сукупного доходу в

розмірі мінімальної місячної заробітної плати на кожну дитину віком до 16 років провадиться щомісячно. В інших громадян зменшення оподаткованого сукупного доходу на зазначену суму провадиться податковими органами при нарахуванні авансових і остаточних сум податку відповідно до кількості місяців, за які одержано доход.

3. Сукупний оподатковуваний доход зменшується до десяти неоподатковуваних мінімумів, включаючи розмір вирахувань, встановлених пунктами 1 та 2 цієї статті, у:

а) громадян, які постраждали від Чорнобильської катастрофи і віднесені до I та II категорії;

б) інвалідів війни I групи.

4. Сукупний оподатковуваний доход зменшується до п'яти неоподатковуваних мінімумів, включаючи розмір вирахувань, встановлених пунктами 1 та 2 цієї статті, у:

а) учасників Великої Вітчизняної війни, інших бойових операцій по захисту колишнього СРСР з числа військовослужбовців, які проходили службу у військових частинах, штабах і установах, що входили до складу діючої армії, та партизанів;

б) військовослужбовців і призваних на навчальні, перевірочні збори військовозобов'язаних, які проходили службу в складі обмеженого контингенту радянських військ у Республіці Афганістан та в інших країнах, де в цей період велися бойові дії;

в) інвалідів з дитинства, інвалідів I і II групи, крім зазначених у підпункті «б» пункту 3 цієї статті;

г) громадян, які постраждали від Чорнобильської катастрофи і віднесені до III та IV категорії.

Дія пунктів I, II, III і IV цієї статті Декрету протягом календарного року поширюється на доходи, одержувані громадянами за місцем основної роботи.

5. Кабінет Міністрів України може постановами надавати додаткові пільги щодо прибуткового податку з громадян.

6. Органи місцевого самоврядування базового рівня, враховуючи матеріальний стан, мають право додатково зменшувати сукупний оподатковуваний доход окремих громадян або звільняти їх від сплати податку в календарному році.

7. Забороняється встановлення іншими законодавчими актами додаткових пільг щодо прибуткового податку з громадян, непередбачених цим Декретом, інші пільги можуть бути встановлені тільки шляхом доповнення цього Декрету.

Стаття 7. Ставки податку

1. Прибутковий податок з сукупного оподатковуваного доходу громадян за місцем основної роботи (служби, навчання) обчислюється за такими ставками:

Розмір місячного сукупного оподатковуваного доходу (у мінімальних місячних заробітних платах)

1 мінімальна заробітна плата включно
від одної мінімальної заробітної плати + 1 крб. до десяти мінімальних заробітних плат включно

від 10 мінімальних заробітних плат + 1 крб. до 20 мінімальних заробітних плат включно

від 20 мінімальних заробітних плат + 1 крб. до 30 мінімальних заробітних плат включно

понад 30 мінімальних заробітних плат.

Ставки та розміри податку не оподатковуються

10 процентів суми, що перевищує мінімальну заробітну плату

податок з 10 мінімальних заробітних плат + 20 процентів суми, що перевищує 10 мінімальних заробітних плат

податок з 20 мінімальних заробітних плат + 35 процентів суми, що перевищує 20 мінімальних заробітних плат

податок з 30 мінімальних заробітних плат + 50 процентів суми, що перевищує 30 мінімальних заробітних плат.

2. Із сум авторських винагород, що виплачуються спадкоємцям (неодноразово), податок нараховується до джерел виплати у складі сукупного оподатковуваного річного доходу за наведеними у пункті 1 цієї статті ставками, збільшеними вдвічі, але не більше 70 процентів.

3. Із сум доходів, одержуваних громадянами не за місцем основної роботи та громадянами, які не мають постійного місця проживання в Україні, податок нараховується до джерел виплати за ставкою 20 процентів.

4. Із сум доходів, одержуваних громадянами — засновниками і учасниками підприємств у вигляді дивідендів за акціями та наслідок розподілу прибутку (доходу) цих підприємств та інших корпоративних прав, податок нараховується до джерел виплати у складі сукупного оподатковуваного річного доходу за ставкою 15 процентів.

Особливості оподаткування окремих категорій громадян викладені у відповідних розділах цього Декрету.

ОСОБЛИВОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ, ОДЕРЖУВАНИХ ГРОМАДЯНАМИ ЗА МІСЦЕМ ОСНОВНОЇ РОБОТИ (СЛУЖБИ, НАВЧАННЯ) І ПРИРІВНЯНИХ ДО НИХ ДОХОДІВ

Стаття 8. Об'єкти оподаткування

Згідно з цим розділом Декрету оподатковуваними прибутковим податком доходами, одержаними за місцем основної роботи (служби, навчання), вважаються доходи, одержані від підприємств, установ і організацій усіх форм власності, фізичних осіб — суб'єктів підприємницької діяльності, з якими громадянин має трудові відносини при умові обов'язкового ведення в цьому місці трудової книжки і провадження відрахувань до фонду соціального страхування.

До сукупного оподаткованого доходу включаються одержані за місцем основної роботи (служби, навчання) доходи за виконання трудових обов'язків, у тому числі за сумісництвом, за виконання робіт за договорами підяду, доходи у вигляді дивідендів за акціями, доходи, одержані внаслідок розподілу прибутку (доходу) підприємств, установ, організацій, фізичних осіб — суб'єктів підприємницької діяльності, а також інші доходи, що утворилися в результаті надання за рахунок коштів підприємств, установ, організацій, фізичних осіб — суб'єктів підприємницької діяльності своїм працівникам матеріальних і соціальних благ у грошовій і натуральній формі.

Стаття 9. Порядок обчислення податку

Нарахування, утримання і перерахування до бюджету прибуткового податку здійснюється підприємствами, установами, організаціями всіх форм власності та фізичними особами — суб'єктами підприємницької діяльності, які провадять виплати доходів.

Обчислення податку протягом року провадиться з сум місячного сукупного оподаткованого доходу за ставкою, визначеною відповідно до статті 7 цього Декрету. При цьому для громадян, які мають право на одержання пільг згідно з статтею 6 цього Декрету, сума місячного сукупного оподаткованого доходу зменшується на розмір цих пільг.

По закінченні календарного року визначається сума сукупного річного оподаткованого доходу. Прибутковий податок з річного доходу визначається з середньомісячного доходу, з

урахуванням сплаченого (отриманого) протягом року податку з місячних доходів. Обчислення податку і перерахунок провадиться підприємствами, установами, організаціями та фізичними особами — суб'єктами підприємницької діяльності до 1 лютого наступного за звітним року, а до 15 лютого ці відомості за встановленою формою подаються ними до податкової інспекції за місцем проживання платника.

Стаття 10. Порядок перерахування податку до бюджету

Підприємства, установи і організації усіх форм власності, фізичні особи — суб'єкти підприємницької діяльності після закінчення кожного місяця, але не пізніше строку одержання в установах банків коштів на виплату належних громадянам сум зобов'язані перерахувати до бюджету суми нарахованого і утриманого прибуткового податку за минулий місяць.

Зазначені юридичні і фізичні особи одночасно з поданням чеків на отримання коштів для виплати належних громадянам сум за другу половину місяця подають до установ банків платіжне доручення на перерахування до бюджету утриманих сум прибуткового податку.

Чеки на отримання коштів для виплати належних громадянам сум приймаються установами банків тільки за умови пред'явлення платіжного доручення на перерахування до бюджету утриманих сум прибуткового податку.

Юридичні і фізичні особи, які не мають рахунків в установах банків, а також ті, що виплачують заробітну плату з виручки від реалізації продукції і надання послуг перераховують утримані суми податку до бюджету через установи банків наступного дня після виплати належних громадянам сум.

Забороняється сплата податку із доходів громадян за рахунок коштів підприємств, установ і організацій та фізичних осіб — суб'єктів підприємницької діяльності.

Суми податку, неутримані або утримані не повністю з працюючих громадян, стягуються підприємствами, установами і організаціями та фізичними особами — суб'єктами підприємницької діяльності до повної сплати заборгованості. Неутримані або утримані неповністю суми прибуткового податку з громадян, що звільнилися, сплачуються підприємствами, установами і організаціями та фізичними особами — суб'єктами підприємницької діяльності за рахунок власних коштів.

Стягнення заборгованості прибуткового податку з громадян провадиться відповідно до чинного законодавства.

Зайво утримані суми податку повертаються платникові або зараховуються до сплати майбутніх платежів за його заявою.

Розділ III.

ОСОБЛИВОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ, ОДЕРЖУВАНИХ ГРОМАДЯНАМИ НЕ ЗА МІСЦЕМ ОСНОВНОЇ РОБОТИ (СЛУЖБИ, НАВЧАННЯ)

Стаття 11. Об'єкти оподаткування

Згідно з цим розділом Декрету оподаткуванню підлягають доходи громадян, одержувані ними від підприємств, установ, організацій і фізичних осіб — суб'єктів підприємницької діяльності не за місцем основної роботи, в тому числі за сумісництвом, за виконання разових та інших робіт, здійснюваних на основі договорів підряду та інших договорів цивільно-правового характеру, та доходи фізичних осіб—суб'єктів підприємницької діяльності, які разом з доходами за місцем основної роботи (служби, навчання) одержують доходи від здійснення підприємницької діяльності.

Стаття 12. Порядок обчислення і сплати податку

З доходів, зазначених у статті 11 податок обчислюється за ставками, наведеними у пунктах 2, 3 і 4 статті 7, утримується у джерела виплати і перераховується до бюджету у порядку, встановленому статтею 10 цього Декрету. При визначенні оподатковуваного доходу в джерела виплати не виключається сума встановленого чинним законодавством неоподатковуваного мінімуму і не надаються пільги передбачені статтею 6 цього Декрету.

Після закінчення календарного року громадяни, крім тих, які одержували доходи лише за місцем основної роботи, зобов'язані до 1 березня наступного року подати до податкового органу за місцем проживання декларацію про суму сукупного доходу, одержаного як за основним, так і не основним місцем роботи. Особи, які одержують доходи не за місцем основної роботи зобов'язані вести облік доходів і витрат, пов'язаних з одержанням цих доходів за формою і у порядку встановленому Головною державною податковою інспекцією України.

Підприємства, установи, організації і фізичні особи — суб'єкти підприємницької діяльності, які провадять виплати зазначених доходів зобов'язані не пізніше як через 30 днів після виплати надіслати до податкових органів за місцем проживання громадян відомості, за встановленою Головною державною податковою інспекцією України формою, про виплачену суму доходів і суми утриманого з них податку.

Податкові органи використовують ці відомості для перевірки поданих громадянам декларацій та обчислення сукупної

річної суми податку. При обчисленні податковими органами річної суми податку з оподатковуваного доходу виключається встановлений чинним законодавством неоподатковуваний мінімум на дату обчислення податку і суми, передбачені у статті 6 цього Декрету.

У разі виплати громадянам підприємствами, установами і організаціями авторських винагород і винагород за видання, виконання або інше використання творів науки, літератури і мистецтва, винагород авторам відкриттів, винаходів та промислових зразків, а також при обчисленні податку за сукупним річним доходом враховуються документально підтвержені витрати, безпосередньо пов'язані з одержанням доходів від цієї діяльності. Якщо ці витрати не можуть бути підтвержені при поданні декларації документально, то вони враховуються за нормами, визначеними Головною державною податковою інспекцією України і узгодженими з Міністерством економіки України та Міністерством культури України.

Розділ IV.

ОСОБЛИВОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ВІД ЗАЙНЯТТЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ТА ІНШИХ ДОХОДІВ

Стаття 13. Об'єкти оподаткування

Згідно з цим розділом Декрету оподаткуванню підлягають доходи громадян, одержані протягом календарного року від здійснення підприємницької діяльності без створення юридичної особи, а також інші доходи з громадян, не передбачені як об'єкти оподаткування у розділах II та III цього Декрету.

Оподатковуваним доходом вважається сукупний чистий дохід, тобто різниця між валовим доходом (виручки у грошовій та натуральній формі) і документально підтвердженими витратами, безпосередньо пов'язаними з одержанням доходу. Якщо ці витрати не можуть бути підтвержені документально, то вони враховуються податковими органами при проведенні остаточних розрахунків за нормами, визначеними Головною державною податковою інспекцією України за погодженням з Міністерством економіки України та Державним комітетом України по сприянню малим підприємствам та підприємству.

До складу витрат, безпосередньо пов'язаних з одержанням доходів, належать витрати, що включаються у собівартість

продукції (робіт, послуг) за переліком, визначеним Головною державною податковою інспекцією України і Міністерством економіки України.

Стаття 14. Порядок обчислення і сплати податку

1. З доходів, зазначених у цьому розділі Декрету, податок обчислюється:

а) підприємствами, установами, організаціями, фізичними особами — суб'єктами підприємницької діяльності при виплаті ними протягом року доходів громадянам зазначеним у цьому розділі Декрету, про що не пізніше як через 30 днів після виплати повідомляється податковим органам за місцем проживання громадян. Утримані джерела виплати суми податку враховуються податковим органом при проведенні податкових розрахунків за доходами, одержаними за оподаткований період;

б) податковими органами на підставі декларацій, поданих громадянами про очікуваний (оціночний) у поточному році доход або про фактично одержані у звітному календарному році доходи та інших відомостей про доходи громадян, визначених у цьому розділі.

Перерахування утриманих сум податку по бюджету підприємства, установи, організації та фізичні особи — суб'єкти підприємницької діяльності здійснюються у порядку передбаченому статтею 10 цього Декрету.

Обчислення податку з фактичного річного доходу провадиться податковими органами за місцем постійного проживання платника, а якщо його діяльність здійснюється в іншому місці — за місцем здійснення цієї діяльності, з обов'язковим повідомленням податковому органу за місцем постійного проживання громадянина про розміри одержаного ним доходу і сплаченого податку за минулий рік.

Сплата податку може провадитися громадянами авансом з оціночного доходу, а за окремими видами підприємницької діяльності — з розрахункового доходу зафіксованими розмірами прибуткового податку (патентами) з наступним перерахуванням податку з фактичного річного доходу, якщо він перевищує розрахунковий в 1,5 рази.

Перелік видів діяльності, що можуть здійснюватися на умовах фіксованої сплати прибуткового податку (шляхом придбання патенту), та розміри фіксованої суми податку (плати за патент) з них затверджуються урядом Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями.

Розміри плати за патент встановлюються за ставками пункту 1 статті 7 цього Декрету; виходячи із середньорічного доходу осіб, які займаються аналогічною діяльністю на підприємствах та які виконують аналогічну роботу в порядку підприємницької діяльності.

Плата за патент справляється за діяльність у межах календарного року, але не менш як за 30 днів. Сплата податку за фіксованими розмірами (патентами) не звільняє громадян від обов'язку ведення обліку доходів і витрат та подання декларації податковим органам.

Порядок видачі патентів встановлюється Головною державною податковою інспекцією України.

2. Оподаткування доходів з громадян податковими органами здійснюється на підставі:

декларацій громадян про очікуваний (оціночний) у поточному році або про фактично одержаний ним протягом року дохід;

матеріалів перевірок діяльності громадян, проведених податковими органами;

отриманих від підприємств, установ, організацій та фізичних осіб — суб'єктів підприємницької діяльності відомостей про виплачені платникам доходи і утримані податки за формою встановленою Головною державною податковою інспекцією України.

3. Податок, обчислений податковими органами, сплачується в такому порядку:

протягом року платники щоквартально сплачують до бюджету по 25 процентів річної суми податку, обчисленої за доходами за попередній рік, а платники, які вперше залучаються до сплати податку, — 25 процентів суми, обчисленої їм податковими органами за оціночним доходом на поточний рік. Для сплати авансових платежів податку встановлюються такі строки протягом року: до 15 березня, до 15 травня, до 15 серпня і до 15 листопада. У разі значного збільшення або зменшення протягом року доходу платника податковими органами може бути проведено перерахунок сум податку за строками сплати податку, що не настали.

суми плати за патент і суми податку, сплачені протягом року за місцем виплати доходу та у вигляді авансових платежів, пред'явлених податковими органами, враховуються при остаточному розрахунку суми податку на підставі документального підтвердження факту сплати податку.

Додатково нараховані за остаточними розрахунками суми податку підлягають сплаті не пізніше одного місяця з дня

одержання повідомлення податкового органу, а зайво сплачені суми податку підлягають поверненню платнику не пізніше одного місяця після проведення остаточного розрахунку або за заявою платника зараховуються в рахунок майбутніх платежів.

4. Громадяни, які займаються підприємницькою діяльністю, щоквартально, у 15-денний строк після закінчення кварталу, подають податковому органу декларації, а після закінчення року — до 1 лютого наступного року. В декларації зазначаються загальні суми одержаного доходу, витрат і сплаченого податку за звітний рік або інший період, за який здійснюється оподаткування (оподатковуваний період).

Громадяни, які одержують інші доходи, подають декларації у 5-денний строк після закінчення місяця з дня виникнення джерела доходу. В ній вказується розмір фактичного доходу за перший місяць та розмір очікуваного (оціночного) доходу до кінця поточного року. В разі припинення існування джерела доходу протягом року декларація про одержані доходи подається в 5-денний строк з дня припинення його існування, в якій вказується розмір фактичного доходу за період існування джерела доходу в межах календарного року.

Громадяни, які займалися підприємницькою діяльністю, за умови, що їм допомагають члени сім'ї, які спільно з ними проживають, оподатковуваний доход розподіляють між собою за угодою, але частка кожного з них не може перевищувати розміру пропорційного кількості громадян, що беруть участь у підприємницькій діяльності, якщо один з них має право на пільгове оподаткування.

Нарахування авансових та остаточних сум податку проводиться податковими органами у 15-денний строк з дня одержання декларації.

Розділ V.

ОСОБЛИВОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ВИПЛАТІ З ДЖЕРЕЛ В УКРАЇНІ ГРОМАДЯНАМ, ЯКІ НЕ МАЮТЬ ПОСТІЙНОГО МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ В УКРАЇНІ

Стаття 15. Розміри оподаткування

З доходів, що підлягають виплаті з джерел в Україні громадянам, які не мають постійного місця проживання в Україні, податок утримується у джерела виплати доходів за ставкою, наведеною у пункті 3 статті 7 цього Декрету без виключення

доходу, встановленого чинним законодавством неоподаткованого мінімуму та встановлених цим Декретом пільг.

Зазначена ставка оподаткування застосовується тоді, коли інше непередбачене міжнародними договорами щодо усунення подвійного оподаткування доходів громадян.

Перерахування сум податку здійснюється у порядку, передбаченому статтею 10 цього Декрету.

Розділ VI.

ОСОБЛИВОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ІНОЗЕМНИХ ГРОМАДЯН ТА ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА

Стаття 16. Визначення оподаткованого доходу

1. Оподатковуваний дохід іноземних громадян та осіб без громадянства (надалі — іноземні громадяни), які мають постійне місце проживання в Україні, визначається в тому ж порядку, що й оподатковуваний дохід громадян України. До оподаткованого доходу іноземних громадян включаються:

а) суми надбавок, виплачуваних у зв'язку з проживанням в Україні;

б) суми, виплачувані для компенсації витрат на навчання дітей у школі, харчування, поїздки членів сім'ї платника у відпустку та інші аналогічні цілі.

2. До оподаткованого доходу іноземних громадян не включаються:

а) суми, які відраховуються наймачем іноземних громадян до фондів державного соціального страхування і пенсійного забезпечення;

б) суми компенсації витрат за наймання житлового приміщення і на утримання автомобіля для службових потреб;

в) суми витрат на відрядження.

Суми, виплачені підприємствами, установами і організаціями у вигляді компенсації витрат на відрядження технічним спеціалістам із числа іноземних громадян у зв'язку з їх роботою в Україні, не включаються до оподаткованого доходу іноземних громадян, якщо виплати цих сум передбачено відповідним зовнішньоекономічним контрактом.

При цьому суми, виплачені додатково до заробітної плати за кожен день перебування в Україні, не вважаються компенсацією витрат на відрядження, за винятком випадків, коли ці витрати пов'язані з пересуванням іноземних громадян по території України або за її межами. Такі виплати враховуються як надбавка до заробітної плати й оподатковуються на загальних підставах.

Стаття 17. Розміри оподаткування
Доходи іноземних громадян, що мають постійне місце проживання в Україні, підлягають оподаткуванню прибутковим податком за ставками, визначеними у статті 7 цього Декрету, і за умовами встановленими відповідними його розділами для оподаткування аналогічних доходів громадян України.

Особисті доходи власників приватних компаній оподатковуються в порядку і за умовами, передбаченими розділом IV цього Декрету.

При цьому до власників приватних компаній не належать іноземні громадяни, у власності яких знаходиться будь-яке підприємство (юридична особа), доходи якого в місці знаходження (реєстрації) за межами України підлягають оподаткуванню податку на прибуток корпорації або іншим аналогічним видом податку.

Стаття 18. Порядок обчислення і сплати податку

1. Іноземні громадяни, що мають постійне місце проживання в Україні і одержують доходи як в Україні, так і за її межами, подають декларацію про одержані доходи до податкового органу за місцем діяльності в Україні у порядку, встановленому цим Декретом.

При цьому декларація про очікувані (оціночні) доходи у поточному році подається іноземними громадянами протягом одного місяця з дня прибуття в Україну незалежно від джерела одержання доходів. Надалі декларація про одержувані доходи подається шоквартально у 15-денний строк після закінчення кварталу.

Після закінчення року декларація про фактично одержані доходи подається до 1 лютого наступного року, в якій зазначається загальні суми одержаного доходу, витрат і сплаченого податку.

У разі припинення протягом календарного року діяльності та виїзді іноземних громадян з України декларація про фактично одержані доходи подається не пізніше як за місяць до виїзду.

2. З доходів іноземних фізичних осіб податок обчислюється податковим органом на підставі декларацій про доходи за місцем здійснення діяльності в Україні. Документом для сплати податку є платіжне повідомлення, що надсилається платникові податковим органом.

На підставі Декларації про очікувані (оціночні) доходи платникові обчислюється авансова сума податку. Перерахунок суми податку здійснюється на підставі даних про фактично одержані доходи.

Сплата податку протягом року здійснюється рівними частками у такі строки: до 15 березня, до 15 травня, до 15 серпня і до 15 листопада. Доплата за перерахунками податку за звітний рік провадиться протягом місяця з дня одержання платіжного повідомлення від податкового органу. Зайво сплачена сума податку за бажанням платника повертається йому або зараховується за його заявою в рахунок майбутніх платежів. Повернення податку провадиться не пізніше місяця з дня провадження остаточного розрахунку.

3. Пільги щодо податку надаються іноземним громадянам в такому ж розмірі й на таких же підставах, що й для громадян України. Іноземні громадяни, які мають право на пільги на дітей, при поданні до податкового органу декларації вперше зобов'язані додати до декларації відповідні документи, що підтверджують наявність утриманців.

Документи затверджуються компетентним органом країни, в якій платник постійно проживав до прибуття в Україну, а в разі, коли утриманці перебувають на території України, документи подаються в порядку, встановленому для громадян України.

4. Справляння податку з іноземних громадян може бути припинено або обмежено відповідними міжнародними договорами.

Розділ VII.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОТРИМАННЯ ЦЬОГО ДЕКРЕТУ

Стаття 19. **Обов'язки громадян, підприємств, установ, організацій, фізичних осіб — суб'єктів підприємницької діяльності**

1. Громадяни, доходи яких підлягають оподаткуванню відповідно до цього Декрету, зобов'язані:

а) вести облік доходів, одержаних протягом року, і витрат, безпосередньо пов'язаних з їх одержанням, за формою, що встановлюється Головною державною податковою інспекцією України. Зазначена умова не поширюється на громадян, які одержують доходи лише за місцем основної роботи.

За окремими видами підприємницької діяльності облік повинен вестися також із застосуванням технічних засобів — лічильників, касових апаратів тощо.

б) подавати в передбачених цим Декретом випадках податковим органам декларації про доходи і витрати за формами, що їх встановлює Головна державна податкова інспекція України, та інші необхідні документи, які підтверджували б до

стовірність вказаних у деклараціях даних. Неподання громадянином декларації вважається приховуванням доходів від оподаткування;

в) пред'являти підприємствам, установам, організаціям і фізичним особам — суб'єктам підприємницької діяльності, які виплачують доходи, а також податковим органам документи, що підтверджують право на одержання пільг;

г) своєчасно і в повному обсязі сплачувати до бюджету належні до сплати суми податку;

д) допускати службових осіб податкових органів у приміщення, що використовується для здійснення підприємницької діяльності та для одержання доходів;

е) зберігати облікові дані про доходи, витрати та сплату податків протягом трьох років.

2. Підприємства, установи, організації та фізичні особи — суб'єкти підприємницької діяльності зобов'язані:

а) своєчасно і в повному обсязі нараховувати, утримувати та перераховувати до бюджету суми податку з доходів громадян, що підлягають оподаткуванню у джерела виплати;

б) своєчасно подавати податковим органам відомість за встановленою формою про виплачені громадянам доходи, що підлягають обліку і оподаткуванню;

в) у 3-денний строк повідомити податкові органи за місцем реєстрації громадян, які займаються підприємницькою діяльністю, про відкриття в установах банків розрахункового рахунку.

3. При укладанні договорів та інших угод забороняється включення податкових застережень, відповідно до яких підприємства, установи, організації, а також фізичні особи — суб'єкти підприємницької діяльності, що виплачують доходи, беруть на себе зобов'язання нести витрати по сплаті податку за громадян.

4. Контроль за додержанням положень цього Декрету покладається на державну податкову службу України.

Стаття 20. Порядок утримання і повернення неправильно утриманих сум податків

У разі несвоєчасного залучення громадян до сплати податку або неправильного оподаткування їх доходів стягнення або повернення відповідної суми податків допускається не більш як за три роки до виявлення факту неправильного оподаткування.

Суми податку не стягнені через ухилення платників від оподаткування, стягуються за весь час ухилення від їх сплати.

Не утримані (утримані неповністю або несвоєчасно), а також не перераховані до бюджету суми податку, що підлягають стягненню, стягуються у безспірному порядку податковим органом підприємств, установ, організацій і фізичних осіб — суб'єктів підприємницької діяльності, що виплачували доходи громадянам. З громадян, які займаються підприємницькою діяльністю і не мають розрахункових рахунків в установах банку, стягнення прибуткового податку провадиться через ноторіальну контору за виконавчими написами або у судовому порядку.

При наявності фактів перерахування підприємством, установою, організацією і фізичною особою — суб'єктом підприємницької діяльності сум податку за своїх працівників зазначені суми включаються до складу оподатковуваного доходу цих працівників з відповідним переобчисленням суми прибуткового податку.

Стаття 21. Міри відповідальності громадян, підприємств, установ, організацій і фізичних осіб — суб'єктів підприємницької діяльності

1. Громадяни, винні у несвоєчасному поданні декларації про доходи чи включенні до декларації перекручених даних, у відсутності обліку, або неналежному веденні обліку доходів і затрат, для яких встановлено обов'язкова форма обліку, притягуються податковими органами до адміністративної відповідальності у вигляді штрафу у розмірі мінімальної місячної заробітної плати, а за ці ж дії, вчинені повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення, — у розмірі двох мінімальних місячних заробітних плат.

2. Громадянам, які займаються підприємницькою діяльністю та мають інші доходи, непередбачені як об'єкт оподаткування у розділах II та III цього Декрету, і своєчасно не подали декларацію про доходи, податкові органи надсилають платіжне повідомлення на сплату податку в розмірі суми, сплаченої за попередній звітний період, або у розмірі, розрахованому за оціночними доходами на підставі відомостей, що має податковий орган. Після пред'явлення декларацій та їх перевірки провадиться перерахунок податку, виходячи з фактично одержаного доходу, податковим утриманням 10 процентів від належної суми податку.

3. У разі приховування (заниження) громадянами доходів до них застосовуються міри відповідальності (фінансова санкція) у вигляді стягнення суми прибуткового податку, обчисленої з фактично одержаного доходу (з урахуванням заниже-

ного і прихованого доходу) і штрафу в двократному розмірі від додатково обчисленої суми прибуткового податку внаслідок збільшення оподаткованого доходу, а при повторному порушенні протягом року — штрафу в п'ятикратному розмірі від додатково нарахованої суми податку, що сплачуються в 15-денний строк від дня прийняття податковим органом відповідного рішення.

4. Громадяни, які займаються підприємницькою діяльністю без державної реєстрації або спеціального дозволу (ліцензії), чи діяльністю, щодо якої є спеціальна заборона, винні у протидіях службовим особам податкових органів в тому числі у недопущенні їх в приміщення, що використовуються для здійснення підприємницької діяльності і одержання доходів, притягаються податковими органами до адміністративної відповідальності у вигляді штрафу в розмірі десяти мінімальних місячних заробітних плат, а за ті ж дії, вчинені повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення, — у розмірі двадцяти мінімальних заробітних плат.

5. Службові особи підприємств, установ та організацій, а також фізичні особи — суб'єкти підприємницької діяльності, які виплачували доходи, винні в неутриманні, перерахуванні до бюджету сум податку з прибутків, перерахуванні податку за рахунок коштів підприємств, установ і організацій, в неповідомленні або несвоечасному повідомленні податкових органів за встановленою формою відомостей про доходи громадян, про відкриття їм розрахункових рахунків в установах банку притягаються податковими органами до адміністративної відповідальності у вигляді штрафу в розмірі трьох мінімальних місячних заробітних плат, а за ті ж дії, вчинені повторно протягом року, — в розмірі п'яти мінімальних місячних заробітних плат.

6. За прострочення встановлених строків плати (перерахування) прибуткового податку, в тому числі неутриманого у джерела виплати або утриманого неповністю, стягується пеня в розмірі 5 процентів суми недоплати за кожний день прострочення.

Стаття 22. Оскарження дій податкових інспекцій та їх службових осіб

Оскарження дій податкових інспекцій та їх службових осіб провадиться в порядку, передбаченому законом «Про державну податкову службу в Україні».

Стаття 23. Видання інструкції щодо застосування цього Декрету

Інструкція щодо застосування цього Декрету видається Головною державною податковою інспекцією України.

Стаття 24 **Заключні положення**

1. Заробітна плата та інші виплати і доходи, пов'язані з виконанням трудових обов'язків за роботу, а також іншу діяльність, здійснену в 1992 році, оподатковуються прибутковим податком у порядку і розмірах, що діяли до 1 січня 1993 року.

2. Зупиняється дія закону Української РСР «Про прибутковий податок громадян Української РСР, іноземних громадян та осіб без громадянства» (Відомості Верховної Ради України, 1991 р., № 43, ст. 568, 1992 р., № 23, ст. 346).

3. Цей Декрет набуває чинності з дня опублікування.

м. Київ

26 грудня 1992 року

ПРО СТРАХУВАННЯ

Цей Декрет регулює відносини в сфері страхування і спрямований на утворення ринку страхових послуг, посилення страхового захисту майнових інтересів підприємств, установ, організацій та громадян.

Дія цього Декрету не поширюється на державне соціальне страхування.

Розділ I.

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Поняття страхування.

Страхування — це відносини по захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків) за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати ними страхових платежів (страхових внесків, страхових премій).

Стаття 2. Страховики

Страховиками визнаються юридичні особи, які створені у формі акціонерних, повних, командитних товариств або товариств з додатковою відповідальністю згідно з Законом України «Про господарські товариства» з урахуванням особливостей, передбачених цим Декретом, для здійснення страхової діяльності в Україні, а також одержали у встановленому порядку ліцензію на здійснення цієї діяльності.

Загальна частка іноземних юридичних осіб та іноземних громадян у статутному фонді страховика не повинна перевищувати 20 відсотків.

Предметом безпосередньої діяльності страховика може бути лише страхування, перестраховування і фінансова діяльність у межах, визначених цим Декретом. Іншими видами діяльності страховик може займатися лише у випадках, передбачених законодавством України.

Юридичні особи, що не відповідають вимогам цієї статті, не можуть займатися страховою діяльністю.

Стаття 3. Страхувальники

Страхувальниками визнаються юридичні особи та дієздатні громадяни, які уклали із страховиками договори страхування або є страхувальниками відповідно до актів законодавства України.

Страхувальники можуть укладати із страховиками договори про страхування третіх осіб (застрахованих осіб).

Страховальники мають право при укладанні договорів страхування призначати громадян або юридичних осіб для отримання страхових сум (страхового відшкодування), а також замінювати їх до настання страхового випадку.

Стаття 4. Об'єкти страхування

Об'єктами страхування можуть бути майнові інтереси, що не суперечать законодавству України, пов'язані:

з життям, здоров'ям, працездатністю та пенсійним забезпеченням страховальника або застрахованої особи (особисте страхування);

з володінням, користуванням і розпорядженням майном (майнове страхування);

з відшкодуванням страховальником заподіяної ним шкоди особі або майну громадянина а також шкоди, заподіяної юридичній особі (страхування відповідальності).

Стаття 5. Форми страхування

Страхування може бути добровільним або обов'язковим.

Добровільне страхування здійснюється на основі договору між страховальником і страховиком. Загальні умови і порядок проведення добровільного страхування визначаються Правилами страхування, що встановлюються страховиком самостійно відповідно до вимог цього Декрету. Конкретні умови страхування визначаються при укладанні договору страхування. Добровільне страхування не може бути обов'язковою передумовою при реалізації інших правовідносин, не пов'язаних з страхуванням.

Обов'язкове страхування здійснюється на підставі актів законодавства України. Види, умови і порядок проведення обов'язкового страхування визначаються відповідними актами законодавства України. При цьому страховальник є вільним у виборі страховика, якщо інше не передбачено актами законодавства.

Стаття 6. Види страхування

Відповідно до установчих документів та одержаної ліцензії страховики можуть здійснювати такі види страхування;

1) особисте:

страхування життя;

страхування від нещасних випадків;

медичне страхування;

2) майнове:

страхування засобів наземного транспорту;

страхування засобів повітряного транспорту;

страхування засобів водного транспорту;

страхування вантажів;

страхування інших видів майна;

страхування фінансових ризиків;

3) відповідальності:

страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів;

страхування інших видів відповідальності;

4) перестраховування;

5) обов'язкові види страхування, якщо право на їх проведення не передбачено актами законодавства.

Стаття 7. Страховий ризик і страховий випадок

Страховий ризик — це певна подія, на випадок якої проводиться страхування і яка має ознаки ймовірності та випадковості настання.

Страховий випадок — подія, передбачувана договором страхування або законодавством, що відбулась, і з настанням якої виникає обов'язок страховика здійснити виплату страхової суми (страхового відшкодування) страхувальнику, застрахованій або іншій третій особі.

Стаття 8. Страхова сума і страхове відшкодування

Страхова сума — грошова сума, в межах якої страховик відповідно до умов страхування зобов'язаний провести виплату при настанні страхового випадку, а також сума, що виплачується за особистим страхуванням.

Виплати страхових сум за договорами особистого страхування здійснюються незалежно від суми, яку має отримати одержувач за державним соціальним страхуванням, соціальним забезпеченням, і суми, що має бути йому сплачена як відшкодування збитків.

При страхуванні майна страхова сума встановлюється в межах вартості майна за цінами і тарифами, що діють на момент укладання договору, якщо інше не обумовлено договором страхування або умовами обов'язкового страхування.

Страхове відшкодування — грошова сума, яка виплачується страховиком за умовами майнового страхування при настанні страхового випадку.

Страхове відшкодування не може перевищувати розміру прямого збитку, якого зазнав страхувальник. Непрямі збитки вважаються застрахованими, якщо це передбачено договором страхування.

Якщо майно застраховане у кількох страховиків і загальна страхова сума перевищує дійсну вартість майна, то страхове відшкодування, що виплачується усіма страховиками, не може перевищувати дійсної вартості майна. При цьому кожний страховик здійснює виплату пропорційно розмірові страхової суми за укладеним ним договором страхування.

Стаття 9. Страховий платіж, страховий тариф

Страховий платіж (страховий внесок, страхова премія) — плата за страхування, яку страхувальник зобов'язаний внести страховику згідно з договором добровільного страхування або з умовами обов'язкового страхування.

Страховий тариф — ставка страхового внеску з одиниці страхової суми за визначений період страхування.

Страхові тарифи при добровільній формі страхування обчислюються страховиком самостійно. Конкретний розмір страхового тарифу визначається в договорі страхування за згодою сторін.

Актами законодавства України про обов'язкове страхування встановлюються максимальні розміри страхових тарифів та мінімальні розміри страхових сум.

Стаття 10. Співстрахування

Об'єкт страхування може бути застрахований за одним договором страхування та за згодою страхувальника кількома страховиками (співстрахування). При цьому в договорі повинні міститись умови, що визначають права і обов'язки кожного страховика.

При наявності відповідної угоди між співстраховиками і страхувальником один із співстраховиків може представляти всіх інших у взаємовідносинах із страхувальником, залишаючись відповідальним перед ним лише у розмірі своєї частки.

Стаття 11. Перестраховування

Перестраховування — страхування одним страховиком на визначених договором умовах ризику виконання всіх або частини своїх обов'язків перед страхувальником у іншого страховика (перестраховувальника).

Страховик, який уклав з перестраховувальником договір про перестраховування залишається відповідальним перед страхувальником у повному обсязі згідно з договором страхування.

Стаття 12. Об'єднання страховиків

Страховики можуть утворювати спілки, асоціації та інші об'єднання для координації своєї діяльності, захисту інтересів своїх членів та здійснення спільних програм, якщо їх утворення не суперечить законодавству України. Ці об'єднання не можуть безпосередньо займатися страховою діяльністю.

Об'єднання страховиків діють на підставі статутів і набувають прав юридичної особи після їх державної реєстрації. Державна реєстрація об'єднань страховиків проводиться в порядку, передбаченому для реєстрації страховиків. Орган,

що здійснює реєстрацію об'єднань страховиків, у 10-денний термін з дня реєстрації повідомляє про це Комітет у справах нагляду за страховою діяльністю.

Страховики, яким дозволено займатися страхуванням відповідальності власників транспортних засобів за шкоду, за подіяну третім особам та за умовами передбаченими міжнародними договорами України щодо вказаного виду страхування, зобов'язані утворити Моторне (транспортне) страхове бюро, яке є юридичною особою, що утримується за рахунок коштів страховиків.

Стаття 13. Товариства взаємного страхування

Громадяни та юридичні особи з метою страхового захисту своїх майнових інтересів можуть створювати товариства взаємного страхування в порядку і на умовах, визначених Положенням про товариство взаємного страхування, що затверджується Кабінетом Міністрів України.

Стаття 14. Страхові агенти і страхові брокери

Страховики можуть здійснювати страхову діяльність через страхових посередників (страхових агентів і страхових брокерів).

Страхові агенти — громадяни або юридичні особи, які діють від імені та за дорученням страховика і виконують частину його страхової діяльності (укладання договорів страхування, одержання страхових платежів, виконання робіт, пов'язаних з виплатами страхових сум і страхового відшкодування). Страхові агенти є представниками страховика і діють в його інтересах за комісійну винагороду на підставі договору із страховиком.

Страхові брокери — громадяни або юридичні особи, що зареєстровані в установленому порядку як суб'єкти підприємницької діяльності та здійснюють посередницьку діяльність на страховому ринку від свого імені на підставі доручень страховальника або страховика.

Страхові брокери зобов'язані повідомити Комітет у справах нагляду за страховою діяльністю про наміри здійснювати посередницьку діяльність на страховому ринку за десять днів до початку цієї діяльності, а також надіслати копію свідоцтва про їх реєстрацію як суб'єктів підприємницької діяльності.

Посередницька діяльність страхових брокерів від імені іноземних страховиків на території України не допускається, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України.

Розділ II.

ДОГОВОРИ СТРАХУВАННЯ

Стаття 15. Поняття договору страхування

Договір страхування — це письмова угода між страхувальником і страховиком згідно з якою страховик бере на себе зобов'язання у разі настання страхового випадку виплатити страхову суму або відшкодувати завданий збиток у межах страхової суми страхувальнику чи іншій особі, визначеній страхувальником, або на користь якої укладено договір страхування (надати допомогу, виконати послугу тощо), а страхувальник зобов'язується сплачувати страхові платежі у визначені терміни та виконувати інші умови договору.

Стаття 16. Укладання і початок дії договору страхування

Для укладання договору страхування страхувальник подає страховикові письмову заяву за формою, встановленою страховиком, або іншим чином заявляє про свій намір укласти договір страхування.

Факт укладання договору страхування посвідчується страховим свідоцтвом (полісом, сертифікатом).

Страхове свідоцтво повинно містити:

- назву документа;
- назву та адресу страховика;
- прізвище, ім'я, по батькові або назву страхувальника і його адресу;
- зазначення об'єкта страхування;
- розмір страхової суми;
- зазначення страхового ризику;
- строк дії договору;
- порядок зміни і припинення дії договору;
- інші умови за згодою сторін;
- підписи сторін.

Договір страхування вступає в силу з моменту внесення страхового платежу, якщо інше не передбачено умовами страхування.

Стаття 17. Валюта страхування

Страхувальник — резидент згідно з укладеним договором страхування має право вносити платежі лише українськими карбованцями, а страхувальник-нерезидент — іноземною віськоконвертованою валютою.

Якщо дія договору страхування з резидентом поширюється на іноземну територію відповідно до укладених угод з іноземними партнерами, то валюта страхових платежів встановлюється страховиком.

Страхова сума (страхове відшкодування) виплачується тією валютою, якою вносяться страхові платежі, якщо інше не передбачено договором страхування.

Стаття 18. **Обов'язки страховика**

Страховик зобов'язаний:

1) ознайомити страхувальника з умовами страхування;
2) негайно, як тільки стане відомо про настання страхового випадку, вжити заходів щодо оформлення всіх необхідних документів для своєчасної виплати страхової суми або страхового відшкодування страхувальнику;

3) при настанні страхового випадку здійснити виплату страхової суми або страхового відшкодування у передбачений договором термін. Страховик несе майнову відповідальність за несвоєчасну виплату страхової суми (страхового відшкодування) шляхом сплати страхувальнику неустойки (штрафу, пені), розмір якої визначається умовами страхування або за згодою сторін;

4) відшкодувати збитки, завдані страхувальнику при настанні страхового випадку щодо запобігання або зменшення збитків, якщо це передбачено умовами договору;

5) за заявою страхувальника у разі проведення страховиком заходів, що зменшили страховий ризик, або збільшення вартості майна переукласти з ним договір страхування;

6) тримати в таємниці відомості про страхувальника і його майновий стан, за винятком випадків, передбачених законодавством України.

Умовами договору страхування можуть бути передбачені також інші обов'язки страховика.

Стаття 19. **Обов'язки страхувальника**

Страховальник зобов'язаний:

1) своєчасно вносити страхові платежі;
2) при укладанні договору страхування надати інформацію страховикові про всі відомі йому обставини, що мають істотне значення для оцінки страхового ризику, і надалі інформувати його про будь-яку зміну страхового ризику;

3) повідомити страховика про інші діючі договори страхування щодо цього об'єкта страхування;

4) вживати заходів щодо запобігання та зменшення збитків, завданих внаслідок настання страхового випадку;

5) повідомити страховика про настання страхового випадку в термін, передбачений умовами страхування.

Умовами договору страхування можуть бути передбачені також інші обов'язки страхувальника.

Стаття 20. Зміна страхувальника-громадянина в договорі страхування

У разі смерті страхувальника-громадянина, який уклав договір майнового страхування права і обов'язки страхувальника переходять до особи, яка одержала це майно в спадщину.

В інших випадках права і обов'язки страхувальника можуть перейти до іншого громадянина чи юридичної особи лише за згодою страховика, якщо інше не передбачено договором страхування.

У разі смерті страхувальника, який уклав договір особистого страхування на користь третіх осіб, його права і обов'язки можуть перейти як до цих осіб, так і до осіб, на яких відповідно до чинного законодавства покладено обов'язки щодо охорони прав і законних інтересів застрахованих.

Стаття 21. Наслідки втрати страхувальником прав юридичної особи

Якщо в період дії договору страхування страхувальник втрачає права юридичної особи внаслідок реорганізації, то права і обов'язки, що випливають з договору страхування, переходять до правонаступника страхувальника за згодою страховика.

Стаття 22. Наслідки втрати страхувальником - громадянином дієздатності

Якщо в період дії договору страхування страхувальника-громадянина визнано судом недієздатним або таким, у якого обмежена дієздатність, то права і обов'язки страхувальника переходять до його опікуна або піклувальника. При цьому дія договору страхування цивільної відповідальності припиняється з часу втрати або обмеження дієздатності.

Стаття 23. Порядок і умови виплати страхових сум і страхового відшкодування

Виплата страхових сум і страхового відшкодування провадиться страховиком згідно з договором страхування або законодавством на підставі заяви страхувальника і страхового акта (аварійного сертифіката).

Страховий акт складається страховиком або уповноваженою ним особою. У разі необхідності страховик може робити запити про відомості, пов'язані із страховим випадком, до правоохоронних органів, банків, медичних закладів та інших підприємств, установ і організацій, що володіють інформацією про обставини страхового випадку, а також може самостійно з'ясувати причини та обставини страхового випадку.

Підприємства, установи і організації зобов'язані надсилати відповідь страховикові на запит про відомості, пов'язані із страховим випадком, у тому числі і дані, що є комерційною таємницею. При цьому страховик несе відповідальність за їх розголошення в будь-якій формі, за винятком випадків, передбачених законодавством України.

Стаття 24. Відмова у виплаті страхових сум (страхового відшкодування)

Підставою для відмови страховика у виплаті страхових сум (страхового відшкодування) є:

1) навмисні дії страхувальника або особи, на користь якої укладено договір страхування, спрямовані на настання страхового випадку. Зазначена норма не поширюється на дії, пов'язані з виконанням ними громадянського обов'язку або захисту майна, життя, здоров'я, честі та гідності. Кваліфікація дій страхувальника або особи, на користь якої укладено договір страхування, встановлюється відповідно до чинного законодавства України;

2) вчинення страхувальником-громадянином або іншою особою, на користь якої укладено договір страхування, умисного злочину, що призвів до страхового випадку;

3) подання страхувальником свідомо неправдивих відомостей про об'єкт страхування;

4) отримання страхувальником відповідного відшкодування збитків за майновим страхуванням від особи, винної у їх заподіянні;

5) несвоєчасне повідомлення страхувальником про настання страхового випадку без поважних на це причин або створення страховикові перешкод у визначенні обставин, характеру та розміру збитків;

6) інші випадки, передбачені законодавчими актами.

Умовами договору страхування можуть бути передбачені інші підстави для відмови у виплаті страхових сум, якщо це не суперечить законодавству України.

Рішення про відмову у виплаті страхових сум приймається страховиком та повідомляється страхувальнику в письмовій формі з обґрунтуванням причин відмови.

Відмова страховика у виплаті страхових сум може бути оскаржена страхувальником у судовому порядку.

Стаття 25. Перехід до страховика прав страхувальника щодо особи, відповідальної за заподіяні збитки

До страховика, який виплатив страхове відшкодування за договором майнового страхування, в межах фактичних затрат переходить право вимоги, яке страхувальник або інша

особа, що одержала страхове відшкодування, має до особи, відповідальної за заподіяний збиток.

Стаття 26. Припинення дії договору страхування

Дія договору страхування припиняється за згодою сторін, а також у разі:

- 1) закінчення терміну дії;
- 2) виконання страховиком зобов'язань перед страхувальником у повному обсязі;
- 3) несплати страхувальником страхових платежів у встановлені договором терміни;
- 4) ліквідації страхувальника — юридичної особи або смерті страхувальника - громадянина, за винятком випадків, передбачених статтями 20, 21 і 22 цього Декрету;
- 5) ліквідації страховика у порядку, встановленому законодавством України;
- 6) прийняття судового рішення про визнання договору страхування недійсним;
- 7) інших випадків, передбачених законодавством України.

Дія договору страхування може бути достроково припинена за вимогою страхувальника або страховика, якщо це передбачено умовами договору страхування.

Про намір достроково припинити дію договору страхування будь-яка сторона зобов'язана повідомити іншу не пізніше як за 30 днів до дати припинення дії договору страхування, якщо інше ним не передбачено.

У разі дострокового припинення дії договору страхування за вимогою страхувальника страховик повертає йому страхові платежі за період, що залишився до закінчення дії договору з вирахуванням витрат, яких він зазнав. Якщо вимога страхувальника обумовлена порушенням страховиком умов договору страхування, то останній повертає страхувальнику сплачені ним страхові платежі повністю.

При достроковому припиненні дії договору страхування за вимогою страховика страхувальнику повертаються повністю сплачені ним страхові платежі. Якщо вимога страховика обумовлена невиконанням страхувальником умов договору страхування, то страховик повертає страхувальнику страхові платежі за час дії договору з вирахуванням витрат, яких він зазнав.

Стаття 27. Недійсність договору страхування

Договір страхування вважається недійсним з часу його укладання у випадках, передбачених цивільним законодавством України.

Крім того, відповідно до цього Декрету договір страхування визнається недійсним також у разі:

- 1) коли він укладений після страхового випадку;
- 2) коли об'єктом договору страхування є майно, яке підлягає конфіскації на підставі судового вироку або рішення, що набуло законної сили.

Договір страхування визнається недійсним у судовому порядку.

Розділ III.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПЛАСПРОМОЖНОСТІ СТРАХОВИКІВ

Стаття 28. Умови забезпечення платоспроможності страховиків

Умовами забезпечення платоспроможності страховиків є наявність у них сплаченого статутного фонду, створених страхових резервів, а також система перестраховування.

Мінімальний розмір статутного фонду страховиків установлюється в сумі, еквівалентній 5 тис. доларів США за курсом Національного банку України.

Страховики зобов'язані дотримуватись нормативних співвідношень між сумою власного статутного фонду з страховим резервом та обсягом прийнятих страхових зобов'язань.

Страхові зобов'язання залежно від страхування (перестраховування), крім обов'язкових, щодо суми статутного фонду і страхових резервів не повинні перевищувати:

з особистого страхування, крім страхування життя, — 40-кратної її величини;

з майнового страхування — 30-кратної її величини.

з страхування всіх видів відповідальності — 20-кратної її величини;

з перестраховування — 10-кратної її величини.

Вказані нормативні співвідношення можуть змінюватися Кабінетом Міністрів України за поданням Комітетом у справах нагляду за страховою діяльністю.

Максимальний обсяг страхових зобов'язань за окремим договором страхування не може перевищувати 10 відсотків від суми статутного фонду і страхових резервів.

Для забезпечення страхових зобов'язань із страхування життя страховики повинні утворити окремі резерви, за методикою, встановленою Комітетом у справах нагляду за страховою діяльністю.

Страховики, які прийняли на себе страхові зобов'язання в обсягах, що перевищують можливість їх виконання за раху-

нок власних активів, повинні застрахувати ризик виконання вказаних зобов'язань у перестраховувальників, як правило, резидентів.

Стаття 29. Страхові резерви

Страхові резерви утворюються страховиками з метою забезпечення майбутніх виплат страхових сум і страхового відшкодування залежно від видів страхування (перестраховування) шляхом відрахувань до 50 відсотків від страхових платежів з цих видів страхування та доходів, одержаних від розміщення тимчасово вільних коштів. Страхові резерви утворюються у тій валюті, в якій страховики несуть відповідальність за своїми страховими зобов'язаннями. Резерви з страхування життя формуються окремо від резервів з ризикових видів страхування.

Страховики можуть утворювати резерви для фінансування заходів щодо запобігання нещасним випадкам, втратам та пошкодженням застрахованого майна також шляхом відрахувань від страхових платежів у межах, передбачених частиною першою цієї статті.

Страховики повинні розміщувати страхові резерви, інші тимчасово вільні кошти з урахуванням безпечності, прибутковості та ліквідності.

Стаття 30. Прибуток страховика

Прибуток від страхової діяльності визначається як різниця між доходами від страхової діяльності та собівартістю страхових послуг.

До доходів від страхової діяльності належать:

- 1) страхові платежі (страхові внески, страхові премії) за договорами страхування та перестраховування;
- 2) комісійні винагороди за перестраховування;
- 3) частка від страхових сум та страхових відшкодувань, сплачена перестраховувальниками;
- 4) повернуті суми спеціальних страхових резервів попередніх періодів;
- 5) інші доходи від страхової діяльності.

Витратами страховика, крім витрат на проведення страхування, є виплата страхових сум і страхового відшкодування, відрахування у страхові резерви і на запобіжні заходи.

Об'єктом оподаткування страховиків є прибуток, одержаний від страхової, перестраховувальної і фінансової діяльності, що може здійснюватися в межах, визначених цим Декретом.

Прибуток страховика, що залишається після сплати податків (чистий прибуток), є його власністю, і порядок його використання встановлюється страховиком самостійно.

Стаття 31. Фонд страхових гарантій

З метою додаткового забезпечення страхових зобов'язань страховики можуть на добровільних засадах створити фонд страхових гарантій, який є юридичною особою. Державна реєстрація Фонду здійснюється в порядку, передбаченому для державної реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності. Орган, що здійснює реєстрацію Фонду, в десятиденний термін з дня реєстрації повідомляє про це Комітет у справах нагляду за страховою діяльністю.

Джерелами утворення Фонду страхових гарантій є добровільні відрахування від страхових резервів, сформованих страховиками, що діють в Україні, а також доходи від розміщення цих коштів. Розмір відрахувань до Фонду страхових гарантій і порядок використання коштів цього Фонду встановлюються страховиками, які беруть в ньому участь.

Стаття 32. Особливості ведення бухгалтерського обліку та звітності страховиків

Страховики зобов'язані вести бухгалтерській облік операцій із страхування життя, а також із перестраховування окремо від операцій з інших видів страхування.

Облік страхових резервів повинен вестись відповідно до порядку, встановленого Комітетом у справах нагляду за страховою діяльністю.

Страховики зобов'язані щорічно подавати до Комітету у справах нагляду за страховою діяльністю балансовий звіт і звіт щодо прибутків і збитків, затверджені власником.

Стаття 33. Публікація страховиками річних балансів

Страховики публікують свій річний баланс за формою і в порядку, встановленому Комітетом у справах нагляду за страховою діяльністю.

Розділ IV.

ДЕРЖАВНИЙ НАГЛЯД ЗА СТРАХОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ В УКРАЇНІ

Стаття 34. Державний нагляд за страховою діяльністю

Державний нагляд за страховою діяльністю здійснюється з метою дотримання вимог законодавства України про страхування, ефективного розвитку страхових послуг, запобігання неплатоспроможності страховиків та захисту інтересів страхувальників.

Державний нагляд за страховою діяльністю на території України здійснюється Комітетом у справах нагляду за стра-

ховою діяльністю, що діє відповідно до Положення, затвердженого Кабінетом Міністрів України.

Стаття 35. Функції Комітету у справах нагляду за страховою діяльністю

Основними функціями Комітету у справах нагляду за страховою діяльністю є:

1) ведення єдиного державного реєстру страховиків (перестраховувальників);

2) видача ліцензій на проведення страхової діяльності;

3) контроль за платоспроможністю страховиків щодо виконання їхніх страхових зобов'язань перед страхувальниками;

4) встановлення правил формування, розміщення та обліку страхових резервів;

5) розробка нормативних і методичних документів з питань страхової діяльності, що віднесена цим Декретом до компетенції Комітету у справах нагляду за страховою діяльністю;

6) узагальнення практики страхової діяльності, розробка і подання в установленому порядку пропозицій щодо розвитку і вдосконалення законодавства України про страхову діяльність;

7) участь у здійсненні заходів щодо підвищення кваліфікації кадрів для страхової діяльності.

Стаття 36. Права Комітету у справах нагляду за страховою діяльністю

Комітет у справах нагляду за страховою діяльністю має право:

1) у межах своєї компетенції одержувати від страховиків встановлену звітність про страхову діяльність та інформацію про їх фінансовий стан, а також інформацію від підприємств, установ і організацій, в тому числі банків, та громадян необхідну для виконання покладених на нього функцій;

2) проводити перевірку щодо правильності застосування страховиками законодавства України про страхову діяльність і достовірності їх звітності;

3) при виявленні порушень страховиками вимог законодавства України про страхову діяльність давати їм приписи про їх усунення, а у разі невиконання приписів зупиняти або обмежувати дію ліцензій цих страховиків до усунення виявлених порушень або приймати рішення про відкликання ліцензій;

4) звертатися до арбітражного суду з позовом про скасування державної реєстрації страховика у випадках, передбачених статтею 8 Закону України «Про підприємництво».

Стаття 37. Ліцензування страхової діяльності

Комітет у справах нагляду за страховою діяльністю видає страховикам ліцензії на проведення конкретних видів страхування і перестраховування, передбачених статтею 6 цього Декрету.

Для одержання ліцензії страховик подає до Комітету у справах нагляду за страховою діяльністю заяву, до якої додаються:

копії установчих документів та копія свідоцтва про реєстрацію;

довідки банків або інших кредитних установ, що підтверджують наявність і розміри сплаченого статутного фонду;

економічне обґрунтування запланованої страхової (перестраховувальної) діяльності;

інформація про учасників страховика; голову виконавчого органу та його заступників.

Комітет у справах нагляду за страховою діяльністю зобов'язаний розглянути клопотання страховика про видачу йому ліцензії у термін, що не перевищує 30 днів з часу одержання всіх передбачених цією статтею документів.

Про внесення змін в установчий договір страховик зобов'язаний повідомити Комітет у справах нагляду за страховою діяльністю в десятиденний термін з часу реєстрації цих змін в установленому порядку.

Стаття 38. Відмова у видачі ліцензії на проведення страхової діяльності

Підставою для відмови у видачі юридичній особі ліцензії на проведення страхової діяльності може бути невідповідність документів, що додаються до заяви, вимогам чинного законодавства України.

Про відмову у видачі ліцензії Комітет у справах нагляду за страховою діяльністю повідомляє юридичну особу в письмовій формі із зазначенням причини відмови.

Стаття 39. Дотримання комерційної таємниці страховика службовими особами Комітету у справах нагляду за страховою діяльністю

Службові особи Комітету у справах нагляду за страховою діяльністю не повинні розголошувати в будь-якій формі відомості, що є комерційною таємницею страховика, за винятком випадків, передбачених чинним законодавством.

Стаття 40. Взаємовідносини страховика і держави

Страховик не відповідає за зобов'язання держави, а держава — за зобов'язання страховика, за винятком обов'язко-

вого страхування, згідно з яким держава гарантує виконання зобов'язань перед страхувальниками в разі неплатоспроможності страховика з цього виду страхування.

Не допускається, за винятком обов'язкового страхування, будь-яке централізоване регулювання (уніфікація, обмеження, обов'язковість тощо) розмірів страхових платежів (тарифів) і страхових сум (страхового відшкодування), умов укладання страхових договорів, взаємовідносин страховика і страхувальника, якщо вони не суперечать законодавству України.

Стаття 41. Гарантії прав та законних інтересів страховиків

Держава гарантує дотримання і захист майнових та інших прав і законних інтересів страховиків умов вільної конкуренції у здійсненні страхової діяльності.

Втручання в діяльність страховиків з боку державних та інших органів забороняється, якщо воно не пов'язане з повноваженнями органів, які здійснюють державний нагляд та контроль за діяльністю страховиків.

Розділ V.

ЗАКЛЮЧНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 42. Страхування іноземних громадян, осіб без громадянства та іноземних юридичних осіб на території України

Іноземні громадяни, особи без громадянства та іноземні юридичні особи на території України користуються правом на страховий захист нарівні з громадянами і юридичними особами України.

Стаття 43. Розгляд спорів

Спори, пов'язані із страхуванням, вирішуються в порядку, передбаченому чинним законодавством України.

Стаття 44. Міжнародні договори

Якщо міжнародним договором України встановлені інші правила, ніж ті, які передбачені цим Декретом, то на території України застосовуються правила міжнародного договору.

Стаття 45. Про порядок введення в дію цього Декрету

Цей Декрет набуває чинності з дня опублікування.

Страховики, які утворені до набуття чинності цього Декрету, повинні до 1 січня 1994 року перереєструватися відповідно до вимог цього Декрету без стягнення плати за цю пе-

переєстрацію та одержати ліцензію на здійснення відповідного виду страхової діяльності.

м. Київ

10 травня 1993 року

ЗАКЛЮЧЕННЯ

Стаття 43. Страхування іноземних громадян, які перебувають в Україні, здійснюється за іноземним законодавством, яке застосовується до громадян іноземної держави, в якій вони перебувають, крім випадків, коли Україна є членом міжнародної організації з питань страхування іноземних громадян.

Стаття 44. Страхування іноземних громадян, які перебувають в Україні, здійснюється за іноземним законодавством, яке застосовується до громадян іноземної держави, в якій вони перебувають, крім випадків, коли Україна є членом міжнародної організації з питань страхування іноземних громадян.

Стаття 45. Страхування іноземних громадян, які перебувають в Україні, здійснюється за іноземним законодавством, яке застосовується до громадян іноземної держави, в якій вони перебувають, крім випадків, коли Україна є членом міжнародної організації з питань страхування іноземних громадян.

Стаття 46. Страхування іноземних громадян, які перебувають в Україні, здійснюється за іноземним законодавством, яке застосовується до громадян іноземної держави, в якій вони перебувають, крім випадків, коли Україна є членом міжнародної організації з питань страхування іноземних громадян.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

А

Автоматизація виробництва — оснащення (перевоснащення) виробництва комплексом машин і механізмів, пов'язаних в єдиному технологічному процесі, з допомогою яких виробляється продукція (або інша робота) без застосування, або з мінімальним застосуванням ручної праці.

Акредитив — грошовий документ, який є наказом одного кредитного закладу іншому по оплаті чітко визначеної грошової суми.

Акцепт — згода платника на оплату платіжних вимог (форма розрахунків).

Акціонерне товариство — форма підприємства, власниками якого є акціонери-засновники.

Акція — цінний документ (папір), який свідчить про участь даної юридичної (або фізичної) особи в капіталі акціонерного товариства. Акція дає право на одержання доходу — дивіденду.

Акциз — один з видів податків, який застосовується на товари не першої необхідності.

Амортизація основних фондів — економічна система врахування фізичної і моральної втрати їх вартості за період функціонування і відшкодування її через реалізацію в складі вартості продукції з метою створення амортизаційного фонду.

Амортизаційний фонд — фонд грошових засобів, який утворюється з амортизаційних відрахувань і направляється виключно на відтворення зношених і створення нових основних фондів під нові найкращі технології.

Асортимент продукції — групування вироблюваної продукції за найменуваннями, видами, артикулами, розмірами, фасонами, малюнками і т. і. Асортимент продукції формується згідно з договорами споживача і постачальника.

АСУ — автоматизована система управління виробництвом, яка будується на сучасних електронно-обчислювальних системах і економіко-математичних методах.

Б

Бартер — один з видів економічних відносин в сфері товарообігової угоди. Бартер виникає в умовах інфляції — падіння ролі грошей, поглиблення кризових явищ в економіці.

Біржа — складова одиниця в ринковій структурі. Є посередником в умовах функціонування ринку праці, товарів, цінних паперів і т. і.

Брокер — посередник в товарно-грошових угодах і операціях з цінними паперами в ринковій економіці.

Бюджет (державний, регіональний, місцевий) — основні фінансові баланси держави, регіону, місцевої ради. Збалансований централізований грошовий фонд грошових доходів, фондів і резервів з видатками.

В

Валова продукція — показник загальної вартості обсягу виробництва. В вартість валової продукції включається: готова (товарна) продукція всіх підрозділів підприємства, напівфабрикати, залишки незавершеного виробництва.

Г

Господарський розрахунок — механізм дії і взаємодії економічних важелів, що забезпечують високі наслідки виробництва при мінімумі витрат.

Гроші — особистий товар, який виділився в процесі розвитку товарного виробництва і обміну з усієї маси товарів, спеціальною функцією котрих є виконання ролі всеохоплюючого еквіваленту.

Грошові фонди децентралізовані — грошові засоби, які створюються і використовуються безпосередньо на підприємствах, організаціях.

Грошові фонди централізовані — грошові засоби централізовані в фондах держави, громадських організаціях.

Група «А» промислового виробництва — виробництво продукції виробничого призначення, засобів виробництва.

Група «Б» промислового виробництва — виробництво продукції народного споживання (одяг, взуття, продукти харчування, товари культурно-побутового призначення, інші товари споживання для народу).

Д

Дебітор — боржник.

Девальвація — один з методів грошової реформи. Здійснюється зменшенням в законодавчому порядку металевого змісту національної грошової одиниці або пониженням курсу валюти даної держави.

Ділер — спеціаліст в операціях з цінними паперами, представляє інтереси інвестора.

Договір — основна форма економічних відносин в умовах ринкової економіки.

Довговічність продукції — один з показників якості, який характеризує строк служби виробу до повного його зносу.

Е

Екстенсивний розвиток виробництва — збільшення обсягу виробництва за рахунок нових капітальних вкладень, введення в дію нових виробничих фондів, чисельності працівників.

Електроозброєність виробництва — кількість електричної енергії, що використовується підприємством в розрахунок на одного середньорічного працюючого.

Енергоозброєність підприємства — кількість механічної і електричної енергії, що використовується підприємством в розрахунок на одного середньорічного працюючого.

Ефективність виробництва — економічний результат виробничої діяльності. Підвищення ефективності характеризується зростанням таких найважливіших показників: продуктивності праці, рентабельності, фондівіддачі, економією тру-

дових, матеріальних і фінансових витрат на одиницю виробленої продукції. Підвищення ефективності виробництва — найважливіша умова зниження цін на товари.

З

Засоби виробництва — матеріальні елементи виробництва, до яких відносяться основні виробничі фонди (будівлі, машини, робоча худоба, інструмент тощо); обігові виробничі фонди (сировина, технологічні матеріали, посівні матеріали, худоба на відгодівлі, паливо тощо).

Знос основних фондів — поступова втрата основними засобами виробництва їх корисних якостей фізичних і моральних. Фізичний знос — це наслідок інтенсивного використання основних фондів і впливу зовнішніх сил природи; моральний — старіння внаслідок технічного прогресу, коли на зміну діючим приходять нові засоби виробництва з більш високими якість для експлуатації і вищою продуктивністю.

І

Інвестиції — довгострокові капітальні вкладення у виробництво, які дають високу віддачу за короткі строки.

Інвестор — юридична або фізична особа, яка здійснює інвестиції.

Інтенсивність виробництва — підвищення ефективності виробництва, комплекс заходів, які дають високу кінцеву результативність.

К

Капітальні вкладення — витрати на створення і реконструкцію діючих основних виробничих і невиробничих фондів.

Конкуренція — економічне змагання, мета якого є завоювання ринку збуту і одержання високих доходів.

Концерн, консорціум — господарські структури, побудовані в залежності від призначення. Засновниками є підприємства різних форм власності і напрямів діяльності, а засобами фінансування — державно-бюджетні, акціонерні, власні кошти засновників, кредитні ресурси.

Кооперування виробництва — прями ринкові зв'язки з постачальниками матеріальних ресурсів і споживачами по

лінії збуту готової продукції. Кооперування передбачає довгострокові стосунки на основі договорів з певними економічними гарантіями і відповідальністю.

Коефіцієнт використання матеріальних ресурсів — показник раціональності використання основних і допоміжних матеріалів, всіх видів енергії в розрахунку на одиницю виробленої продукції.

Коефіцієнт змінності — показник стану організації праці і використання устаткування. Високі коефіцієнти змінності підвищують ефективність роботи, продуктивність праці, віддачу виробничих фондів.

Л

Лізинг — задача в тимчасове користування майна з оплатою його вартості в установлені терміни.

Ліцензія — спеціальний дозвіл держави на право вивозу і ввозу товару з-за кордону. Видається на певний строк.

Ломбард — кредитна установа, що видає кредит під заставу цінностей і майна на обумовлений договором строк і за конкретну плату (процент).

М

Маркетинг — динамічна господарська система, що діє в умовах ринкових відносин і забезпечує просування товарів від виробника до споживача.

Менеджмент — мистецтво управління в умовах ринкової економіки людьми, матеріальними і фінансовими ресурсами.

Матеріаломісткість продукції — частка сировини, матеріалів, енергії, інших матеріальних витрат в вартості одиниці готової продукції.

Матеріальні стимули до праці — мистецтво застосування механізму оплати праці, що знаходить відображення в системах формування, розподілу і використання фонду споживання, нормування праці, застосування ефективних систем заохочення.

Механізація праці — заміна ручної праці машинами, механізмами, які полегшують саму працю і підвищують її продуктивність.

Модернізація устаткування — прогресивні зміни в конструкції, що підвищують технічний рівень й поліпшують економічні характеристики устаткування.

Моральні стимули до праці — право трудівників самим застосовувати різні форми власності.

Н

Надійність продукції — показник якості виробів, що характеризує можливість виконувати її функції і конкурувати з кращими світовими зразками.

Національний дохід — загальна сума нової вартості, утворюється в галузях матеріального виробництва. Це різниця між вартістю суспільного продукту і вартістю фонду відшкодування використаних упродовж року засобів виробництва.

Номенклатура продукції — укрупнений перелік продукції, що виробляється на підприємстві.

Норма виробітку — кількість продукції або операцій, які працівник повинен виробити за одиницю часу (годину, зміну, місяць, рік).

Норма витрат матеріальних ресурсів — науково, технічно, економічно обгрунтований рівень витрат сировини, матеріалів, палива, енергії на виробництво одиниці продукції або виконання конкретної роботи.

Норма часу — час у секундах, хвилинах, годинах, що обгрунтовується науково, технічно, економічно на виробництво однієї операції, одиниці роботи, продукції. По мірі запровадження нових технологій і організації виробництва і праці витрати часу на одиницю продукції зменшуються.

Нуліфікація грошей — обява державою паперових грошей, які різко обезцінюються внаслідок глибокої інфляції, недійсними.

О

Обігові виробничі фонди — предмети праці (сировина, основні матеріали, будівельні матеріали, посівні матеріали, худоба на відгодівлі, матеріали, паливо, мастила, тара, запасні частини для ремонту технічних засобів і т. і.), що використовуються у виробництві, повністю споживаються в виробничому процесі.

Обігові засоби — виражені в грошовій формі засоби підприємств, що використовуються для формування обігових виробничих фондів, покриття вартості готової нереалізованої продукції і видатків майбутніх періодів.

Обіг обігових засобів — послідовний перехід грошей в різні форми: виробничі засоби — виробництво — готова продукція. Чим скоріше обертаються обігові засоби, тим менше їх потрібно для забезпечення обігу.

Окупність витрат — виручка всіх витрат на виробництво з одержанням прибутку. Окупність пов'язана з постійним збільшенням рентабельності виробництва.

Оптова ціна підприємства — сума собівартості продукції і прибутку в ціні, встановлюється на основі договорів сторін у ринковій економіці.

Організація праці — система ефективного використання трудових ресурсів, враховує всі напрями, від яких залежить висока її продуктивність, починаючи від організації робочих місць і закінчуючи раціональними санітарно-гігієнічними і психологічними умовами роботи.

Основні виробничі фонди — основні засоби праці (будівлі, споруди, передаточні устрої, машини, устаткування, транспортні засоби, продуктивна худоба і т. і.), з допомогою яких виробляється продукція. Вони функціонують в виробництві тривалий час, переносять свою вартість на готовий продукт поступово частками, не змінюючи при цьому первісну свою форму.

П

Пільги — податкова система врахування об'єктів при оподаткуванні, які потребують соціального захисту і економічного стимулювання.

Пит — секція, місце активної торгівлі конкретним товаром.

Планування — економічний механізм по обґрунтуванню економічних, технічних і соціальних напрямів розвитку.

Податки — механізм вилучення частки доходів підприємств, організацій і приватних осіб до бюджетів. Через податки і пільги здійснюється економічне регулювання розвитку господарських суб'єктів.

Податок на додану вартість — застосовується для оподаткування прибутків з усіх видів продукції і послуг, передбачає пільги по окремих напрямках роботи і окремих видатках з доходів.

Податок на доходи від підприємницької діяльності — застосовується для оподаткування окремих громадян, це дохід — різниця між одержуваним доходом у грошовій і натуральній формах і документально підтверджених витратах, пов'язаних з одержанням доходів.

Погодинна заробітна плата — форма оплати праці, при якій заробіток працюючих залежить від їх тарифної ставки або посадового окладу і від кількості відпрацьованих годин або днів.

Прогноз економічний — науково обгрунтоване передбачення умов і кінцевих результатів розвитку економіки в цілому і окремих її елементів на близьку і далеку перспективу.

Програмування економічне — галузь прикладної математики, яка займається рішенням економічних задач з допомогою економіко-математичних методів і електронно-обчислювальної техніки.

Прибуток — грошовий результат фінансової діяльності, різниця між ціною реалізації продукції чи послуг і її повною комерційною собівартістю.

Принципи управління — науково обгрунтовані положення, які знаходяться в основі управління, менеджеризму і маркетингу.

Продуктивність праці — ефективна система витрат живої і зреченої праці, виробництво продукції за одиницю робочого часу або в розрахунку на одного працюючого в матеріальному виробництві.

Продуктивні сили — засоби виробництва і працівники, які функціонують у сфері матеріального виробництва.

Р

Реалізована продукція — вартісна оцінка продукції, проданої споживачеві за конкретний термін (місяць, квартал, рік).

Ревальвация — підвищення вартості валюти, що відображається в збільшенні офіційного золотого вмісту.

Реконструкція підприємства — докорінне переоснащення, що має за мету підвищення виробничої потужності і значне поліпшення якості продукції.

Рентабельність — показник якості роботи, обчислюється відсотками одержаного прибутку в відношенні до суми авансованих засобів виробництва.

Ритмічність виробництва — показник ступеня рівномірності його функціонування впродовж доби, декади, місяця, кварталу, року. Висока ритмічність — чітка, рівна по кількості «видача» продукції.

Розрахункова палата — (клірингова палата) — підрозділ біржі, який контролює правильність угод.

С

Собівартість продукції — повні витрати на виробництво і реалізацію продукції. В собівартість включаються амортизаційні відрахування, матеріальні витрати, фонд споживання й інші витрати.

Синхронізація процесу виробництва — забезпечення високої ритмічності функціонування всіх елементів технологічного процесу (див. ритмічність).

Спекулянт біржовий — (від спекуляція) — передбачення, спекулятор — в цивілізованому світі і розвинутій ринковій системі — ділова особа.

Суспільний розподіл праці — система диференціації трудової діяльності.

Т

Техніко-економічна норма — науково, технічно і економічно обґрунтована величина витрат живої і зречовленої праці. Норма розробляється на основі наукових досліджень, технічних розрахунків і глибокого аналізу.

Тип виробництва — розподіл виробництв за їхніми основними характеристиками, що відображають обсяг, трудомісткість, ступінь регулярності випуску продукції. Відрізняють типи: масове, серійне й індивідуальне.

Товарна продукція — готова продукція (закінчені роботи) призначена для реалізації.

Трудомісткість продукції — кількість витрат робочого часу за нормативом і фактично на одиницю продукції. Техніко-економічна трудомісткість — витрати робочого часу робітниками в сфері технологічного виготовлення продукції, повна трудомісткість включає витрати часу всіх категорій працівників.

Ф

Фінансові ресурси — грошові фонди, доходи, резерви бюджетів, господарських органів, бюджетних організацій. Основою створення фінансових ресурсів бюджетів є доходи (прибуток) господарських органів і організацій, спеціально створені грошові фонди: амортизаційний, обігових коштів, споживання, страхування і т. і.

Фінансові фонди цільові — спеціальні фонди, що створюються для конкретних цілей. Наприклад, фонди: інвестиційний, пенсійний, стабілізаційний, Чорнобиля і т. і.

Фінанси — система грошових відносин, з допомогою якої здійснюється розподіл і перерозподіл національного продукту і національного доходу і утворюються грошові доходи, фонди і резерви.

Фондоозброність — показник ступеня оснащення основними виробничими фондами, частка основних виробничих фондів в розрахунку на одного працівника в грошовій оцінці.

Фондовіддача — показник ефективності функціонування основних виробничих фондів, розраховується виробленою продукцією в кількісному або вартісному виразі в розрахунку на карбованець (або іншу грошову одиницю) основних виробничих фондів.

Х

Хеджування — страхування від коливання цін. Проводиться товарною біржою.

Ч

Чиста продукція або чиста вартість продукції — грошова оцінка нової вартості продукції підприємства в порівняльних цінах.

Я

Якість продукції — технічна, естетична, економічна, соціальна, споживча оцінка продукції.

Вступ. Сутність фінансів	3
Розділ 1. Функції фінансів. Фінансова система	
§1. Функції фінансів	8
§2. Фінансова система України	10
Розділ 2. Джерела фінансових ресурсів	
§1. Національний дохід	13
§2. Фінансові ресурси матеріального виробництва	18
§3. Фінанси нових господарських структур	26
§4. Фінанси невиробничої сфери	30
Розділ 3. Фінансова політика. Фінансовий механізм	
§1. Фінансова політика незалежної України	32
§2. Фінансовий механізм	35
§3. Управління фінансами	38
§4. Фінансові реформи	41
§5. Проблеми зміцнення фінансів незалежної України	46
Розділ 4. Механізм формування державних фінансів	
§1. Бюджетний устрій України	48
§2. Державний бюджет України	50
§3. Доходи бюджетів	53
§4. Видатки бюджетів	66
§5. Спеціальні цільові фонди і резерви	68
§6. Бюджети органів місцевого самоврядування	69
§7. Місцеві податки і збори	71
Розділ 5. Страхові грошові фонди	
§1. Основи страхової діяльності	74
§2. Форми і види страхування	76
Розділ 6. Фінансовий контроль	
§1. Державний фінансовий контроль	78
§2. Фінансовий контроль Державної податкової служби	78
§3. Державна контрольно-ревізійна служба	79
§4. Фінансовий контроль Національного банку України і фінансових органів	81
§5. Фінансовий контроль незалежних аудиторських структур	81
Декрети кабінету Міністрів України	
Про податок на додану вартість	86
Про податок на прибуток підприємств і організацій	94
Про акцизний збір	111
Про прибутковий податок з громадян	114
Про страхування	134
Термінологічний словник	151

8

ФІЛЬШТЕЙН Леонід Михайлович
ФІНАНСИ УКРАЇНИ

10

13

18

28

30

32

33

38

41

49

49

50

52

55

58

60

77

77

87

87

87

87

87

87

87

87

87

87

87

87

87

87

87

87

87

87

87

87

87

87

87

Здано на виробництво 25.11.93; Підписано до друку 1.03.94. Формат 60X84/16. Папір офс. № 1. Гарнітура літ. Друк офсет. Ум. друк. арк. 10,25. Ум. фарб. відб. 11,0. Обл.-вид. арк: 7,5. Тираж 5000 прим. Вид. № 61. Зам. 12073.

Державне Центрально-Українське видавництво, 316022 Кіровоград, площа Кірова, 1.
Кіровоградське державне видавництво, 316009 Кіровоград, вул. Глінки, 2.